

KOVÁCS IMRE

KOLONTÓ

REGÉNY

CSERÉP FALVI-KIADÁS

Copyright by Cserépfalvi
Pápai Ernő mű-intézete, Budapest

1.

— Emberek, etetni!

Öreg Torma Mihály béresgazda ébreszti a béreseket. Rekedt, elnyújtott kiáltása ijesztő reménytelenséggel semmisül meg a nagy csendben: nincs eredménye. Így van ez nap, mint nap. Az ököristálló végében az eresz alatt lógó, kiszolgált ekevason, — melynek hangja a félrevert harangokéra emlékeztet — járomszöggel már elkongatta a hajnali két órát, a béresek azonban nem akarják meghal-
lani, nyugodtan alszanak tovább. „Cudar nép-
ség: az ember megszakadhat, míg rábírja a bitangokat a felkelésre” — állapítja meg minden alkalommal és ablakról-ablakra járva bezörget, hogy kiugrassza őket az ágyból.

A hosszú cselédházak észrevétlenül búj-
nak meg az éjszaka sötétjében. Bentről nesze-
zés, mozgás, marasztaló asszonyi kuncogás,

vagy bosszús dörmögés hallatszik aszerint, hogy fiatal házasságok választott-e szét a béresgazda ébresztése, vagy agyonfáradt öreg cselédek kezdték-e el káromkodással az új napot. A pusztán íratlan törvények szabják meg az élet rendjét. Ezek közé tartozik az is, hogy csak a fiatalok hálnak a közös cselédlakásokban: ők még vágyódnak az ágy és főleg az asszony meleg teste után; az öregek ritkán kapnak helyet bent, nekik az istálló is jó. Nem azért, mintha irtóznának az ágytól, vagy az asszonytól, de néha két-három család is összezúfolódik a közös szobákban és ők kiszorulnak az ökrök mellé. Így van ez rendjén: az állatokkal dolgoznak nappal, velük pihennek éjjel és egyszer majd a fiatalok is átadják a helyüket a következő generációnak. Különben is téli éjszakákon a nagyistállót bemelegíti az ökrök kilehelt, füledt párája és elviselhetőbb benne a tartózkodás, mint a hideg cselédházakban.

Torma Mihály némely ablakon kétszer is bezörget. Fiatal, alig pár hónapos házasságokat erélyesebben kell figyelmeztetni a felkelésre. Ha jókedve van még tréfálkozik is:

- Elég vót az asszonból, Iván.
Másutt zordabb és rövidebb:
- Hadd man abba, János!

De cifrábbakat is szokott mondani. Előfordul, hogy este az irodán, parancskiadáskor alaposan megmossák a fejét; ilyenkor a béresen tölti ki a haragját:

— János a jézusmárjáját, hányszor mongyam mán, hogy kejj fő!

Most azonban csendesen végzi ébresztő körútját. Valami furcsa, megmagyarázhatatlan érzés, benső bizonytalanság szorongatja. Az este új gyakornok érkezett: azzal van elfoglalva. Mikor az ablakokon már mindenütt a petróleumlámpák fénye pislákol ki és az éjszaka is át akarja adni a helyét a hajnalnak, amit halovány, ködös derengés, a cselédházak, istállók, pajták és asztagok körvonalainak határozottabb kibontakozása, elmosódó, kékes szürkeség, majd a napkeltét megelőző élénk vörös színváltozás jelez, a gyakornok lakása felé indul.

Az új gyakornok a magtár végében, a puszta szélén kapott szállást. Torma Mihály szorongással a bensejében baktat a lóvasút mellett és gondolkodik. Közel hatvan éve szolgálja az uradalmat. Mint ostoros gyerek kezdte, amikor kimaradt az iskolából, azután béres lett, majd csősz és végül gazda. Sok ravaszságba, megalázkodásba és küzdelembe került ez. Sok intézőt, segédtszert és gyakornokot

szolgált ki: mindhez alkalmazkodott, mindnek túrte a szekatúráit, szidalmait és szeszélyeit.

Közben, nem is vette észre, megöregedett. Görnyedten jár, hosszú, bozontos haja, nagy, lelógó bajusza teljesen ősz: elfáradt. Hátralévő éveit békésen, nyugodtan szeretné leélni. Az új gyakornok remélhetőleg az utolsó lesz... Nehezen megy már az ilyen korban az alkalmazkodás és nehezen tűri az ember, ha az apja vagy anyja Istenét elkerekítik; legszívesebben itthagyná az egészséget, de akkor meg mi lesz vele? A fiai nem tartanak el, azoknak is elég gondjuk-bajuk van. Túrni és szolgálni kell, örökösen csak szolgálni... Ez is biztosan olyan, mint a többi. Nem: jó embernek látszik. Az este, amikor vége volt a parancskiadásnak, odaszólt neki:

— Torma kérem, félháromkor keltsen fel!

Így mondta: „kérem”. De mindegyik valami furcsával kezdi és az ember azt hiszi, hogy különb lesz az elődjénél: a végén pedig komiszabb és mindenben túl tesz rajta. Most úgylátszik a „kérem”-en a sor... Az arca nem sokat árul el. Kissé álmosan néz, szemöldöke merész ívben fut a halántéka felé és állandóan valami gúnyos mosoly vibrál a szája körül. Majd meglátjuk, — fejezi be hangosan a mor-

fondírozást, amikor a magtárhoz ér és félszeg óvatossággal megkopogtatja az ablakot:

— Gyakornok úr, félhárom.

Takács Endre uradalmi gyakornok rögtön kiugrott az ágyból, lámpát gyújtott és kiszólt:

— Köszönöm, várjon meg!

Még Budapesten elhatározta, hogy nagyon pontos lesz: korán kel, rendesen végzi a munkáját és igyekszik mindenben a feletesei kedvébe járni. A Közgazdasági Egyetemet végezte el és váratlanul érte az előkelő alföldi uradalom meghívása.

A béresgazda ugyan szeretné megmondani, hogy neki ilyenkor az istállóban a helye. A béresek azért kelnek korán, hogy az ökröket megetessék, megitassák, kihordják alóluk a trágyát és befogjanak, hogy a napfelkelte már a határban érje őket. Az abrakot ő szokta kímélni, azt nem lehet rájuk bízni, mert ha nem őrzi, ellopják és hazaviszik a saját állataiknak. De nem mer szólni: a parancs parancs...

Míg bent a gyakornok öltözködik, az ablak alatt topogva azon töri a fejét, hogy mivel is férközhetne a bizalmába. Az eszközökben nem volt válogató. A legtöbb segédtszert a nőekkel nyerte meg: szállította nekik a summás- és cselédlányokat, s ez elég volt. Most is

legjobb lesz azzal kezdeni. Ha nem megy, akkor fortélyosabban csinálja... Önkéntelenül elmosolyodik, amikor arra gondol, hogy béresgazdává történt előléptetésekor el-elsírta magát, hogy ezt a fontos állást ő nem érdemelte meg és farizeuskodása még azokat is meghattotta, akik különben gyűlöltek. Majd valahogy megint úgy csinál; öregségére hivatkozik, rimánkodik, vagy... Nem folytathatta: a gyakor-nok lépett ki az ajtón, frissen, sárgavászson sportruhában, csizmásan.

— Mehetünk!

A béresgazda összerezzen:

— Igen.

Eleinte nem szól egyikük sem. A gyakor-nok is kissé kényelmetlenül érzi magát. Most van először uradalomban, most néz majd először szembe azzal a néppel, amelyről Pesten annyit beszéltek és amelyet annyit idéztek.

Ijesztő gyorsasággal változnak előtte a képek. Az egyetemi évek, az internátusi viták, előadások, tüntetések, a szeminárium, ahol nagy kedvvel dolgozott, a fiatalság ideáljai, Héjja, Rittermann professzor és egész eddigi küzdelmes élete. S mindezek mögött ott húzódik meg alaktalanul, megfoghatatlanul, ismeretlenül és félelmetesen az örök probléma: a nép. Igen, a nép, akire esküdtek és

hivatkoztak, akivel fenyegetőztek és zsaroltak, akinek követeltek és ígértek Pesten,

Most tehát szembe fog állni velük: parancsolójuk, bírójuk, elnyomójuk, vagy atyjuk lesz, attól függően, hogy a helyzet hogyan követeli meg. Mindenesetre ez utóbbi szeretne lenni. De ha nem megy? Ha keménynek, gorombának, kegyetlennek kell lenni? A nép mégis csak nép és az uradalmakban nem igen szoktak kesztyűs kézzel bánni az emberekkel...

Kelet felől már némi pirkadás észlelhető, észak-nyugatra azonban még elkeserítő félhomály fedi a láthatárt. Ez volna az Alföld; tér át a nép után a tájra. A Dunántúl mégis csak szebb. Üde, lágyhajlású hegyek, dombok, erdők, sűrű falvak, szőlők, patinás városok, omladozó várromok, patakok, dús rétek és kiegyensúlyozott emberek. Hogyan és mikor fogja megszokni új, szokatlan környezetét? Egyelőre elkeserítőnek talál mindent. Talán sohasem és akkor pokol lesz az élete. Hogy kínzó gondolataiból szabaduljon, hátraszól a béresgazdának:

- Együtt vannak már az emberek?
- Igen, azaz... izé... nem tudom.
- Nem tudja?
- Kérem az úgy van, hogy én nem szok-

tam megvárni a gyakornok urakat, ha felkötöttem őket, mert az abrakot kell kimérni, meg...

A gyakornok türelmetlenül szakítja félbe:

— Miért nem mondta ezt? — kérdezi és a végét megnyomja, hogy éreztesse rosszalását. — Mi lesz most a béresekkel? Micsoda tempó ez?

A béresgazda a torkát köszörüli és nem felel. Mit is felelhetne? Hogy nem akarta, nem merte megmondani: egyik sem jó, mert utána jön az újabb vihar. Így volt ez máskor is. Válaszol, a gyakornok még jobban méregbegurul és a vége mindig az, hogy cifra káromkodások közepette szólítják fel az öreganyjával való közösülésre, esetleg még meg is pofozzák. Sil segédtiszt úr mindjárt az első nap úgy vágta pofon, hogy leesett a sapkája és ő is majdnem elterült a földön: szédülten kapaszkodott meg az istállóajtóban, ahol ez történt; úgy tudott csak állva maradni. Hiába, öregszik már és legjobb hallgatni...

A gyakornok észreveszi az öreg taktikázását, hirtelen haragja is elmúlt és megenyhülten mondja:

— Máskor ez elő ne forduljon.

Elérzékenyedéséhez némi szégyenérzet is párosul, mert hiszen első ténykedése egy öreg

szolgának a megleckéztetése volt. Ezzel a néppel úgylátszik meg kell ismerkedni, meg kell érteni a helyzetét és valahogy másként kell bánni vele. Azt akarja mondani, hogy legyenek jóbarátok, de még idejében rádöbben arra, hogy ez teljesen lehetetlen. Közte és a béresgazda között áthidalhatatlan szakadék tátong, ő úr: neki parancsolni kell, sokszor a marhahajcsárok szigorával és gorombaságával. A béresgazda és a többi cseléd pedig engedelmességre tartozik. Ez az uradalmi disciplina, ahogy azt tegnap este a bemutatkozásnál principálisa, Hajdú László intéző úr kifejtette. Semmi megértés, elnézés, könyörület vagy emberiség. Gyakornoknak jött, tehát parancsoló: ehhez tartsa magát. Ha oda a tekintély, maga az Úristen se tudná rendbe szedni ezeket a barmokat. És mire befejezte előadását az intéző, Takács Endre végleg megzavarodott és most se tud mást csinálni, mint az uradalmi disciplinára gondol és nem bánna, ha már túl volna a reggeli munkáelosztáson. Amikor elhagyják a hosszú ököristállót, előtűnik az intézői lakás mellett feketélő tömeg. A puszta központja, az iroda egybe van építve a vezetőiszt lakásával. A cselédek, munkások, summások, aratók, cséplők és napszámosok minden reggel itt gyülekeznek,

hogy elosszák őket a különböző munkákra. A férfiak füstölnek, hallgatnak és néha egy-egy szóval ismét előbbre viszik a töredékekben és gondolatokban folyó beszélgetést. A fiatalok a leányokat veszik körül és hangos kuncogással, s kitörő visítással tárgyalják meg az előző nap és az éjszaka eseményeit.

A gondtalan évődést a gyakornok érkezése szakítja félbe. Az emberek esetlen mozdulattal nyúlnak a sapkájukhoz és köszönés-féltét morognak. Takács Endre, hogy a tekintélytartásnak eleget tegyen, csak szalutál és ünnepestyes hangsúlyozással fogadja a köszönést:

— Jó reggelt!

Felmegy az irodaelőtti kis terrasra, a béresgazdát, aki lentmaradt, maga mellé inti és kíváncsi érdeklődéssel hordozza végig a tekintetét a tömegen. A férfiak sötéten, feketén, szinte ellenségesen néznek feléje: a lányok felszabadultan, kissé szemtelenül és biztatóan.., Határozottan zavarban van. Nem tudja, hogy mit csináljon ezzel a pár száz főnyi vegyes társasággal. Végül is a béresgazda menti meg a helyzetet: odasúgja neki, hogy az aratókat küldje a ládányi határba, a többit már tudják. A zárt sorok megbomlanak, a munkások egy része elvonul, csak a summások és a napszámosok maradnak vissza. Ezek majdnem mind

fiatal leányok. Hamarosan ők is megkapják beosztásukat és a gyakornok éppen be akar lépni az irodába, amikor a béresgazda megállítja:

— Gyakornok úr... izé... kivel küldjem be a napszámjegyzéket?

— Akivel akarja.

— Mégis melyikkel? — és jelentőségteljesen néz a leányok oszladozó csoportja felé.

— A gyakornok urak mindig megszokták mondani...

Takács Endre rögtön megérti a kérdést, azonban rövid gondolkodás után elutasítóan feleli:

— Én nem fogom megmondani soha. Azzal küldi be, aki éppen kéznél lesz. Megértette?

— Igen!

— Nem szeretem ezt a tempót — fejezi be a beszélgetést, azaz csak szeretné, mert a béresgazda alázatos sunyítással utoljára még egy kísérletet tesz:

— A gyakornok úr fiatal és itt nincs senki...

Takács Endre nevetni kezd; a béresgazda egyre jobban tetszik neki és miután diszkrétan szemlét tartott a leányok felett, csak a szemével int egy tizenhét—tizennyolc

év körüli, magas, jótermetű, nagyon szép sum-máslány felé. Öreg Torma Mihály figyelmesen követi a gyakornok tekintetét és amikor fel-fedezi a leányt, aki úgylátszik észrevette, hogy miről van szó, mert lehajtja a fejét és szégyen-kezve elfordul, ijedten susogja:

— Azzal nem lehet!

Takács Endrében valami ködösen dereng, hátha véletlenül éppen a béresgazda leányát választotta és most kellemetlen a szituáció, de azért megkérdezi:

— Miért?

— Darabos Ilonkára úgy vigyáz az anyja, mint a farkas a kölykére. Sil segédtsízt úr már nagyon megjárta...

— Na látja, mégis csak legjobb lesz, ha azzal küldi be a napszámjegyzéket, aki éppen ráér — próbálja áthidalni erőltetett vidámsággal a kínos helyzetet. Belülről azonban komolyan aggódik és ismét elfogja az a furcsa érzés, amelyik már hajnal óta szorongatja. Egyedül akar lenni; a béresgazdát elküldi és belép az irodába.

Négy rokkant íróasztal, rajtuk nagy számtartási könyvek, a falakon mintacsok-rokba kötött gyönyörű kalászkok és kukorica-csővek kis címkével, hogy melyik évből valók, az egyik sarokban lovaglóstorok és pálcák,

az ajtó mellett kis szekrény, benne különböző orvosságok, a falon öreg telefon s az egész valami reménytelen rendetlenséggel teszi kibíratatlanná számára az egyedülletet.

Idegesen tépi fel az ablakot, hogy legalább friss levegő jöjjön be. Sokáig áll a nyitott ablaknál és örült kavargással rohan el előtte eddigi élete. Tizenhat éves korában meghal az apja, évekig szűkösen él anyjával, majd egyik nagybátyja segítségével beiratkozik az egyetemre. Ott kezdődik el az igazi hajszja, ott ismerkedik meg azzal az élettel, amelyről az érettségi banketten beszélt az osztályfőnöke és amelyről akkor úgy érezte, hogy nagy betűvel kell írni...

A tandíjak, a vizsgadíjak, a kedvezmények, a menza-jegyek és minden amivel megkönnyebbíthette tanulmányait nagy tülekedéssel, sokszor közelharccal volt csak megszerezhető. Nagynehezen mégis elvégezte a Közgazdasági Egyetemet és most itt áll az új élet kapujában, új küzdelmek és harcok előtt. De éppen azért férfiú, hogy sikeresen megbirkózzék a nehézségekkel. Ezt is az osztályfőnöke mondta. Mi mindent össze tudnak beszélni ezek az öreg tanárok? S érdekes, hogy mindez most jut eszébe... Kínlódva kapaszkodik az ablakfélfába és kétségbeesetten keressél az

emlékei között valami emberibb után, hogy megnyugodjon. Végül is Martos Veránál állapodik meg, akinek kedves arca ködösen mosolyog feléje. Verával jóban volt az egyetemen. A szemináriumban együtt dolgoztak, összebarátkoztak, észrevétlenül megszerették egymást.

Ez megnyugtató és alapjában véve nagyon jó érzés. Van valaki, aki fixpont az életben, akire minden körülmények között számíthat és aki így messziről is megvigasztalja. Gondolatai nem sokáig időzhetnek Martos Veránál, mert erőszakosan Darabos Ilonka foglalja el a helyét. Találgatja ennek a szép summáslánynak a titkát.

Tegnap még nem hitte, hogy ilyen problémái is lehetnek és ha valaki azt mondja, hogy az első summáslányba, aki az útjába kerül, belebotlik: kineveti. Most mégis Darabos Ilonkára gondol Martos Vera helyett és érzi, hogy nem lesz jó vége ennek. Merengéséből éktelen kiabálás, ostorpattogás és szekérezőrgés veri fel. A béresek megindultak a hátrába. A hosszú szekérkaraván a fujtató, prüszkölő ökrökkel és a káromkodó béresekkel ott vonul el az iroda mellett, s a felkelő nap első sugarai diadalmasan pásztáznak keresztül a visszamaradt porfelhőn.

A pusztán megkezdődött az élet.

2.

Nagy papi és grófi földek, majorok, szikes legelők, szétszórt falvak, nyílegyenesen futó jegenyesorok, kis tölgyerdők, télen rengeteg varjú, tavasszal és ősszel magasan húzó vadludak, nyáron bivalycsordák, ridegmarhák és nagyszarvú, bústekintetű ökrök tartoznak a tájhoz. Kolontó kényelmesen helyezkedik el benne, közel a román határhoz. Tiszta időben idekéklenek a Várad hegyek és estéenként Várad villanylámpáinak hunyorgása is áthatol a sötétségen.

A táj végtelen és mégis mindig közel van az emberhez. Átmenet a síkságról a hegyvidékbe: ezt megérezni rajta. Erdély felől hideg és józan történelmi levegő árad, az Alföld pedig végtelen leheletével söpör végig időnként a tájon. Az emberek e két erő sodrában vonszolják életüket: szertelenek, mélyek és mindenre kaphatók. A földesurak az ország dolgaiba szólnak bele gyakran; a dzsentrik a vármegye sorsát tartják a kezükben; a parasztok meg hevült várakozással emlegetik a nagyvezéreket, a tájon átdübörgő történelmet, a legendás rohanásokat, Nagy Antallal, Dózsával, Bocskaival, Péroval és a többiekkel s most is készen állnak egy újabb lázadásra; a béresek,

a nagy uradalmak cselédei, csak szolgálnak, századok óta már és ezeréves fáradtsággal követik az ökröket szántás közben, vagy hordáskor. Vágyaikat nem ismeri senki: céltalanul tapossák éveiket s magukban és magukért élnek.

Kolontó a negyvenezer holdjával egy külön világ, ahol nem számítanak az ország törvényei. Határán belül az uradalom hozza és hajtja végre a törvényeket és rendelkezik az emberekkel. A hatalmas földterület a Tisza felé Ladány és Ványa vonaláig húzódik be. Most báró Sombor-Schaumburg Ferdinánd francia főnemesé, aki még a háború előtt kártyán nyerte el gróf belényesi Belényessy Kázmér császári és királyi kamarás, örökös főispántól.

A Belényessy-grófok híres gavallérok voltak. Kártyáztak, mulattak, vadásztak és nagyon szerették az asszonyokat. A kastélyban a vármegye urai folyton dorbézoltak és még az országos politikában szerepet játszó és a szomszédban lakó Körös-grófok is itt pihenték ki közéleti fáradalmaikat. Különösen a fiatalabb Körös gróf, a történelmi osztályok elhivatottságának fanatikusa, szeretett Kolontón mulatni. Távolságától, hatalmas politikai harcai után a Belényessy-kastélyban vezette

le a benne élő feszültséget és fojtotta borba országos gondjait. Vasárnap délutánonként meleg baritonhangján, nekibúsulva kísérte Vétek Jóska muzsikáját és ha egy pillanatra kihagyott agyában a ködös mámor és hirtelen rászakadt örökös pesszimizmusa, vészjósló háborgással harsogta túl a cigánybandát:

— Urak, eltékozoljuk az országot, mi magunk, a történelmi osztály... — s utána még szomorúbban mulatott, hogy a végső mámor narkotikumában azután öntudatlanul elmerüljön.

Ezek a vasárnapi szertartások válogatott résztvevőkkel folytak le és a megyei uraknak felért olyan kitüntetéssel, mintha udvari ebédre hívták volna meg őket. A Belényessykastélyt úgy építették, hogy a világtól-országtól elzárva lehetővé tegye a féktelen dorbézolást, a szabadjára eresztett, felelőtlen tivornyázást.

Hatalmas park közepén áll a barokkstílusú épült. Nagy tölgyfák még az ősi faunából, ligetes, erdős részek, kanyargó, helyenkint tovaszélesedő patakok apró szigetekkel, melyeket csak csónakkal lehet megközelíteni, rajtuk japán pavillonok, körülöttük méltóságteljesen úszkáló fehér hattyúk, szerte a parkban elszórt rózsalugasok, megbújó padokkal

s mindezt három oldalról vaskerítés, negyedik oldalról magas kőfal veszi körül. A kőfal a cselédházaktól választja el a kastélyt.

Belényessy Kázmér gróf udvarának tizenkét szép szobalány volt az attrakciója. A majorok, puszták és falvak házaiból igazi szakértelemmel válogatták össze és vették gondozásba a legszebb termést. A kiválasztottakat először is alaposan megfürdették, aztán külön felügyelőnő gondjaira bízták a kastélyban. Naponta fürödtek, ápolták a testüket és készültek a vasárnapi szertartásra. Vasárnap ők szolgálták fel az uzsonnát meg a vacsorát: közben az urak jól megnézték őket. A sok bortól vacsora idejére már rendszerint felhevült a társaság és egy-egy elfojtott sikolylyal jelezték a finom szobalányok, hogy valamelyik bővérű földesúr nem tudja türtőztetni magát és mohón tapogató keze tilos területre tévedt...

Asztalbontás után gyorsan átöltöztek és elszéledtek a parkban, hogy a zsákmányra induló, részeg vendégek alkalmoszerűen rájuk találjanak. A tikkadt nyári estében azután férfikanok hörgése és letepert szobalányok erőtlensége hallatszott a lugasokból, a bokrok alól és a ligetes tisztásokról, vagy evezőlapátok sokat sejtető, halk csobogása

valamelyik sziget felől. Egyik-másik vendégnek fenntartott szobalánnyal és foglalt szigettel kedveskedett a gróf...

Az asszonyok nem vettek részt a férjek szertartásain, Belényessy grófnénak is mindig akadt valami programja vasárnapra: legtöbbször bement Váradra. De azért az asszonyok is kárpótolták magukat. Belényessy gróf egyideig a váradi színház intendánsa volt s a felesége néha meghívta a színészeket ebédre. Sőt szabadtéri játékokat is rendeztek a parkban zártkörű meghívással.

Ilyenkor az asszonyok tombolták ki magukat. Mindegyiknek volt választottja a színészek közül és előadás után együtt maradtak. A férjek nem szerették Thália istenasszonyt; az előadásokra nem jöttek el s gyanútlanul várták haza másnapra asszonyaikat.

A grófné vendégei elhelyezését mindig diszkréten és célszerűen oldotta meg. Erről a kastély folyosóin álló hatalmas pálmák és ablakmélyedések tudnának beszélni, mert éjszaka ezek fedezték a tovasurranó árnyakat, ha arra éppen szükség volt...

A gróf a telet a Riviérán töltötte. Szenvedélyes kártyás volt és Monte-Carlót egy évben sem engedte el. Nem játszott nagy tétekben, inkább csak élvezte a játékot és ottar-

tózkodásának a költségeit igyekezett megszerezni.

És mindig nyert. Higgadtan tartotta kezében a kártyát, vagy figyelte a rulettgolyó útját, sohasem vesztette el a fejét, csak egyszer, de akkor egész vagyonát is elveszítette. Báró Sombor-Schaumburg Ferdinánd francia főnemessel ült le a zöldasztalhoz. Ezer frankos tétekben kezdték a játékot, tízezer frankkal folytatták és a grófot utolérte a szerencsés káryások örök nemezise; összecsaptak feje fölött a hullámok, csak játszott, nem törődött semmivel, dühös biztatással újabb osztást ajánlott és a végén a negyvenezer hold nélkül állt fel az asztaltól.

Szédülten támolygott ki a fényes terem-ből, Sombor-Schaumburg báró karonfogva kísérte haza, másnap közölte vele, hogy élete végéig apanázst biztosít számára, a kastélyban maradhat, de a személyzetet le kell építeni és a birtok a Sombor-Schaumburg bankház vezetése alá kerül. A Sombor-Schaumburg-családnak Európa különböző országai-ban mintegy százezer hold földje volt: a birtokokat a bécsi bankház dirigálta. A Belényessy grófok negyvenezer holdját, a híres Kolontót, 1913 május 27-én vette át Nipols-

burg jószágkormányzó, a Sombor-Schaumburg uradalmak teljhatalmú kezelője.

Kolontón nagy esemény volt a birtokcsere, de változást nem hozott. Sombor-Schaumburg báró személyesen intézte el az átírások formai részét, még örökösödési illetéket is fizetett s a cselédeknek megvendégelte. Nagy kondérokban főzték a marhagulyást, kemencékben sütötték a túroslepényt és óriási hordókat vertek csapra.

Egy hét múlva elutazott, Belényessy gróf pedig berendezkedett a szűkös életre. A személyzetet elbocsájtotta: mindössze kulcsár, inas, parádéskocsis, szobalány és szakácsné maradt meg. Ezekkel vészelté át a háborút, a forradalmakat és a román megszállást.

A sok nélkülözés lassan elmosta benne a régi időket és ősz fejét állandó tiltakozással rázta, mintha az élet múlása ellen emelne örökös vétót. A nagy dorbézolások néha kísértették, de már megelégedett azzal, ha a kocsist rajtacsíphette, amint a szobalánnyal erőszakoskodott. A lány ellenkezett, a parádéskocsis azonban fülébesúgta a döntő szavakat:

— Ne bolondozz, a méltóságos úr öt pengőt ad, ha ránkakad.

És a lány nem tudott ellentállni: odaadta magát a kocsisnak. A gróf sokáig leste őket a

fák mögül, majd óvatosan odatotyogott és gyerekes örömmel kuncogta:

— Megvagytok madárkáim, hát jól néztek ki — és utána vihogva nyomta az ötpengőst a parádéskocsis markába.

Kisdéd játékainak a grófné halála vetett véget. Nem szerette az asszonyt, de megszokta és a halála váratlanul érte: nagy bánatában féloldali szélütést kapott. A temetésen nem jelent meg senki; a barátok, ismerősök mind elmaradtak, az uradalmi embereket meg ő nem engedte. Rövid gyászszertartás volt csak a családi kriptában, ahová hordszéken vitték le s révedező, könnyes szemmel figyelte, amint a bronz szarkofágot ünnepélyes mozdulatokkal helyezték el az egyik bolthajtásos emeleten.

Reménytelen napok szakadtak rá. Hordszéken közlekedett, legtöbbször csak a parkba vitték le, vagy télen az üvegházba, ahol délszaki növények között tétlenkedett. Nem érdekelt senki és semmi. Egész nap egy leveli békával feleselt. A kis zöldbéka valahogyan bekerült az üvegházba, nagyon jól érezte magát, időnként kuruttyolt és a gróf kedélyesen elcsevegett vele.

A béka hűségesebb barátnak bizonyult: mindennél és mindenkinél jobban elszórazkoz-

tatta gazdáját. Egyszer mégis elhallgatott, a gróf azt gondolta, hogy cserbenhagyta vagy szándékosan nem felel, s hirtelen haragjában elkezdte szidni. A nagy csend mindjobban felingerelte, már magából kikelve kiabált, a homlokán kidagadtak az erek, s a béka csak nem felelt. Ekkor belényesi Belényessy Kázmér gróf császári és királyi kamarás és örökös főispán feje lehanyatlott, s ő is elhallgatott: megütötte a guta.

A felesége mellé temették a családi kriptába. Takács Endre meghatottan áll a bronz szarkofág előtt és figyelmesen hallgatja a gróf hűséges kulcsárának, Szabó Ferencnek a szavait, aki nehéz, kihagyó lélegzéssel meséli el a Belényessyek történetét. Kint lüktet a júliusi forróság, bent azonban borzongat a nyirkos hideg és a példás rendben sorakozó koporsók komor figyelmeztetése. Délfelé jár az idő és éppen indítványozni akarja, hogy menjenek, amikor váratlanul ismerős harangszó robban bele a nyomasztó csendbe. Meglepetten tekint az öreg kulcsárra, az rögtön magyarázattal szolgál:

— El is felejtettem mondani, hogy a méltóságos úr még halála előtt meghagyta, vezesük be a rádiót a kriptába, mert a déli harangszót hallani akarja. Eleget tettem kívánságá-

nak ... A méltóságos úr egy tág fogalom volt, de az asszony... — megvetően legyint és a tótot variálja a különböző nemzetekkel, hogy megvetésének minél jobban kifejezést adjon. — Az asszony egy csehtót, lengyeltót, némettót, szóval egy céda perszóna volt...

Harangszó mellett hagyják el a kriptát. Takács Endre kintről mégegyszer alaposan megnézi. A komor épület terméskőből készült, egyszerű sima falakkal, csak fent fut empire-szegély végig. Elöl, a bejárat fölött fordított címer jelzi, hogy Belényessy Kázmér gróffal sírba szállt az utolsó is, a valaha oly nagy és híres családból: folytatás nincs. Az empire-dísz alatt azonban nagy, faragott betűk hirdetik: Feltámadunk!

— Csak hiszitek — csúszik ki a száján a gyors ítélet, de megbánja, mert Szabó Ferenc szomorú nehezteléssel néz rá és szinte csak magának mondogatja:

— A méltóságos úr jóember volt, az asszonyt én se védem... — aztán még mindig szomorúan köszön a gyakornoknak és elindul a kastély felé.

A gyakornok a major irányába fordul. A temetőn kell átmennie, a temetőn, mely másutt a halál demokráciája, itt azonban

még a temetőben is vannak megkülönböztetések.

A kripta körül a kiváltságosok sírjai vannak. A Belényessyek valamikor megengedték az uradalmi embereknek, hogy hűségük jutalmául a közelükben pihenjenek. Nagy kitüntetés volt az bármelyik intézőnek, tanítónak, vagy gazdasági tisztviselőnek, ha a kripta mellett kapott sírhelyet. Illendően is temették el magukat: teljes címmel és ranggal. Takács Endre csak úgy találomra megáll az egyik sírkőnél. A gránitobeliszken az aranybetűk hivalkodva hirdetik, hogy itt vitéz Bátori József uradalmi tanító, tartalékos tüzérfőhadnagy nyugszik az Úr-Jézus-Krisztusban. Odébb Salkovszky Jenő uradalmi jószágkormányzó, olvassa a sírkőről.

— Urak ezek még a halálban is, — állapítja meg némi bosszankodással és sietne, ha engedné a temető. De az urak temetőjén túl egy honfoglalás kori örhalom oldalán, időtől megviselt kopjafák állítják meg. Ez a cselédek temetője. Évszázadok óta hordják ide a béreseket, kocsisokat, juhászokat, napszámosokat és temetik el őket egyszerűen, minden Pompa nélkül, mert másra nem telik és különben is nagyon jól tudják, hogy pár hónap vagy év múlva a legszebb ruhák, szemfödők és ko-

porsók is elrothadnak a halottal együtt. És ebben nincs kivétel urak és parasztok között. Egyfomán azzá lesznek, amiből lettek: másfél méterre a föld alatt mégis csak deimokrácia van ...

A kopjafák szomorúan virrasztanak a fűvel benőtt sírhalmok felett. Némelyik előre-hajol, szinte ráborul a sírra, hogy örökké gyászolja gazdáját, mások féloldalt dülve öröködnék, van amelyik hátrahanyatlik és fölényesen tekint végig a többin. Messziről olyanok, mintha összeölelkeztek volna, hogy bizonyítsák: a sírontúl valóban megbékélés van. Ha már életükben annyit marták egymást a cselédek, legalább a halálban legyenek testvérek ...

A megrepedezett kopjafákról a nevek eltűntek; itt különben sem lehet címeket és rangokat felvésni, mert nincsenek. Egyetlen díszük az a pár szál virág, amit Halottak Napján kötnek rájuk a hozzátartozók. Olyankor ünnepi díszbe öltözik a temető. A sírokon gyertyák pislognak, a közeledő este félelmetes árnyakat borít a tájra és az emberek sejtelmektől gyötörve állanak a sírok mellett. Az élő pusztá néz szembe a halott pusztával s ebben a tetemrehívó pillanatban egy szemtárgulásra benne reszket az egész hiábavaló

élet. A megkínzott, komor arcok a gyertyák lángjainak lobogó játékában kísértetiesen merednek előre és a feldíszített kopjafák nyugodtan állják a tetemrehívást. Múlt és jelen keserősége találkozik a jövő reménytelenségével és a barna arcokon legördülő könnyek évszázadok terheivel hullanak a földre. Áldoznak a béresek, kocsisok, asszonyok, leányok, férfiak, öregek és fiatalok. Áldoznak a halottaknak és saját sorsuknak.

Számukra a halál megváltás.

Megváltás volt Pap Andrásnak is, aki itt fekszik, mindjárt a bejáratnál. Pap András béres volt és rengeteget éhezett. Éhezett a déd-nagyapjában, a nagyapjában, az apjában és éhezett, amikor megszületett. Annyit éhezett, hogy az evésről lassan olyan elképzelései voltak, hogy az csak az urak passziója. Évszázadok éhezésével baktatott az ökrei után a barázdában és az ekével hasított, szépen forduló folytonos földszalagot kolbásznak nézte, a távoli boglyákat, kazlakat, vagy kukoricaszárkúpacokat pedig kenyérnek: elérhetetlen szép nagy cipóknak.

És semmit sem lehetett tenni éhsége ellen. Tizenhárom gyerek ült az asztalnál, a negyedévi kommenció csak két hónapra futotta szűkösen, azontúl éheztek, éheztek és éheztek.

Szörnyű éhségüknek Belényessy kártyavesztesége vetett véget. Azon a bizonyos estén, amikor Sombor-Schaumburg átvette a birtokot, Pap András rengeteg gyermekével elindult a kastély felé az áldomásra. Lavór volt a hóna alatt és nagy fakanál a zsebében. Éhsége már kibírhatatlan volt és úgy esett neki a gulyásnak, mint amikor a disznók rohamazák meg sivalkodva a vályút. Falta, tömte, gyömöszölte magába a zsíros falatokat és közben nagyokat húzott a borból. Már nagyon rég, talán órák óta evett és ivott, s egyszer csak úgy érezte, hogy megszakad. Szemei kidülledtek, hasa, gyomra kemény volt, mint a kő és nem tudott megmozdulni. A cselédek, akik szintén generációk éhezését pótolták körülötte csámcsogva, csak akkor figyeltek fel, amikor Pap András állati üvöltéssel elterült a földön. Somogyi Éva, a puszta öreg kuruzslója, testi-lelki orvosa, mindjárt intézkedett:

— Ássátok el, hogy meg ne szakadjon.

Két béreslegény megragadta az öreget és a cselédnépségtől kísérve kicipelték a parkból. A temetőbejáratnál gödröt ástak neki és abba félig beleállították, majd az egész társaság segítségével óvatosan betömtek körülötte az üresen maradt helyet. Pap András előrefektetett kézzel, csak a derekától látható felső-

testtel, mozdulatlanul bámult maga elé. Éva néni meglepődötten hajtogatta:

— Most jó. Majd a főd kiszíjja belőlle a sok ételt, aztán megkönnyebbül és akkor ki-véhetitek.

Mint, akik jólvégezték dolgukat, visszamentek továbbdözsölni és csak hajnal felé jutott eszébe a két legénynek, hogy megnézzék az öreget. Akkorra már nem volt benne élet. Alsó álla leesett, szája ijesztő ásítással táton-gott, üveges szeme pedig fönnakadt, hogy az égtől kérje számon földi szenvedéseit.

A hajnali szürkületben olyan volt ez a tekintet, mintha az örök emberi sors kifejezője lenne. Benne volt ebben a tekintetben a hosszú cselédházak, istállók, ólak áporodott hangulata, gazdalisztek, parancsolok, urak, parasztok, elnyomók és elnyomottak minden bűne. Végtelen gyűlölet, sok megértés, irgalom és megbocsájtás. Pap András éhező ősei, teméntelen nyomorúság, felgyújtott kastélyok, kiegyenesített kaszák, lázadások, reménytelen próbálkozások, az egész történelem, háborúk, fosztogatások, megsemmisült vágyak, magyarok, törökök, oláhok, közös sorsba taszított emberek, mind-mind benne voltak ebben az üveges tekintetben.

A két legény nem mert hozzányúlni. Der-

medten álltak előtte, s ők is benne voltak Pap András tekintetében. Egyikük végül is elrohant a kastélyba és föllármázta a parkban szanaszét heverő és iszonyatos nyögéssel emésztő cselédeket.

Nagy robajjal érkezett meg a felvert sereg. Az asszonyok sírtak, átkot emlegettek, amelyik beteljesül rajtuk, ha közelibe mennek. Pap András tizenhárom gyereke és felesége nem törődött az átokkal, körülállták a földbeásott holttestet és olyan fájdalmasan jajgattak, hogy a végén mindenki sírt és tömeghisztériába ment át nagy jajgatásuk.

Most a közös sírásban volt benne a közös sors és a pokoli jajveszékelésnek a parancsolok vetettek véget, mert napfelkeltekor elzavarták az embereket dolgozni, s mivel az asszonyok és a gyerekek nem mertek egyedül ottmaradni, ők is hazamentek. Pap Andrást a csósz takarta be zöld ágakkal, s délután — amikor megérkezett a pap és beszentelte — úgy temették el, hogy csak földet hánytak rája és kopjafát szúrtak föléje.

Takács Endre nehezen betűzi ki az elmosódott nevet, Pap Andrásról már hallott, most még többet szeretne tudni róla. Amint végigtekint a temetőn, érzi, hogy minden kopjafa alatt külön sors, külön emberi tra-

gédia húzódik meg. Az a nemrégén hantolt sír egy öngyilkos béresleányt takar. Gyereke született, s kútbaugrott. Reggel a kocsisok húzták ki, amikor itattak. A fiatalok a kutat szokták választani, az öregek a kötelet.

Amott az öreg Éliásné sírja van, egészen a temető szélén, már majdnem az árokban, ő felakasztotta magát, mert a fia folyton szidta, hogy terhére van, eleszi előlük az ételt és jobb tenné, ha meghalna. Megfogadta a tanácsot és felkötötte magát a padláson. De akik természetesen haltak meg, azoknak is mindnek megváltás volt a halál.

A gyakornok végre kijut a temetőből, most még csak a döggeret kell megkerülni, aztán az ököristálló mellett, mindjárt a központhoz ér. Az elhullott ökröket itt temetik el, a pusztá szélén, a cselédtemető mellett. Nemcsak együtt dolgoznak az emberek az állatokkal és hálnak velük istállókban, hanem egymás mellett pihenik ki örök fáradalmaikat.

Nagy szimbólum ez a két, szomszédos temető. Jobban kifejezi a sorsot, az életet, mint a legszebben megírt regény.

Takács Endre már nem tudja ezt végig gondolni, siet, hogy az ebédhez idejébe oda-fen, mert Margit néni, a házvezetőnő pontos és folyton dohog, ha elkésik.

3.

Az ebédlőben hangos társaság zszibong, az intéző vendégei. Vasárnapokon felváltva, hol az egyik, hol a másik intézőnél jön össze az uradalmi intelligencia. Az ajtóban megtorpan és zavartan lép be: erre nem számított. Egy hete van még csak Kolontón és szűkebb környezetén kívül nem ismer senkit. Piliannatnyi zavarán principálisa segíti át:

— Takács Endre, az új gyakornok, — mutatja be a társaságnak és ő a hölgyeken kezdve külön bemutatkozik mindenkinek. A bemutatkozásra nagyon kényesek a pusztán és szertartásosan végzi. Egyszer már megjárta. Megérkeztekor Margit néninek, a házvezetőnőnek elfelejtett bemutatkozni. Valahogy úgy adódott a helyzet, hogy nem került rá a sor. Szakácsnőnek nézte és hiába fordult segélykérő tekintettel az intéző felé, az nem vette észre, vagy nem akarta, Sil Jóska, a segédtsizt meg csak röhögött. Erre azt gondolta, hogy valóban igaza van; Margit néni szakácsnő és annak nem kell bemutatkozni. Csak amikor megérkezett Hantossy Gyurka, a cséplőellenőr és nagy ovációval köszöntötte, kapott észbe, de akkor már késő volt.

Margit néni azóta is haragszik rá, ami

a reggeli folyton csökkenő adagjából naponta kiérezhető. Többször megpróbálta helyrehozni vétkes mulasztását, de Margit néni hajthatatlan és mereven elzárkózik. Most is haragosan ráncolja alacsony homlokát, amint két fiatal leány közé ülteti. A leányok a ladányi gimnáziumba járnak, vakáción vannak itt-hon, a szomszéd kerületben. Még jól szemügyre sem veheti őket, máris az egyik, szőke, vidám teremtés, barátkozva fordul feléje:

— Pestről jött?

— Igen.

Többet nem tud mondani és még jó, hogy a leves szapora kanalazásával elpalástolhatja visszatérő zavarát, s közben gondolkozhatik valami értelmes dolgon, hogy felelni, vagy kérdezni tudjon. A szőke leány, Dóczy Sarolta újabb kérdéssel ostromolja:

— A legújabb tangót tudja?

— Nem.

— Táncolni se tud?

— Azt tudok.

— Hogyan?

— Elég jól.

— De ha nem ismeri az új darabokat...

— A zenekar azért játszik.

— Vicces.

— Igen ... azaz ... mi vicceset talál maga ezen?

Válasz helyett a másik leány fordul feléje:

— Mit csinált maga Pesten, hogy a tánc csak ennyire érdekelte?

Kérdésében némi gúny, fölényes biztonság és szentelen kihívás van. Az arca nem szép és nem is csúnya. Alig észrevehetően aláárnyékkolt fekete szemével belekapaszzkodik Takács Endrébe s türelmetlenül sürgeti, hogy feleljen. Takács Endre lassan kiheveri a nagy társaságot és biztos nyugalommal állja a kihívó tekintetet, ösztönösen megérzi, hogy ez a lány a táncon túl másra kíváncsi. Arra, hogy hagyott-e valakit, volt-e valakije Pesten, vagy szabadon érkezett-e meg Kolontóra? Rövid gondolkodás után nagyon komolyan feleli:

— Védtem a nagybirtokot.

— Mit csinált? — kérdezi egyszerre a két lány és megrökönyödve néznek rá. Takács Endre ugyanolyan ünnepélyességgel ismétli meg:

— Védtem a nagybirtokot.

— Ez magas: nem értem, — mondja a fekete, Daru Éva.

— Majd megmagyarázom. Nézze ez úgy van, hogy mostanában sokat beszélnek az agrárkérdésről. Ezalatt azt értik, hogy a nagy-

birtokokat fel kell darabolni és a nincsteleneknek; az uradalmi cselédeknek és a mezőgazdasági munkásoknak kell adni.

— És a miniszterek engedik ezt?

— Sőt: ők is folyton reformokat ígérnek. Ma ez a divat... Szóval bajban vannak a nagybirtokok. Egy Héjjá Béla nevű író megesküdött, hogy addig nem nyugszik, míg az új földreformot meg nem csinálja.

— És hogy védte maga a nagybirtokot?

— Tudja én bolond voltam. Ahelyett, hogy a legújabb tangók után érdeklődtem volna, vagy táncoltam volna; az egyetemen az agrárpolitikai szemináriumban dolgoztam. A szemináriumban sok magamfajta ifjú volt és mi ellensúlyoztuk, vagy legalábbis igyekeztünk, Héjjá és társainak támadásait.

— Sokan vannak Héjja mögött?

— Majdnem az egész ifjúság.

Dóczy Saroltából váratlanul kirobban a szabadjára eresztett nevetés. Az utolsó kanál levest már alig tudta lenyelni, egy darabig próbálkozott, hogy visszatartsa, de végül is nem bírja:

— Ezért nem tud maga tangózni? Vicces! — s átkiált a szemben ülő Hajdú intézőnek: — Laci bácsi, hallotta, Takács Bandi Pes-

ten a nagybirtokot védte. Jaj de vicces; ezért nem táncol.

Hajdú László vállveregető megértéssel és fölényes leereszkedéssel veszi tudomásul:

— Praxi-koromban én is ilyeneket mondtam, különösen fiatal leányoknak...

— Na, ezt kikérem magamnak — vág vissza lángvörösen és sértődötten Dóczy Sarolta, s az egész társaság nevet. Hantossy Gyurka, a cséplőellenőr, valamikor huszárfőhadnagy, de engedély és kaució nélkül elvette a ládányi színház primadonnáját, mire a hadseregből kizárták, erre a primadonna is otthagya és most a Sombor-Schaumburg uradalom cséplőellenőre nyáron és írnoka télen, gúnyos hangon rikoltja el magát:

— Halljuk csak azt a védelmet. Én katoná voltam, majd megmondom, hogy jó volt-e, vagy csak kontármunkáról, afféle civil-próbálkozásról volt-e szó.

— Halljuk, halljuk! — követelik mindenfelől. Éppen ráérnek, mert a következő fogást várják. Sil Jóska azonban nem szereti a sok beszédet és bölcsen indítványozza:

— Igyunk!

Már emeli is a poharát, a többiek követik és Takács Endre megszabadul az agrárkérdés vázolásától, ami különben sem ildomos ebben

a környezetben. Daru Éva közelebb húzódik hozzá és halkán mondja, hogy senki se hallja:

— Engem nagyon érdekel, folytassa. Vagy tudja mit: délután elmegyünk sétálni és akkor mindent elmond. Jó?!

Takács Endre csak bólint, de nem az agrárpolitikára, hanem a Daru Éva szemében lobogó tűzre, amely sokat ígérő biztatással próbálja elhíttetni vele, hogy ebben a társaságban egyedül és kizárólag csak ő tudja megfelelően értékelni képességeit. Még odasúgja neki:

— A kastélyparkban, a bejáratnál várjon.

Az ebéd a végére ért. A nyitott ablakon kibírhatatlan hőség árad be. Az urak sűrűn ürítgetik poharaikat: szódavízzel keverten isszák a bort. Az asszonyok és a lányok átvonulnak a szomszéd szobába. A férfiak csak ezt várták és rátérnek a sikamlós viccekre. Daru Jenő, a sok bortól vörösremart arcú főintéző, bölényhangján kezdi:

— Hallottátok: Kegyes főtisztelendő úr már megint... — de nem tudja folytatni, mert a röhögéstől fuldokolva zöttyen bele egy kényelmes bőrfotójbé, s rengő pocakkal nevet, ahogy csak a száján kifér.

4.

A pusztán a vasárnapi munkaszünet hangulata árad szét. Délelőtt ugyan még dolgoztak a cselédek: a házkörűli teendőket végezték el. Kiganéztak, már amelyiknek van, a disznók, tyúkok és libák alól, elsöpörték a ház elejét, szalmát kötöttek csutakba a tüzeléshez, vagy a legelőn gyűjtött, megkeményedett marhalepényeket teregették szét a napon száradni. Némelyik a kertben vagy a kommenziós földön szorgoskodott, mások a szekereket javították, a kerekeket kenték, a sorosok az állatokat etették-itatták, majd amikor az ekevason a béresgazda elkongatta a tizenkét órát, hazamentek ebédelni.

A közös konyhákban ezalatt az asszonyok éktelen veszekedéssel, pöröléssel és sivalkodással megfőzték az ebédet. Négy-öt családnak van közös konyhája és nem férnek el. Egymás elől foglalják el a tűzhelyet és valószínű közeli harc folyik egy-egy fölszabadult sparhert-részért.

Mire az ebéd elkészül, már belefáradnak a nagy harcba és csendesen fogyasztják el, ki ahol helyet talál. A gyerekek ütött-kopott, kézdománc tányérjaikkal kiülnek a ház elé és ott tömik magukba a pergelt levest, vagy

a betyárost, ami kedvenc eledelük. Az emberek behúzódnak a szobákba és csendesen beszélgetve esznek. Az asszonyok a konyhában, a békekötés pillanatnyi szünetében kanalazzák a lábasokból és fazekakból a maradékot.

Ebéd után valamennyien kiülnek a ház elé, A gyerekek kimeríthetetlen energiával folytatják a délelőtti játékot. Az udvaron végighúzódo ólak körül szaladgálnak, vagy a csenevész akácfaakat kínozzák és egymást teperik le a földre és dögönyözik olyan szakértelemmel, amilyenre csak ők képesek.

Az asszonyok hamarosan megunják a szemlélődést és előveszik a levetett hétköznapi göncöket s a küszöbre ülve megadóan javítgatják azokat. A szótlan varrást csak akkor hagyják abba, amikor a gyerekek komolyraforduló játékában közbe kell lépni. Ilyenkor leteszik a kopott gúnyát a földre és a földön hempergő gyerekrakás felé indulnak, de azok még idejében fölugrálnak és elmenekülnek. Utánuk a megszokott szitkok zúdulnak:

— Jani az apádistenit csak gyere haza...
Megájj Pista, majd kipofozlak estére ...

A Janik, Pisták és Jóskák azonban már messze vannak és az este is, tehát közvetlen veszély nincs. Az anyák pedig visszaülnek a

küszöbre, ölükbe veszik az alaktalan ruhadarabokat és tovább foltoznak.

Az emberek egy darabig tétlenkednek mellettük, csitítgatják őket, ha felcsattan a hangjuk a gyerekek miatt, aztán egyenkint elszállingóznak az ököristálló felé.

Az ököristálló a cselédek életében a legfontosabb szerepet játssza: minden idejüket ott töltik. Hétköznapi az ökrök mellett a helyük, éjjel az istállóban alszanak, vasárnap délután az istálló előtt kaszinóznak. A hosszú istállóból elől is, hátul is három nagy, szárnyas ajtó nyílik a szabadba. Azon járnak ki-be emberek, állatok, szekerek. Az ajtó között, elől a fal mellett gerenda húzódik, néhány téglával alátámasztva: a béresek kaszinója.

Négy óra felé már együtt van a társaság. Középen öreg Torma Mihály ül, körülötte az idősebb emberek, előttük a fiatalok állnak, örök témájukról, a háborúról beszélgetnek. A cselédek a katonaságtól és a háborúból egy életre szóló élménnyel jöttek haza. Másról nem is igen beszélnek. Még ha a saját sorsuk kerül szóba, azt is a háborús benyomások és tapasztalatok alapján értik csak meg.

Miklós János, a magtáros Bileket emlegeti. Jó negyven éve, hogy a monarchiának ebben a távoli garnizonjában szolgált és apró,

szürkés szemei huncutul mosolyognak ki dúsan ívelt fehér szemöldöke alól, amint sorra vonultatja fel a katonaélet minden gyönyörét. Snejdig tiszték és aspiránsok, nehézkes önkéntesek, goromba altiszték, az idő múlásával derűvé oldódott szenvedések, régen elfelejtett arcok elevenednek meg újra. Megszokott mozdulattal sodor egyet ősz bajuszán, s kicsit selypítve, kicsit orrhangon folytatja:

— Azér a behajózás vót a legjobb, Raguzába. Sose láttam még tengert, ittunk is előtte, a hajóra vezető palló meg keskeny vót. Nem sokat teketóriáztam, a bajnétot levettem, a szíjjával a nyakamba akasztottam, legugótam és négykézláb másztam föl a hajóra. Nevettek a többiek, de ők is csak így csináták.

Nevetnek a béresek is, az egyik fiatal leány, katona még nem volt, hetykén mondja:

— Én bizony nem hajótam vóna le. Egyenesen mentem vóna, akár csak itt — és mutatóba néhányat lép az istálló hosszába.

— Menté vóna az anyádba, de nem arra a hajóra — fordul mérgesre a magtáros hangja. — Tudod te, hogy milyen magosán vót a palló a tenger fölött? Ha lenéztünk, má szédültünk. Á felinél beleesté vóna. Egy dunántúli gyereket úgy húztunk ki. Prüszköt is utána...

Az öregek közül Juhász János, a magtáros katonabajtársa szólal meg:

— Mit tuttok tik? Csak ott lettetek vóna... Együtt mentek Bilekre, együt jöttek haza és megint együtt mentek el a háborúba, tizen- négyben. Juhász Jánost hamarosan elfogták az oroszok és Szibériába került. A pokol minden kínját végig szenvedte. Nyolc évig volt oda. A felesége már azt gondolta, hogy meghalt: semmi hírt nem hallott felőle. Estéknként hangosan imádkozott és olvasta a bibliát, ők egyedül laktak, mert sok gyerekük volt. A befüggönyözött ablakon gyér világosság és elnyújtott, tehetetlen jajgatás szűrődött ki. A töméntelen sok gyerek sírt és az asszony eszelősen hajtogatta:

— Él... Mégse halhatott meg... Nem hagyhatott magamra ezekkel a szerencsétlen árvákkal...

Az emberek félősen siettek el az ablak előtt, az asszonyok még keresztet is vetettek, s remegve suttozták:

— Az ördöggel felesel...

És Juhász János egyszer mégiscsak hazajött. Váratlanul. Egészen megöszült, arcát mély barázdák szántották össze-vissza. Szeme, értelmes, kék szeme mélyen ült irtózatossá sok szarkalábbal ágyazott üregében. Hóna alatt

mankó, csak azok segítségével tudott járni. Az őszi nap melegen kísérte a puszta felé és a mankósembert megdöbbenve fogadták. Akkor is éppen vasárnap volt és az öreg tanító, aki azóta már meghalt, délutánonként mindjárt ebéd után, az iskolában litániát szokott tartani. Juhász János sohasem járt templomba, nem volt vallásos, a feleségét is eleget szidta, átkozta, amiért bibliát olvasott, de az asszony hívó volt, szektás.

Megérkezése napján elment a litániára. Amint betámolygott a nyomott, piszkos terembe, a szembenlévő falon térképet pillantott meg. Odabicegett és remegő, agyongyötört, ráncos kezével izgatottan kereste Szibériát. Amikor felfedezte szenvedéseinek ezt a nagy birodalmát, egészen közel hajolt, s rövidlátó hunyorgással Krasznojárszkot kereste. Ott volt a láger, ott töltött el ezer és ezer társával nyolc kegyelen eszendőt. Krasznojárszktól egy végtelenül nehéz mozdulattal húzta meg az utat Magyarországig és amikor a keze az Alföldhöz ért, sírvafakadt. A nagy darab ember, aki talán sohasem sírt, ott rázkódott a térkép előtt. Háta mögött a cselédek álltak némán és lassan elhúzódtak mellőle. Juhász János meg csak sírt: siratta azt a nyolc esztendőt és mindent, ami előtte volt és utána

jött. Majd megfordult, reszketegen beült az első padba és a többinél hangosabban ismételte a tanító után az elnyújtott litániát:

— Uram, irgalmazz nekünk... Krisztus kegyelmezz... Ments meg Uram minket... Áldj meg bennünket Jézus...

A lába azóta meggyógyult. Sokszor emlegeti, hogy elfagyott, gennyes lett egészen a térdéig és az oroszok le akarták vágni, de nem engedte. Görcsösen ragaszkodott lábaihoz, mert lábak nélkül nem lehet élni: és ő győzött ... Télen még néhány évig kiújult a gennyedés, de a nyári meleg és az ököristálló fülledt, párás levegője hamarosan rendbehozta. Hosszan ránéz a fiatal béreslegényre és nagyon mélyről mondja:

— Szibéria nem vót gyerekjáték. Sose kívánnám neked, akármilyen rosszat is tenné. — Aztán maga elé mered: — A depóban háromszázhatvanan laktunk. Olyan vót, mint a jégverem: félig földbeásva, mi csinátuk. Két ódalt vót a fekhely, a falhosszába. Száznyócvanban feküdtünk egymás mellett, de olyan szorosan, hogy nem lehetett a másik oldalunkra fordúni. Aki mégse bírta, annak le kellett száni, de utána má nem tudott visszafekünni, mert elfoglalták a helyét. Megvárta a reggelt közepen . . .

— Hát nappá mi' csináltak? — kérdi a béreslegény.

— Dógoztunk.

— Mit?

— Ami akadt. Egyszer kiküdtek bennünket telefonpóznáknak gödröt ásni. Tizenketten vótunk és tizenkét gödröt kellett vóna ásni. A föld csonttáfagyott, a csákány szinte szikrát vágott benne: nem ment a munka. Egész nap csak egy gödröt tudtunk megásni, de este azt is betemettük. A ruszki istenit csak nem döglünk meg. Hazamentünk és jelentettük, hogy meg van mind a tizenkét gödör. Az orosz ehitte, éjjé nagy hóvihar gyütt és másnap, amikor nem taláták, aszondtuk, befűtta a hó.

— Ezt jól megcsináták!

— Akkó má bajok vótak Oroszországban. A katonaság elégedetlenkedett és a foglyokkal bratyizott. A németeket nem szerették, de velünk kigyüttek. Sejtették, hogy valami készül: a tisztek nagyon vigyáztak . . .

— Mire?

— Hát magukra, te bolond. Aztán egy nap váratlan dolog történt. A depóparancsnok, egy öreg kozákőrmester azt kérdi tőlünk:

— Melyikötök tud lovat hajtani?

— Én tudok, — mondtam neki.

— Na gyere, — és elvitt a lágerparancsnokságra. Ott azt a parancsot kaptam, hogy az ezredest vigyem be a városba. A szánkóra hátú fölüt a ruszkiezredes, mellém egy szuronyos kozák és elindúttunk. A város hat kilométerre vót. Egy folyó mellett mentünk, de rossz vót az út és ráhajtottam a jégre. Egy kanyarná hirtelen rámszól a kozák:

— Állj meg! — Azzal fölugrik, ráfogja a puskát az ezredesre:

— Nemozdújj!

— Hű az angyalát, mi lesz itt — mondom magamba, de már kapom az újabb ordrét:

— Fogd az ásót és vágj likat a jégen!

— Hogy kerút oda az ásó? — kérdi egy élelmesebb béres.

— Ásót is vittünk, hogy a hófúvásokon átvághassuk magunkat, ha a szánkó elakad. Leszátam és egy négyszögletes likat vágtam. A jégtáblát szépen kiemetem, akkor a kozák odahívott, intett, hogy fogjam meg az ezredest. Nagyon rugdalózott szegény, kiabát, agyonlövetéssel fenyegetőzött, de mindez nem hasznát. Odacipeltük a réshez, ott mégjobban rángatózott, el is estem, de a kozák jól megmarkóta es a fejénél kezdve gyorsan beeresztette a jég alá. Nagy buborékok szátak föl es olyan tompa, csukló hang, mint, amikor ök-

lendezik valaki. A kozák a kivágott jégtáblát visszatette a helyére, havat kotort rá és megelégedetten dűnnyögte:

— Sokat szenvedtem tőle, hej de sokszor megkorbácsolt, most mindent visszaadtam. — Utána rámkiátott:

— Egy szót se, mert téged is alábújthatlak.

— Jó van bátyuska, tőlem nem kell tartanod — mondtam neki. — Én hallgatok, de mi lesz a lágerban?

— Semmi.

— Úgy is vót: hazamentünk, jelentette, hogy az ezredest a városba hagyta és három nap múlva kell érte menni. Harmadnapra kitört a forradalom...

A béresek izgatottan topognak körülötte. Egyik-másik megszólal:

— Azér nem kellett volna úgy elbánni vele.

— Ne nekem mond: a kozák haragudott rá.

— Hát így van ez — veszi át a szót megint az öreg Miklós. — Az ember sose tudja, hogy miket érhet meg. Galíciában nekem is vót egy ilyen esetem...

— Mennyen má — inti le Moharos István, Juhász János unokaöccse, a magtárost. — Maga szakács vót, sose látott ellenséget.

Hangosan nevetnek a cselédek, mert ismerik az öreg Miklós gyengéjét. Valóban szakács volt a háborúban, de mindig az állítólagos hőstetteivel jön elő. Szecsődi Pisti, aki csikónyerítésszerűen röhög és egy kerékkel többje van, összegörnyed és úgy bömböli:

— Hijnye János bácsi, ezt se nekem mondták.

— Te bolond vagy — próbálja helyreállítani tekintélyét az öreg, Moharos István azonban megakadályozza:

— De én nem vagyok bolond és ott is vótam az első sorban. Nem mondom fétem egy kicsit, de ott mindenki fét. Még csak tizenhét éves vótam... — gránátszilánktól összeroncsolt, koravén arcával komolyan néz a magtárosra és olyan hangsúlyozással folytatja, amiből minden kiérezhető: — Egy év után megadtam magam. Az olasz három napig szakadatlanul lőtte az állást és nem bírtuk tovább. Nem mondom, a fogságban nekem jó dogom vót.

— Olaszország az más — szól csendesen a bátyja.

— Ez igaz! Egy nagy birtokon dogoztam, de nem annyit, mint itthon. Ott olyan rendszer van, hogy két turnusba dógoznak a béresek. Az egyik csoport ellátja az ökröket,

a másik reggel hatkor átveszi tőlük és este hatig dógoznak velük.

— Hát nem két órakor ketetek? — kérdezik többen.

— Az egyik csoport akkor, de azok nappal aludtak és pihentek. A másik csoport meg csak tíz órát dógozott, mert két óra pihenő vót közbe.

— Akkó nektek nagyon jó dogotok vót — állapítják meg.

— Jó.

— Látod ebbe igazad van — szólal meg ismét az öreg Miklós. — Én Galíciába láttam ezt a Sztaniszlau-, vagy hogyishíjják uradalomba.

A fiatal béresek nem akarják elhinni, hiszen nekik annyit kell dolgozni, hogy az már nem is emberi. Kétkedve néznek Moharos Istvánra és a magtárosra. A rövid, töprengő csendet Nagy Gábor töri meg:

— Nálunk is így lehetne...

Nagy Gábor a pusztá esze. Nyomorékként jött a világra, az iskolában a legjobb tanuló volt, amikor kimaradt, a kosokhoz tettek, ott nem volt sok dolga. Ballábára sántított, de sántasága nem mentesítette a munka alól: a pusztán mindenkinek dolgozni kell, különben éhenhal.

Szabadidejét olvasással töltötte. Minden kezeügyébe kerülő könyvet, újságot és nyomtatványt elolvasott. Első nagy élménye Rinaldo Rinaldini volt. Ebben a rablóvezérben az elnyomottak védelmezőjét és a feltétlen igazságszolgáltatás megtestesítőjét látta. Szorongva falta a lapokat és utána fuldokolva rohant legjobb barátjához, az intéző fiához. Akkor még Belényessyké volt a birtok és a régi intéző fia nagyon szerette. Egymás mellett ültek az iskolában és sokszor behívta magukhoz játszani. Izgatottan magyarázta az úrfiúnak Rinaldo Rinaldinit, de az nem értette meg:

— Bandita volt. Egyszer kérdeztem apukától, mert hallottam már róla, ő mondta, hogy bandita volt, közönséges rablóvezér.

— Bandita, rablóvezér... — ismételte sápadtan és kiábrándultan, s lassan kifelé indult az intézői lakás nagy udvarából. Az úrfiú bábmész tekintettel követte a kapu felé bicegő szegény cselédgyereket és amikor az kibukott a kapun, csak a vállát vonogatta. Többet nem barátkozott vele.

Nagy Gábor a magyarázatot sokkal később kapta meg. Egyszer cséplésnél az etetővel beszédbe elegyedett és akkor minden megvilágosodott előtte. A sok megemésztetlen ol-

vasmány, Rózsa Sándor, Sobri Jóska, a pusztára eljutó ponyva, legendás hősök, népetsegítő betyárok és a lázadás örök nosztalgiája. Az etető agrárszocialista volt és ő már rendszerbe foglalta a fiatal legényben öntudatlanul élő kérdéseket. Ellátta könyvekkel, újságokkal és Nagy Gábor előtt feltárultak a titkok. Kinyílt a pusztá a világ felé és egyszerre megértett mindent. Megértette, hogy miért vannak urak és parasztok, elnyomók és elnyomottak, gazdagok és szegények. Olyan erővel rohanták meg az új gondolatok, hogy nem tudott ellentálni: agrárszocialista lett és azóta ő közvetíti a pusztá felé a külső világ híreit és üzeneteit. A béresek hümmögéssel és sűrű bólogatással fogadják a helyettük kimondott nagy igazságot. Véleményüket a béresgazdára való tekintettel nem merik hangosan nyilvánítani. Jó is, hogy nem szóltak, mert öreg Torma Mihály bosszúsan inti le Nagy Gábort:

— Má megint ezeket a kominista dogokat hirdeted. Eccer még nagyon megjáród...

— Nem érti maga ezt, Mihály bácsi — feleli nyugodtan Nagy Gábor és sánta lábáról az épre áll. Teste közben bizonytalanul meg-inog és félig görnyedt helyzetben állapodik meg újra. Fejét konokul a földre szegezi, hogy ne lássa az arcot. Hosszan figyel egy küz-

ködő kis hangyát, amint éppen egy nagy kenyérmorzsával bajlódik, aztán szelíd tompa hangján, mély meggyőződéssel folytatja:

— Maga az urak embere, azok meg azt szeretnék, ha a szegény ember megszakadna a munkában. De lesz még ez másként is...

— Ne pofázz az istenedet, mert átadlak a csendőröknek. Úgyis sokat sündörögsz a ladányi aratók között: azok meg nagy komínisták.

— Hát adjon át. Legfeljebb megint megpofoznak ... Vagy össze törik az ép lábamat is: hadd legyek teljesen nyomorék. Ezt akarja?

— Mondtam má, hogy ne pofázz. Mindig jár az az ocsmány pofád.

A béresgazda ezt már kevesebb szigorral mondja. Nem akarja ő Nagy Gábort megpofoztatni, vagy összetöretni, dehát mit jár mindig a szája. Eleget hallgat az irodán az ilyenek miatt. Az intéző folyton szidja, hogy a béresek sokat politizálnak. Meg, hogy oda lesz a tekintély ... Az Isten se ismeri itt már ki magát. Persze, hogy sok a munka és még az állatoknak is jobb dolguk van. De az intéző is egyre csak azt hajtogatja, hogy így az uradalom érdeke, meg úgy. . . össze van itt már minden gubancolódva: mi lesz még ebből teremő Is-

ten, mi lesz... Nagyot sóhajt Öreg Torma Mihály:

— Nem értitek tik ezt. De talán senki se érti... — aztán a parancsolok szokásos hanghordozásával:

— Mennyetek etetni!

5.

Takács Endre ebéd után lement a szobájába aludni: a nagy meleg és a sok bor elálmosította, különben is álmos állandóan. A kora hajnali felkeléseket már nem bírja és rögtön bele dugja a fejét minden útjába eső vizeskádba, vagy hordóba, hogy álmoságát elűzze, de egyre kevesebb sikerrel. Alig hogy megérkezik rádobja magát az ágyra és a következő pillanatban már alszik is.

Két órai alvás után furcsa zajra ébred. Az ököristálló felől csikónyerítést hall. Bódultan ül fel, sokáig vakarja a fejét és erősen gondolkodik, hogy mi lehet az. Csikók nincsenek a pusztán, de akkor meg honnan jön ez a különös hang, kié lehet ez a nyerítésszerű röhej? Majd hirtelen hangosan felnevet. Hát persze: Szecsődi Pistinek úgylátszik megint vicceket mesélnek és azon röhög összegörnyedve.

A következő pillanatban leugrik az ágyról mert eszébe jutott Daru Éva. Gyorsan megmosakodik és siet a kastély felé. Az ököristálló előtt az öreg Miklós tart éppen előadást és időnkint Szecsődi Pisti csikónyerítése halatszik. Lehajtja a fejét és úgy megy el mellettük, hogy észre ne vegyék, mert még mindig nevet. A temetőn túl már látja a bejáratot és a vasrács mögött idegesen sétáló leányt. Meggyorsítja lépéseit és messziről kiáltja:

— Ne haragudjon, de nagyon elaludtam.

— Hogy lehet ilyenkor aludni, — feleli bosszúsan a fehérvászonmatrózblúzós leány.

— Randevút beszél meg velem és lefekszik. Micsoda nevetlenek maguk. Minden praxi ilyen. Látom maga sem kivétel.

— Hát tudja úgy van, — kezdi el Takács Endre a kimagyarázkodást a nála szokásos bevezetővel — hogy én nagyon korán kelek: mindennap fél háromkor...

— Nem érdekel. Ha velem van randevúja legyen pontos. Különben sem szeretem az álmos embereket.

— Ez nálam születési hiba.

— Micsoda?

— Születési hiba.

— Ez megint magas: úgylátszik magának külön szótára van, amit meg kell tanulni.

— Dehogy: rögtön megérti. Én éppen aludtam, mikor megszülettem...

— Nagyon jó — bugyborékol fel Daru Évából a még bosszús, de már megbocsájtó nevetés. — Remek pofa maga. Na merre menjünk?

— Ismeri a parkot?

— Nem.

— Még én se: akkor fedezzük fel.

— Jó.

Lépéseik alatt csikorog a kavicssal beszórt út, amint találomra elindulnak a fák között. A park már nem a régi. Sombor-Schaumburg báró ritkán van itt, rendszerint csak télre jön vadászni, akkor úgyis hóval borított minden, nyáron soha sincs itt, nem is gondolják.

A parkot az enyészet vette birtokába. A rózsalugasoknak már nyoma sincs, a virágágyak ápolatlanok, az utakat ellepte a fű és a gaz, kavics csak itt-ott fehérlik. A fák, bokrok össze-vissza nőnek: a régi szép időkre egy-két elbújtatott pad és érintetlen sziget emlékeztet...

Szótlanul mennek egymás mellett. Takács Endre néha lopva a lányra néz, de az úgy tesz, mintha nem venné észre és el lenne fogfoglalva a gondolataival.

Gondolkozik is, és pedig azon, hogy elő-

jőjön-e a déli problémával vagy hagyja magától alakulni a helyzetet. A sok hallgatást végülis megunja és próbaként felteszi a kérdést:

— Mi van azzal a nagy birtok védelemmel?

Takács Endre furcsán néz rá. Az agrárpolitikát már régen elfelejtette és ő nem is azt ígérte meg Daru Évának. Azt gondolta, hogy az csak ürügy arra, hogy találkozhassanak. Kelletlenül feleli:

— Semmi: már nem védem.

— De védte.

— Csak Pesten.

— És itt?

— Itt. . . itt megismertem ...

— Érdekes . . . Ilyen hamar?

— Igen!

— És?

— És már nem védeném.

— Furcsa.

— Igen.

Ismét csend. Takács Endre kis idő múlva ingerülten folytatja:

— Nehéz ezt megmagyarázni, most már nem is tudnám. Ha innen visszagondolok Pestre, sok mindent másként látok. Azt hiszem egyikünknek sem volt igaza. Héjjáéknak sem

és nekünk sem... Valahol másutt van az igazság...

Takács Endre Pesten valóban a nagybirtokot védte. Tragikus módon került erre az oldalra. A fiatalság a földosztásért lelkesedett, mert azokban az években a nép és érdekei voltak soron. Mindenütt: újságokban, folyóiratokban, könyvekben, egyetemen, társaságokban, kávéházakban és ahol csak megszólalhattak az emberek, a nép, a parasztság, az agrárkérdés volt a téma. Robusztus forradalmárok, jóakarató, ifjú titánok, népiséget hirdető írók és vakmerő karrieristák egyformán arccal a falu felé figyelték az eseményeket és hirdették az új eszméket.

Takács Endre különösebben nem lelkesedett értük, de azért egy kora tavaszi estén elment a Pesti Vigadóba és kipirultan hallgatta az első márciust idéző szónokokat, örökifjú, kopasz demagógok, hivatásos diákvezérek, forrófejű fiatal politikusok és radikális írók jelentették ki az annyiszor becsapott és megcsalt, utolsó reményével, maradék hitével és lelkesedésével egybegyűlt ifjúság előtt, hogy elég volt a nemzeti bűnökből, a vétkes mulasztásokból és a múzeumba való öregekből: az új magyar nemzedék akcióképesen porondra lép. Kábultan hallgatta a beszédeket és a tömeg

lelkeseése őt is magával ragadta. Úgy ment haza akkor este, mint aki valóban történelmi órákat élt át, másnapra azonban kijózanodott, özvegy anyja volt, megtakarított kis pénzüket felemésztette az egyetem: nagyon jól tudta már akkor, hogy neki minél előbb állás, nem pedig parasztkérdés kell.

A főiskolai internátus, ahol lakott, az új magyar ifjúság kiállása óta megzavart hangyabolyhoz hasonlított. Esténként a társalgó szenvedélyes, heves, legtöbbször féktelen gyűlölségbe fulladt vitáktól volt hangos, melyeket tartózkodóan ő is végig hallgatott. Mindez egész világosan áll most előtte. Megjelenik Héjjá Béla megkínzott arca, aki érdeklődve járta a falvakat, tanulmányozta a parasztság életét és aki az új magyar ifjúság egyik vezére volt. Állandóan Dózsát emlegette, a nagybirtosokat szidta és földjeiket osztogatta. Ez éppenséggel nem tetszett neki, mert hova menjen ő akkor gazdatisztnek, ha Héjjá a nagybirtokokat sorra feldarabolja. Néha beleszólt a vitába és megpróbált ellenkező érveket felhozni, de Héjjá rögtön letorkolta:

— Gyáva, meghunyaszkodó kis stréber vagy!

Fájt neki, de nem szólt ilyenkor semmit. Nem azért, mert Héjja mindenkit felakasz-

tással fenyegetett, aki ellenezte forradalmi elveit, hanem, mert nagyon jól tudta, hogy ez így is van. Az egyetemen Rittermann professzor különös gonddal figyelte előmenetelét. Ennek a tanárának jó összeköttetései voltak a földesurak felé és megígérte, hogy elhelyezi. Valahányszor találkozott vele az egyetem homályos, szűk folyosóm, mindig megállította: — Takács úr, ne hallgasson ezekre a földosztókra. Magának is tudnia kell, hiszen hallgatja előadásaimat, hogy a jól vezetett nagyüzemek nélkül mezőgazdasági termelésünk ázsiai színvonalon mozogna. A nagybirtok mindenből többet és jobbat termel, mint a kisbirtok. Az agrárpolitikai szemináriumban ezekről meggyőződhetett. Héjja és társai veszedelmes emberek: népbolondítók... Nem mondom, szükség van telepítésre is, de azt nagyon meg kell fontolni és főleg gondolni. A paraszt buta, tehetetlen, szűklátókörű; kár földet adni neki. Ellenben egy jól felszerelt uradalom ... Kedves Takács úr, a középut, az arany középut vezet csak a célhoz. Ezt higgye el nekem es sohase feledkezzen meg róla, különösen akkor nem, ha érvényesülni akar... Na Isten vele — nyújtotta a kezét és bizonytalan, lúdtalpas járásával tovább csoszogott a folyosón.

És Takács Endre Rittermann professzornak adott igazat. Szorgalmasan látogatta az agrárpolitikai szemináriumot és ott véglegesen meggyőzték arról, hogy a földosztás nem helyén való. A szemináriumban sokan dolgoztak: törtető fiatal tudósok, tanársegédjelöltek és érdeklődő, dilettáns földbirtokosfiúk. Ezek közül hamarosan kivált szorgalmával és természetes, józan eszével.

Negyedéves korában megválasztották az Ifjúsági Egyesület elnökének, a tanárelnök Rittermann volt: így még jobban a hatalmába került. A professzor remekül értett ahhoz, hogy embereit eredeti felfogásuktól észrevétlenül eltérítse és meggyőzze őket a saját igazáról. Takács Endre kivételes médiumnak bizonyult. Ifjúsági elnökkorában már szakcikkeket írt a Gazda Szemlébe és végleg elkötelezte magát a feudális Magyarországnak. Nem számított többé Héjjá megvető legyintése: nyugodtan állta, sőt egyre fölényesebben hallgatta a társalgóbeli vitákat. Képzett agrárpolitikusként tartotta magát és csak sajnálni tudta azokat a megtévedt, szegény „eszmei-hordozókat, akik felelőtlenül hangoztatták forradalmi elveiket és egy új, szociálisabb társadalom szükségességét. Akkor jelent meg először szája körül az a gúnyos vibrálás, melyet a béresgazda

az első nap mindjárt észrevett és megjegyzett, s amely állandósult és kissé ellenszenvesse teszi az arcát.

A feudális körök természetesen nem voltak hálátlanok és kellően megjutalmazták kitartásáért. Diplomáján jóformán még meg sem száradt a rektor aláírása és az egyetem nagy pecsétje, máris meghívta a báró Sombor-Schaumburg-uradalom gyakornoknak. Egy hete, 193... július elsején foglalta el az állását.

Takács Endre gyorsan, izgatottan beszél és most Daru Éva néz furcsán.

Ki lehet ez az ember, találgatja magában. Nagyon furcsa mindenesetre. Ő valóban nem gondolt az agrárpolitikára, csak a hosszú hallgatásnak akart véget vetni vele és most már bánja is. Ezt szeretné megmondani, de Takács Endre mindtöbb indulattal beszél:

— Pesten mi egészen másként láttuk a dolgokat. Én is azt gondoltam, hogy a nagybirtok az ideális üzemforma. Olyan ambícióval jöttem ide, amit ma már szégyenlek. Dolgozni akartam, bebizonyítani, hogy a nagybirtok életképes és mindenben megfelel a követelményeknek. És tudja mit találtam itt? Ázsiai állapotokat. . . Extenzív termelést, rongyos, nyomorult cselédeket, ólszerű házakat és valami kibírhatatlan nyomottságot.

A lány csak hallgatja. Ő ezekhez nem ért és némi büntudatot is érez, amiért belelovalta a gyakornokot az agrárkérdésbe. De most már nem tehet semmit, Takács Endre olyan hévvel fejtegeti a nagybirtokot érintő összes problémákat, amilyenre csak azok képesek, akik őszintén érzik és értik a szavak jelentését:

— A főiskolai internátus, ahol laktam, néha csatatérhez hasonlított. A társaság egyik fele támadta, kisebbik része védte a nagybirtokot. De milyen elszántsággal és dühös energiával! Jóbarátok váltak ellenségekké és ellenségek szövetkeztek közös akciókra ... Voltaképpen mindnyájan egyet akartunk: kerestük a helyes megoldást. Emlékszem, a szobatársammal összevesztem. Én nemigen vettem részt a vitákban, rólam tudták, hogy nagybirtokpárti vagyok, bizonyos okokból... Egy este, a legnagyobb harc dúlt, én is alaposan belemásztam. Nagy gorombaságokat vágunk egymás fejéhez és csak a szobánkban békültünk ki. Második emeleten volt a szobánk, a villanyt már kikapcsolták, de a hold besütött az ablakon, lakótársam az ágyán ült és én csak a profilját láttam. Sokáig néztem szép, intelligens fejét, aztán odamentem hozzá és mindent elmondtam

neki magamról, ő is nagyon őszinte volt hozzám. Mostanában nagyon sokat gondolkodom arra az estére, azt hiszem, akkor közeljártunk az igazsághoz. De a szeminárium, Rittermann professzor és a biztos állás fogva tartott.

Elhallgat, már jól bentjárnak a parkban. Daru Éva komolyan lépked: tetszik neki Takács Endre őszintesége, szeretne is valamit mondani, de szokásos biztonsága és fölénye most az egyszer cserbenhagyta. Azt már megállapította magában, hogy ez a gyakornok mindenben különbözik a többitől. Sok fiúismerőse van: a környező uradalmak segéd-tisztjei, tanítók, községi tisztviselők. Azok mind üresfejű, hangos léhűtők, akik a káromkodáson, boriváson és a disznóvicceken kívül máshoz nem értenek.

Takács Endre más ... Takács Endrét nagyon tudná szeretni. Igen, erre most jött rá. Már eddig is voltak kisebb flörtjei, de az igazi nagy szerelem még hátra van. Milyen jó, hogy Sil Jóskának ellentállt, pedig ugyancsak ostromolta, de érezte, és tudta, hogy jön valaki. És itt is van. Eljött a nagy szerelem; szeretne hangosan ujjongani, nevetni, kiabálni. És meg jobban szeretné Takács Endrét mindjárt átölelni és megcsókolni. Erről azonban nem mer szólni; most egy kicsit gyáva. Más-

kor mindig ő a kezdeményező, most szörnyen butának érzi magát.

Egy nagy tölgy alatt mennek el, tovább nem várhat és mindkét kezével megfogja Takács Endre karját:

— És a nőkről mi a véleménye?

Megállnak. Daru Éva hangja remeg, fekete szeme tágranyíltan várja Takács Endrét, aki nem számított erre a fordulatra és most nem tudja, hogy mit csináljon. Még mindig Pesten járnak gondolatai, nehezen képzei magát a váratlanul jött új helyzetbe, de eszébe jut a déli jelenet, mosoly suhan át az arcán és szemtelenül feleli:

— Szeretem őket.

— De nem mind?

Daru Éva ezt gyorsan mondja, hogy elűzze a kérdés miatti zavarát. Amikor ki mondta, akkor jött csak rá, hogy nagy ostobaságot kérdezett. A fiú siet megnyugtatni:

— Na nem, csak egyet-kettőt.

Egyszerre kezdenek el nevetni: hangosan, tele szájjal, felszabadultan, gondtalanul. Közben pad van, Daru Éva indítványozza, hogy üljenek le:

— Pesten udvarolt valakinek? — kérdezi, alighogy elhelyezkedtek.

— Igen.

— Komoly volt?

— Nem tudom.

— Ej, de furcsa ember maga, hát még azt sem tudja? Tetszett, vagy nem tetszett?

— Ezt így nem lehet eldönteni. Pesten tetszett, sőt szerettem is. Amikor megérkeztem Kolontóra, még jobban szerettem: első reggel majd megbolondultam utána. Aztán mindkevesebbet gondoltam rá. Már egy hete vagyok itt és még nem is írtam neki.

— Ilyet nem szabad csinálni: írjon neki sürgősen.

Daru Éva úgy mondja ezt, mintha nagyon sajnálná a Pesten hagyott Martos Verát, pedig belülről örül, hogy Takács Endre ennyire elhanyagolja. Ha egy hétig nem írt neki, akkor már nem is fog. Ismeri ő a fiúkat. . .

Takács Endre még nem döntött: Pest úgylátszik mindenben csalódást jelent. Kolontóról Martos Vera is egészen más. Apró, jelentéktelennek látszó hibái megnőttek, szépnek sem olyan szép, mint hitte, kedvessége is erőltetett és inkább csak arra irányult, hogy magához kösse.

Az egyetemen sok olyan elkönyvelt pár volt, mint ők. A közös munkában összesodródtak és néhány évi mátkaság után megházasodtak. Az ilyen házasságok a polgári élet-

forma megszokott kerékvágásába zökkentek bele és egy életen keresztül rázatták magukat az unalmas szekéren. Ez lenne az ő sorsuk is, ha elvinné Martos Verát. Brrrr... Hiszen már nem tud nyújtani többet: mindent megkapott tőle, amit csak nő adhat férfinak.

— Nem: nem fogok írni — mondja hal-
kan, szinte csak magának. — Sajnálom sze-
gényt, de rájöttem, hogy nem szeretem. Sze-
mináriumi szerelem volt...

— Az milyen?

— Egyetemi divat: összeszoknak a párok
és a vége házasság.

— És mit szól majd, ha megtudja?

— Nem tudom, beszéljünk másról.

— Rendben van.

Közelebb húzódik a fiúhoz, aki megint
ingerültnek látszik. Furcsa ember, mást nem
mondhat. Míg kiismeri, talán hónapok, vagy
évek is eltelnek, azt pedig nem akarja meg-
várni. Mindent elront. Épp a legjobb alkal-
makkor csap át valami szertelen melankó-
liába. Vagy bolond, vagy nagyon okos, vagy
nagyon érzékeny. Lehet, hogy mind a három,
de azért tetszik neki.

Takács Endre különös viselkedéséről nem
tehet. Néha a legjobb hangulataiban is elfogja
valami furcsa, szorongó érzés. Dühös, utál,

gyűlöl mindenkit és fuldoklik a méregtől. Ilyenkor a legjobb békében hagyni. Sokáig hallgat, gondolatai ijesztő gyorsasággal cikáznak ide-oda, sokszor az egész földtekét bejárják, valahol elidőznek, érdeklődve figyeli az ismeretlen tájat és az embereket, aztán belefárad a szertelen kalandozásba és ismét visszatér régi nyugalma.

Daru Éva ijedten figyeli. Amikor kisimul a homloka és az arca is megenyhül, anyáskodva cirógatja meg:

— Nem akartam megbántani. Maga még mindig nagyon szereti azt a lányt...

— Dehogy szeretem — csattan fel újra a hangja és előnti az újabb indulathullám. Ez már rövidebb, mert a lány is segít szétoszlatni a viharfelhőket. Hízelegve csicsereg mellette. Takács Endre oldalról időnként lopva rápillant, aztán gyors és határozott mozdulattal átkarolja, egészen magához húzza.

— Ne... Ne... mit akar?...

— Mondam, hogy hagyja az egész pesti ügyet. Most már nincs visszaút, a park is kötelez, innen nem lehet csók nélkül elmenni...

A lány szene egészen kitágul, arca komolyra merevedik ajka gyorsan liheg. Takács Endre erősen szórtja, keresi a száját, amikor

közelébe ér, a lány behunyja a szemét, gyorsan rátapad az övére és alig észrevehetően megvonaglik.

6.

Sokáig ülnek szótlanul. A fák között a napsugarak egy darabig még játszanak, később eltűnnek: szürkés homály ereszkedik a parkra. A lány ijedten ugrik fel:

— Szent Isten, siessünk; nagyon kikapok.

Végig futnak a sötétedő utakon, gyorsan ki a kapun, hogy rövidebb legyen, *át* a temetőn. A temetőből már nyugodtan lépnek ki, nem akarnak szaladni, mit szólnának a béresek? Az ököristálló környéke azonban csendes. A béresek megetették és megittatták az állatokat; az öregek elmentek vacsorázni, a fiatalok meg a summástanyához húzódtak. Ott vasárnap esténkint tánc van.

A summások Mezőkövesd környékéről jönnek. Kora tavasszal bevonulnak az uradalomba és késő őszig maradnak. A gulyaistállót ürítik ki nekik: oda szállásolják be őket. Egyik felét a summások szállják meg, a másikat az aratók és cséplők.

A pusztaiak szeretik a summásokat, kü-

lönösen a fiatal legények. A matyólánykák szívesen fogadják udvarlásukat, hálásak is érte és adakozók ... Vasárnap este ott van az egész puszta. A nyári alkonyatban messziről hallani a harmonika elnyújtott, keserű futamait, a citera pergő, pattogó ritmusát és néha egy-egy erősebb férfihang kurjongását.

Az ököristállón túl ringó járású lánnyal találkoznak. A központ felől jön, Takács Endre rögtön megismeri: Darabos Ilonka. Ünnepi ruha van rajta. Magasan kötött fejkendő, feszülő pruszlik és harangszerűen táguló, berakott szoknya. A szoknya hátulja hol jobbra, hol balra csapódik, amint imbolygó léptekkel közeledik. Amikor odaér, mélyen a gyakornok szemébe néz, köszön, majd gyorsan lehajtja a fejét s elmegy mellettük a mulatság felé. Valahányszor Takács Endrével találkozik, mindig így tesz. Éjfekete szeme mond, üzen valamit, amit a gyakornok nem ért meg.

Daru Éva észreveszi a kihívó tekintetet, idegesen kérdi:

— Ki volt ez a lány?

— Darabos Ilonka.

— Talán viszonya van vele? — féltékenységtől árnyékolt hangja elárulja, hogy miért kérdezi.

Takács Endre megnyugtató választ ad, mást nem is adhat:

— Nincs... nem is lehet... Az anyja jobban vigyáz rá, mint a farkas a kölykére — ismétli ártatlanul a béresgazda fülébe csengő szavait.

— Azt hittem ... Adja ide a kezét...

— Így...

Megfogja a kezét, egypárszor meglóbálja, aztán gyorsan elereszti:

— Még meglátnak.

A terraszon villanylámpa ég, gramofon szól: táncolnak. Dóczy Sarolta Sil Jóskát kínozza. A hosszú segédtsízt ügyetlenül lépked, legtöbbször a lány lábára és olyanokat botlik, hogy minden pillanatban azt várni, mikor esik el.

— Jöjjön csak, — kiált Dóczy Sarolta Takács Endrének — ezzel a medvével nem sokra megyek.

— Az első tánc az enyém, — foglalja le Daru Éva: Takács Endre ellenkezés nélkül bólint.

A pusztai estében sokáig viaskodik a harmonika és a citera, a jazzbanddel: egyik sem győz. Minek is győzne? Citerára nem lehet tangót táncolni, a jazz meg kevés a matyók lelkivilágához... Feleselnek, vitatkoznak, egy-

szer az egyik, másszor a másik hangját kapja fel és viszi tovább az esti szél, de össze nem vesznek.

A mély csend, a nagy kék búra alatt, minden hangot, zörejt, ritmust és érzést nyomtalanul elnyel.

7.

A vasárnapokat követik a hétköznapok.

A puszta hétköznap igazán puszta. A béresházak gondtalanul fürödnek a júliusi nap pazar özönében, az apróságok szutykosan mászkálnak a mindent belepő nagy porban, az asszonyok néha kiszaladnak, hogy gyermekeik maszatos orrát megtöröljék, aztán rohannak vissza a konyhába feleselni és főzni. A béresek időnkint megrakott szekerekkel vonulnak át a pusztán: hordják a gabonát a szűrűbe. Onnan monoton bugás hallatszik. Két cséplőgép habzsolja egymás mellett borzasztó falánksággal a kéréket. Az etetők nem győzik tömni őket: minden mennyiséget elfogyasztanak.

A cséplőgépeket nagy porfelhő övezi. Az emberek fuldoklanak a piszokban, az asszonyok és a lányok felismerhetetlenek. Még Hantossy Gyurka, a cséplőellenőr is csak ne-

hezen tudja megkülönböztetni őket, pedig ugyancsak járatos közöttük...

Takács Endre jókedvűen járja a határt. Kétkerekű kordén közlekedik. Reggel a munkáselosztás után megnézi az istállókat, majd befogat és kimegy a határba.

Nyolc órakor hazajön reggelizni és megingt nekivág a végtelen földeknek. A határba vezető jegenyefasorban kellemes idő van: a nagy fák árnyékot vetnek az útra és felfogják a nap kínzó sugarait. A vasárnapi kalandot már elfelejtette: Daru Éva arca elmerült benne, Martos Vera se jut eszébe, az agrárpolitika is békében hagyja. Nagyot suhint ostorával a levegőbe, boldogan kurjant melléje és lelkesen szól a lovának:

— Hej, Nellykém, azért nagyon jó élni.

Nelly az ismerős szóra figyelmesen hegyezi a fülét, barátságosan visszanyerít és kecsesen emelgeti a lábait. Könnyű ügetése kissé rázza a kordét és a gyakornok teste ütemesen követi a ló mozgását.

Az út mellett nagy táblában színes csapat hajlong: a ládányi aratók vágják a zabot. Befordítja a lovat és az aratók irányába hajt. Egyszerre csapja meg a rettenetes forróság és pár perc múlva már patakszik róla a veríték.

— Hogy állunk? — szól oda az aratógazdának.

— Estére megleszünk.

— Kicsit zöld még a zab.

— Igen, de azt a parancsot kaptam, hogy vágjuk.

— Meleg van.

— Nagyon.

Az aratók kemény lendülettel kaszálnak. Karjuk villámgyorsan mozog jobbról-balra és vissza. Sokáig nézi a férfias munkát. Szívós, barna emberek az aratók. Izmos derekuk szépen kihozza a kaszálás ritmusát. Nyomukba a marokszedőlányok hajlonganak szaporán és huncutul ránevetnek, amint elhaladnak mellette.

Az aratógazda szemére húzott kalappal várja az esetleges parancsot. Takács Endrének most nincs kedve parancsolni; inkább valami nagyon emberit szeretne mondani neki. Az csak áll és vár. Végül is megkérdi tőle:

— Mi újság otthon?

— Nincs semmi, köszönöm kérdését.

— A gyerekek?

— Megvannak. A nagyobbik ma gyönki, hoz valami hazait.

— Otthonról kosztol?

— Nem, de az itteni nem jó.

— Miért?

— Öreg birkát és kimustrált marhát adnak a konyhára, vagy a kényszervágott sőrétet.

— És az nem jó?

— Nem. Kukacos. Senkinek se köll.

A beszélgetés veszélyes területre tévedt. Az ilyesmit nem szabad tudomásul venni, mert oda a tekintély. Az intéző erre a legkényesebb. „Semmiféle panasz nem jogos”, — mondja állandóan. „Ha egyszer meghallgatjuk a kifogásokat, akkor vége a világnak, mert ezek a piszkok minden nap előállnak valamilyen új követeléssel.”

A gyakornok idegesen néz a gazdára. Az előbb még nagyon jó kedve volt. Le akart szállni a kordéről, hogy végig hemperegjen az érett kalászon, vagy belefúrja magát az árnyékba, a napfénybe, a forróságba és az alföldi nyár minden szépségébe, hangulatába. A pajkosan játszó fecskéket hívogatta magához és a lovának vallott gondtalanul az életről. Most pedig vissza kell vedleni parancsolóvá. A fehér vászon sportsapkát fölgyűri a homlokán, megvakarja hátul a tarkóját, ostorával mérgesen belevág a levegőbe, s a lovának és az aratógazdának egyszerre mondja:

— Induljunk, Nelly. Valamit majd csinállok.

Balkezével a gyeplőt megrántja, a jobbal köszönést int és kifordul a jegenyefasorba. Az árnyékban lassít: a ló csendes poroszkálással baktat a major felé. A gyakornok feje néha hátrahányatlik, aztán előrebukik és ráesik a mellére: az álmoság megint ostromolja. Negyedórai kínlődés után eléri a szélső házakat. Amikor befordul a majorba, hatalmas robaj, jajveszékelés, bosszús, elkeseredett káromkodás riasztja fel: Huszár, a puszta bikája szokásos napi körútját végzi.

Huszár a puszta réme. Négy éves magyar bika, hatalmas szarvakkal, bús, bozontos fejével, füstös, fehér testtel és iszonyatos erővel. Minden délelőtt járatják, hogy el ne nehezedjék. Ezek a napi sétái nagyon veszedelmesek, mert az ápolóján kívül nem tűr senkit maga körül és amint a szabadba ér, mindenki menekül előle.

Méltóságteljesen lép ki az istálló ajtaján, egy darabig tétlenül szemlélődik, aztán meggondolja magát, valamelyik irányba megindul és mint a fergeteg száguld végig a pusztán. Meglátogatja a béresházak környékét, a port fújva és prüszkölve rohan a dögtemető felé, beállít a szűrbe és a cséplőket ijeszgeti.

Ezek a szelídebb látogatásai. Előfordul, hogy Huszárnak rossz a kedve, ilyenkor nem jó eléje kerülni. A megvadult állat üldözőbe veszi az embereket, feldönti a szekereket, óriási erővel rohan az ökröknek, s még a cséplőgép szíjját is letolja dühös, megfeszített fejtartással.

Az ökoristálló előtt Szecsődő Pisti hajt el éppen, megrakott szekérrel. Huszárt mintha most az egyszer nem érdekelné az átvonuló szekér. Kényelmesen lépked a nagy forráságban, meg-megáll, nagyot nyújtózkodik, időnként nekiiramodik, hirtelen levágja a fejét, hátsólábaival nagyot rúg, közben a teste szabályosan végighullámzik, a cselédházak felé sandít és ünnepélyesen folytatja megint a séjtáját.

A béreslegény a szekér tetejéről óvatosan figyeli a bikát és szaporán biztatja ökreit, hogy a veszélyes zónából kikerüljenek. Csácsóri, ökörhajtáshoz szokott ajkával különösen formálja a szavakat és azok fojtott erővel zuhognak az állatokra:

— Csatár ne, hó Holló... Holló az anyád keservit... Betyár, csalé Betyár, — s váratlanul olyant ordít, hogy a bika is odafigyel: — Betyár, lerágom azt a redves füledet. Mennyit köll kínlódnom veled!

A bika már majdnem elereszti a siető szekeret, az éktelen kiabálás azonban más belátásra bírja. Amikor oldalba éri a szekér, gyorsan lenyomja a fejét és hatalmas ugrásokkal rohan neki. A béreslegény észreveszi a bika szándékát, ellenkező irányba leugrik és buzgó iramodással trappol az istálló felé.

Huszár közben eléri a szekeret, fejét a vendégoldal alá nyomja, rettenetes erővel föl-emeli és a rakományt a túlsó oldalon lefordítja. Az ökrök ijedten megállnak. A vezércsálás hátrafordul, a bika a szekeret már elintézte és éppen az ökröket akarja célbavenni s így kapóra jön neki a hátrabámuló ökör. Öklelésre készen ugrik feléje, a homlokcsontok nagyot reccsennek, az első ökör térdre rogy és nagyot bődülve elnyújtózkodik a földön. A társa melléje kényszerül, a bika pedig félelmetes prüszköléssel és fújással kerülgeti őket, beléjük dőf, majd megfeszíti első lábait, szarvával végig tapogatja a földön heverő ökör oldalát, egy helyen alája nyúl és gyors mozdulattal átdobja a rúdon a másikra. A járom félfordulattal követi az ökröt, de a vastag rúd megakad és az állat fejét fogva tartja. Az kínlódik, erőlködik, nehezen lélegzik, a nyelve lassan kicsúszik a száján, egészen el-fehéredik és mind nagyobb lesz.

A bikaistálló felől Hamar Béni, a bika gondozója, egy nagydarab ember, óriási husánggal közeledik. Szecsődi Pisti és az intező farkaskutyája, a Frici követik. Amikor a kutya meglátja a viaskodó bikát, elnyúlt testtel iramodik feléje és könnyed mozdulattal a hátára ugrik. Belekapaszkodik a fülébe és rángatja, rágja olyan erővel, hogy a bika fájdalmában felbődül. Hamar Béni is odaér és a vastag husánggal nagyokat vág a bika oldalára és hátára: az állat belseje hangosan kong a sok ütéstől.

Szecsődi Pisti az ökreit próbálja talpraállítani. Nehezen kiszabadítja az állatok nyakát a járomból, azok remegve felállnak és gyorsan lihegve lélekeznek. Hamar Béni a bikát az istállóba tereli. A kimerészkedő gyerekek és asszonyok hangosan biztatják:

— Üsd agyon a cudart, Béni... Még eltipor bennünket... Le kéne taglózni az átkozottat ... Jó van Béni, most má bemegy ...

Aztán Szecsődi Pistit veszik elő. Somogyi Tera, akinek a szépet teszi, de nem fogadja el, gúnyosan kiáltja:

— Nem hittem vóna Pisti, hogy ilyen gyáva vagy, — s nagyot nevet hozzá.

A béreslegény a ledöfött kévét rakja a szekérre és csak úgy félvállról feleli:

— Mér nem gyütté segíteni?

Az asszonyok kórusba zengik:

— Hát még mit nem; talán a szoknyája alá akarta bújni ijedtedbe.

— Azt is megtettem vóna... — s összegörnyed és úgy nevet. A gyakornok közben odaérkezik és szintén kénytelen nevetni: ez a csikónyerítésszerű röhej nagyon tetszik neki. A fogatot átadja az ispitályosgyereknek és érdeklődve várja a fejleményeket.

Az öreg Somogyi Éva nem állhatja és megkérdi a béreslegénytől:

— Mit röhögsz te bolond?

Szecsődi Pistiből újabb nyerítés tör elő és amikor kissé csillapodik, fuldokolva mondja:

— Ha véletlenül a maga szoknyája alá bújok... — megint összegörnyed és utána lassan kiegyenesedik. Pelyhedző bajusza alatt egészen szétnyílik a szája és fehér fogai elővillannak. Egy párszor végig csinálja a görnyedést és a kiegyenesedést, közben egész teste rázkódik, félig hátrahanyatlik, s egyre csak nevet: — Mit láttam vóna Éva néni?

— A valagamat, — recsegi bosszúsan az öregasszony. — Szagúhattad vóna...

Most már mindenki nevet. A gyakornok oldaltfordítja fejét, hogy ne lássák, de rázkódó

teste elárulja, hogy nem tudja visszatartani nevetését. Szapora léptekkel elsiet a központ irányába.

A béresasszonyok még egy ideig acsarognak Szecsődi Pistivel, aki rakodás közben egyre nyerít, majd fölül a rúdra elől és felcsattanó hanggal indít:

— Betyár, csalé Betyár... ne... Betyár a szentségedet...

8.

A hosszú, alacsony, náddal fedett gulyaistálló a major szélén magában áll. Körülötte akácfák, kisebb akol és húzós kút van, odébb nyári konyha.

A gulyát tavasszal kiverték a szikeslegetlőre, a trágyát, ami egész télen gyűlt és az állatok keményre tapostak, kihordták, csak a fal mellett húzódó jászlak maradtak bent, amelyek most a munkások cók-mókját rejtik. A jászlak előtt vastagon szórt szalma, rajta avult pokrócok, színes rongyszőnyegek, ködmönök, subák, elnyűtt katonaköpenyek szolgálnak fekvőhelyül. Középen, az istálló hosszába szalmamentes sáv húzódik a közlekedés lebonyolítására.

A pusztán dolgozó részes- és idénymun-

kások mind ide vannak bezállásolva. Öregek-fiatalok, férfiak-nők vegyesen, egymás hegyen-hátán hevernek a vackokon. Hajnalban két óraker kelnek, félháromra az iroda elé mennék elosztásra, estig kint dolgoznak a háttárban, utána holtfáradtan hazajönnek és mint az állatok, leheverednek a szalmára.

A gyakornok az ököristállót már végigjárta és átmegy a bikaistállóba. Barátságosan üdvözli Huszárt, a hatalmas bika azonban sötéten nézi és nagyokat ránt az orrába fűzött karikán lógó láncon. A lánccsörgés nem tetszik neki, egyre mérgesebb lesz, első lábával beléáll a jászolba, onnan oldalt leugrik és dühösen fűj. A gyakornok nádpálcájával egy párszor végigvág széles hátán, Huszár megunja a szekálást, morogva lefekszik és nem törődik többet semmivel.

A nap embernyi magasságban áll már a láthatár felett és erősödő sugarai a homályos istállóból kilépő gyakornok szemébe tűznek. Takács Endre hunyorogva indul a summástanyához és a sarkon, ahol előtűnik a nyári konyha, dermedten megáll. Messziről nem tudja jól kivenni, hogy mit lát, de szörnyű tragédiát sejt. A konyha előtt alaktalan valami fekszik a földön és egy ember fejszével hatalmas csapásokat mér rá. A fejsze fényes

élén, valahányszor magasra emeli, megcsillannak a nap sugarai, utána tompa zuhogás hallatszik.

Az a benyomása, hogy valamelyik summáslegény gyilkolja a társát, mert egyre elszántabban emelgeti a fejszét. Megdöbbenése csak egy pillanatig tart, utána futni kezd a kegyetlen csata színhelyére. Amikor odaér, látja, hogy nem ember fekszik a földön.

— Mit csinál maga? — kérdi a még mindig fejszéző summástól.

— A húst aprítom.

— Milyen húst?

— Hát amit a konyhára kaptunk.

Abbahagyja a küzdelmet, melyet a földön heverő nagy marhacombbal folytatott és figyelmesen vizsgálja. Rövid keresés után az összeszáradt, füstös húsból a mutatóujjával hosszúkás, fehér, élénken mozgó kis állatot dob ki:

— Itt is egy kukac, teli van kukacokkal az egész — és a tenyerén mutatja a gyakor-noknak a hánykolódó kis állatot.

Takács Endre undorodva nézi és nem tud szóhoz jutni. Erre mégsem gondolt. Az irodán sablonosan írta mindig az utalványokat egy-egy félmarháról, vagy birkáról és nem is sejtette, hogy a magtáros, akinek átadta, mit fog

kimérni a munkásoknak. Ez a hús nem friss, úgy néz ki, mintha hónapokkal, vagy évekkel ezelőtt vágták volna le az állatot.

A munkás megint elkezdi a darabolást. A konyhából a szakácsné lép ki és köszön. Takács Endre nem veszi észre, nem hallja, sokáig bámul maga elé, aztán tehetetlen mozdulattal széttárja a karját és megint leereszti. A szakácsné, Darabos Ilonka anyja, ráripakodik a munkásra:

— Siess mán, sose leszel meg.

Az asszony ötven éves lehet, magas, a haja egészen fekete, az arca sötét, szeme szúrós, hangja mély és rekedt. Erdélyből került a pusztára; egy román katonaszökevényel jöttek a háború után. A román beállt cselédnek, kevesebbet kapott, mint a többi, de még azzal is meg volt elégedve és örült, hogy nem adták ki. Az uradalomba azóta is sokan jönnek odaátról. A havasi oláhok nem szeretik a katonaságot, Váradról átszöknek magyar területre és rendszerint a határmenti uradalmakban kötnek ki.

Az asszony a szökevény legénnyel vadházasságban élt, abból született Ilonka. Egy éjjel odébbállt a legény, Darabosné pedig beállt napszámosnak, majd három éve átvette a munkáskonyha vezetését.

Az ember mérgesen felel vissza:

— Úgyse eszi meg senki, a kutyának se köll ez a hús.

— Ne járjon a szád, délre kiürül a bendőtök, ászt megeszitek.

— Én nem.

— Dehogynem!

A gyakornok rászól a szakácsnéra:

— Milyen hús ez?

— Amit kapunk. Tavaly nyáron a hízómarhákat le kellett vágni, mert nem vette át a kereskedő. Azt mondta, az eszport nem vásárol. A nagy melegben nem lehetett tartani őket, levágták, besózták, felfüstölték, ászt elraktározták. Most ezt adják a konyhára. ...

— És megeszik az emberek?

— Nem mind. Némelyik kényes, annak nem kell. De a levest, amit belőle főzök, azt megeszik. Csak az ilyen kákabelűnek nem köll, mint ez — és megvetően bök a betegen visszamaradt és a konyhán segítő arató felé.

Takács Endre megint nem tudja, hogy mit szóljon: a tekintély és az emberiség viaskodik benne. Végül is elhatározza, hogyha találkozik az intézővel, megemlíti az ügyet.

Reggeli előtt, hét óra tájban a cséplőgéphez megy. Hantossy Gyurka messziről üdvözl:

— Szervusz öreg fiú. Mi járatban?

— Szervusz. Nem láttad kérlek, Hajdú Lacit?

— Mit akarsz tőle?

— Valamit szeretnék jelenteni neki.

— Várd meg, nemsokára jön, Sil Jóska már itt járt.

Az intéző nem jön, ellenben a hosszú segédtsízt ismét előkerül.

— Szervusz Bandikám. Hogy vagy?

— Tudja Isten.

— Még mindig nem heverted ki Pestet, vagy más bajod van?

— Szerelmes! — mondja határozottan a cséplőellenőr és a szája szélesre torzul, hogy helyet adjon gúnyos, kihívó röhögésének. — Daru Éva nagyon tetszik neki. Igaz-e cim-bora? — s nagyot üt a vállára.

— Lehet — próbálja elsikkasztani a témát Takács Endre. — Szép lány és...

— Darabos Ilonkát is nagyon nézegeted — ugratja Sil Jóska.

— Szép lány az is, de csak nézegetem...

— Azt jól teszed. Látod ezt a hosszú forradást? — húzza végig jobbkezét az arcán a segédtsízt. — Darabosné kezenyoma. Pedig nem csináltam semmit a lányával, csak egy

kicsit megtapogattam... Nekem esett, mint egy karvaly, azt gondoltam kikaparja mind a két szemem. Alig tudtam lerázni magamról.

— Nem értesz te a nőkhöz Juszuf — inti le Hantosz Gyurka. — Mindig mondtam, hogy goromba vagy, durva, brutális. A nőekkel szépen kell bánni, úgy-e Mariskám? — és elkapja egy arra haladó summáslány derekát.

A lány ügyesen kisiklik a karjaiból, a lajthoz szalad, ráhajol a csapra és ivásra csücsöríti a száját. Onnan visszanéz és sokatmondóan kiáltja:

— Az ellenőr úr se szólhat semmit...

Még Takács Endre is nevet, mert hallott már a cséplőellenőr szerelmi kalandjairól. Szagosszappannal, kölnivízzel, műselyemharisnyával, cukorral, édespálinkával csalogatja magához a gyanútlan lányokat és ha egyszer bemennek hozzá, ártatlanul nem szabadulnak. Leülnek a zsákokra, ott folytatják a gyakorlati szerelemről megindult vitájukat. Takács Endre kelletlenül felel, vagy kérdez. Egészen nem akarja kivonni magát a társaságból, mert akkor egyedül maradna a pusztán, résztvesz a „társasági élet”-ben, de azért igyekszik megmaradni annak, akinek tartja magát; rendes embernek.

A cséplőellenőrt szereti. Bolondos, jó fiú, aki nem törődik semmivel, csak éppen élni akar... Jó viccéket tud, olvasott is néhány könyvet, sokszor elbeszélgetnek, de a segéd-tisztától irtózik. Ez a nagydarab ember sehogysen tetszik neki. A cselédekkel goromba, a fiatalokat pofozza, kegyetlen sokat iszik és még többet káromkodik. Erdélyi, azt suttogják, hogy román. Valahogy úgy is néz ki. Sötéttekintetű, barnabőrű, hangos ember. Rokonairól nem beszél, levelet hónapokig nem kap, újságot nem járát. Már tizenöt éve van az uradalomban és még mindig csak segédtszt. Intéző sohase lesz, mert a felettesei nem szeretik. Rossz híre van, különösen a nőügyei miatt. Ha szoknyát lát, nem lehet vele bírni...

Beszélgetésüknek a lokomobil éles füttye vet véget. Fél nyolc van, a gép leáll, a cséplők reggeliznek.

Az emberek levonulnak a cséplőgépről, az etetőállásból, asztagról, kazalról és gyorsan előszedik a tarisznyájukat. Mindegyiknek fából készített háromlábú állványa van, arra kis kondért akasztanak, szalmából tüzet raknak alája és megfőzik a lebbencslevest, ami általában a reggelijük szokott lenni.

A három grácia is elmegy reggelizni.

9.

Szombat délután nem megy ki a határba. Ebéd után lefekszik, négy óráig alszik, addigra az ispitályosgyerek telehordja a kádat vízzel és abba beleül. Nagy élvezettel csapkodja magára a friss vizet, jó egypárszor beleprüszköl, alámerül és amikor alaposan lemosta magát, gyorsan kiugrik belőle. A lepedő rátapad vizes testére, úgy lép be a szobába és az ablakhoz áll. Szobája a szikes legelőre néz, mely a kastély mellett behúzódik a puszta alá.

Nagy csend van.

A nap már lefelé fordult, az égbolton lassú tempóval szép, kékes árnyalású fehér felhők úsznak át, a legelő szittyós foltjain hosszúlábú gólyák őrködnek.

Sokáig nézi a mozdulatlanul gubbasztó madarakat, halkán dúdol egy régi keringőt, mire az első pesti bálban táncolt Martos Verával. Akkor még halálosan szerette... Aztán elmegy az ablaktól és öltözködni kezd.

Kényelmesen húzza fel a zoknit, a cipőt, gondosan a nadrágot, hogy ne gyűrődjön. A nyakkendőt is nagy gonddal köti meg. Ünneplőbe öltözik, maga sem tudja miért. A tükörben figyelmesen nézi az arcát, amióta itt van, egészen barna lett; tetszik saját magának. —

Fél óra múlva elkészül és rugalmasan, frissen, könnyű lépésekkel megy az irodába.

Sil Jóska csak dörmög a köszönésére. Nagy könyv fölé hajol, elmélyedve számol, időnkint nyújtózik, ásít és hangosan ismétli az összeadás eredményét, hogy el ne felejtse. Takács Endre is leül asztalához, előveszi a noteszt és a heti jelentés megfogalmazásához kezd.

A nyitott ablakon szapora, tompa puffogás hallatszik be: az intézőék tenniszeznek.

Szótlanul dolgoznak, Takács Endre a régi valcerből néha egy-egy futamot egészen halkán tovább dúdol, Sil Jóska olyankor rá-mordul:

— Hagyd a fenébe, nem tudok számolni.

— Ne haragudj öregem, régi emlékek.

— Ennyi szentimentalizmust mégse néztem ki belőled.

— Hja kérlek: még sok meglepetést tartogatok a számodra...

A telefon szólal meg, a segédtiszt bosszúsan dörmögi:

— Még csak ez hiányzott. Erigy öregem, te jobban ráérsz, de siess.

A gyakornok kényelmesen feláll és a falraerősített ósdi telefonhoz megy, megcsavarja a kis fogantyút és unottan hadarja:

— Tessék, Kolontó pusztáról Takács Endre gyakornok. — Rövid szünet után azonban egészen más hangon, sokkal barátságosabban: — Kezét csókolom Éva, hogy van?

Sil Jóska abbahagyja a számolást:

— Itt az újabb emlék: Daru Éva. Ez igen, — csettint a nyelvével, feltápászkodik az íróasztal mellől és az ablakhoz lép.

— Holnap délután?... Jó, átmegyek. Kik lesznek maguknál?... Rendben van: Sil Jóskát is viszem. Kezét csókolom, — leteszi a kagylót és a segédtszt mellé áll:

— Holnap délutánra meg vagyunk híva Daruékhoz, Jenőmajorba. Nagy társaság lesz náluk.

— Szép: úgylátszik Éva bolondul utánad. Szerencsés fickó vagy, nekem nem sikerült ... — cigarettára gyújt és keserűen folytatja: — Az úrinők nem szeretnek, meg kell elégednem a summáslányokkal. Igaz, azok se szeretnek, de velük tudok bánni. Estére majd megmutatom...

Az este észrevétlenül ereszkedett a pusztára és az irodára. A ládányi aratók jókedvűen jöttek be a határból, lóréra ültek és hazamentek tisztálkodni. A napszámosok az iroda előtt gyülekeznek zsibongva és nevetgélve: a fizetést várják. A segédtszt egyenként

szólítja be őket és számolja eléjük a heti járandóságot.

Takács Endre elkészül a jelentéssel, szépen alakanyarítja a nevét és Sil Jóska buzgólkodását figyeli. Rövid szemlélődés után rájön a segédtszt trükkjére. Először az öregek bújnak be az irodaajtó folyosóra világító részén, azután a fiatalok, de közülük is előbb a legények és csak úgy jönnek a lányok. Észreveszi azt is, hogy a lányoknál is bizonyos sorrendet tart be. Először a csúnyábbakat szólítja. Már ismer mindenkit és tudja, hogy sok jóképű, csinos, sőt határozottan szép leány van a napszámosok között. Nem nehéz a sorrendből megállapítani a Sil Jóska taktikáját...

A lányok egyre szebbek. Egyszercsak Darabos Ilonka lép be. Zavartan körülnéz, a segédtszt elé áll és míg az leszámolja a pénzt, nagy, barna szemével lopva a gyakornokra pillant. Takács Endre rámosolyog, a lány komoly arcán is hálás mosoly fut végig, elveszi a pénzt, halkán köszön és ringó lépteivel eltűnik a sötét előszobában. Utána bejön az utolsó lány.

Szép, telt alakja van, barnára sült, szabályos arca és fekete haja: kívánatos nő. A segédtszt erőltetett kedvességgel fogadja:

— Mi az Juliskám, utoljára maradtál?

— Nem szólított elébb a segédtszt úr.

— Nem baj, úgy is megkapod a járandóságod! — különös nyomatékkal ejti ki az utolsó szavakat és sokáig számol, hogy időt nyerjen.

Az ablakot elfelejtette becsukni és most meg kell várni a napszámosnépség eltakaródását. Nem szereti, ha zavarják. Szabó Juliskát szándékosan hagyta utoljára; viszonya van vele. Amikor elintézi a napszámot, átszól Takács Endrének:

— Úgy-e szép lány, Bandikám?

A gyakornok kíváncsian várja, hogy mire készül a segédtszt és gépiesen feleli:

— Igen, nagyon szép.

— Azt meghiszem, de ez még semmi.

A leány elé áll, lassan kigombolja a pruslikját, alatta az inget és kiveszi kerek, fehér mellét. Két tenyerébe fogja, szakértően mérlegeli, a lány szégyenkezve hajtja le a fejét, kezét néhányszor védekezően felemeli, de a segédtszt elhárítja. Amikor teljesen kibomlik a lány melle, int a gyakornoknak:

— Mit szólsz ehhez? —, de meg se várja a választ, megelégedetten a lányhoz fordul: — Jól van Juliskám, a legszebb nő vagy a mājorban. Ezt mindig mondtam — és vadul magához ragadja.

A lány fehér, kibomlott mellével rátapad a segédtsízt testére, aki mohón csókolja, harapja, falja. A gyakornok a számtartási könyvekbe mélyed, legjobb szeretne a lapok közé bújni, vagy eltűnni, de mivel ez lehetetlen, igyekszik nem észre venni a segédtsízt demonstrációját. Ez annyira sikerül, hogy a továbbiakról nem tud semmit. Nem látja, amint a segédtsízt átcipeli a lányt az irodával szembeni szobájába. Nem hallja a dulakodást sem. Csak mondatfoszlányokat hall, melyek mint vezényszavak szűrődnek át a falon, de az se tart sokáig, mert csend lesz a falakon túl, mindent befedő, megértő és megmagyarázó mély csend . . .

10.

— Milyen a zab? — az intéző előrehajol, arca szigorúan mered a béresgazdára, aki az asztal előtt sorakozó parancsolok között krákkog, hümmög, moco rog, a torkát köszörüli, ahogy éppen a félelme diktálja.

Ez a legkínosabb dolog az életben: este kilenc órakor a pallóra állni és várni a parancsot. A pusztán csak az irodában, az iskolában és a tisztí lakásokban van deszkapadló, a cse-

lédek a döngölt agyagot szokták meg és furcsán érzik magukat, ha az irodában vannak.

— Száraz! — Öreg Torma Mihály nehezen kinyögi a feleletet. Apró szemei ijedten pislognak és várja az újabb kérdést, aminek jönni kell, mert a zab nem száraz.

— Biztos?

— Igen... izé... száraz, persze, hogy száraz.

— Hogy néz ki?

— Ha főlemelem... — ujjai fogásra görbülnek be. — Ha megfogom... ha szétnyitom. ..

— Mit?

— A zabot! Ha a kezembe veszem és — az orrával szaglászó mozdulatot csinál és a gyakornokra tekint esedezve, de az lehajtott fejjel ül és nem veszi észre.

— Szóval dohos! — üvölt fel az intéző.

— Mondtam kendnek még korán van vágni, de nem hallgatott rám.

— Tekintetes úr kérem, nem mind, csak ha főlemelem... izé... a kévétet szétnyitom... megszagulom... izé... meg se köll szagúni... szóval egy kicsit érezni.

— Vén disznó, mi lesz most azzal a teméntelen sok zabbal? Mind megfülled. Zölden levágatta nekem.

Hajdú László intező úr arca pulykavörös és ordít, ahogy a száján kifér. A segédtszt közönyösen ül, fejét két tenyerébe támasztva, a cséplőellenőr a nyitott ablakon bámul ki a sötét estébe, a gyakornok pedig az asztalon babrál és úgy tesz, mintha nem érdekelné az egész ceremónia.

Parancskiadásoknál mindig ez a helyzet. Az ajtón óvatosan besompolyognak a parancsolók és az intéző asztala előtt glédába sorakoznak. A szepegő, ijedt arcok reménytelenül tekintenek előre. Szemüket csak olyankor látni, ha felemelik a fejüket, különben árnyékban marad. A gyéren világító villanylámpa folyton pislog, mert a gépműhelyben a dinamó tekercei hullámzanak, kihagynak és az arcok mord árnyékolása állandóan változik.

Takács Endre ilyenkor a legidegesebb. Nem bírja nézni, amint az intéző sorra megálazza a parancsolókat. Valamennyi öreg emberben már, a legfiatalabb is legalább félévszázada szolgálja az uradalmat. Szegények úgy állnak előtte, mint az iskolás gyerekek a tanító előtt. Elöl az öreg Miklós, a magtáros, utána a csősz, majd öreg Torma Mihály, aztán a kocsisgazda és végül a két bandagazda.

Legtöbbet öreg Torma Mihály szenved.

Ő a legidősebb parancsoló és a legfontosabb pozíciót tölti be: béresgazda. Az intéző szidalmi sűrűn záporoznak rá, aszott, ráncos, keserű arcát néhányszor csodálkozva mereszi feléje, mintha nem értené, vagy nem érdekelné meg a sok szitkot, de megint lesüti a földre, megcsóválja a fejét és hallgat.

— Úgy-e nem tud mit szólni? — bömböli az intéző. — Ki kellene már rúgni kendet. Úgyis öreg és itt az ideje, hogy menjen.

A béresgazda a kemény szavakra gyorsan felemeli a fejét, az intéző arcába néz és halkán, majdnem feddően mondja:

— Tekintetes úr én hatvan éve szolgálom az uradalmat, ezt nem érdemeltem meg...

— Ne járassa kend annyit a száját. Nem tett eleget a parancsnak, erről van szó. A jövőben majd több gondom lesz kendre... — Hajdú László intéző úr ridegen ejti ki a szavakat és int a parancsolóknak hogy mehetnek, ma estére végeztek.

A feszes, zárt sor megbomlik, a nagy szorongás, ami ilyenkor megszállja őket, feloldódik és hangosan, benső félelmüktől megszabadulva köszönnek jóéjszakát. De mielőtt kiléphetnének az ajtón, az intéző mégegyszer megállítja őket:

— Természetesen holnap is dolgozunk.

Sok a munka és a vasárnapot egyelőre nem engedélyezem. Mondják meg az embereknek, hogy negyven fillér culágot kapnak.

A parancsolókat nem lepi meg az újabb intézkedés: a nyári dologidőben ez így szokott lenni és szinte várták is. A béresek majd morognak, de egy-két goromba szóval, fenyegetéssel és a negyven filléres culággal le lehet csillapítani őket. Az „igen”-t egyszerre felelik és sorba kivonulnak, csak a béresgazda marad vissza:

— Tekintetes úr kérem, a kisebbik fiamnak, a Jóskának hónap lesz az esküvője Ladánba. A Setét Dani lányát veszi el. — Szaporán hadarja és bőbeszédűen mondja el a készülő családi eseményt, hogy reménytelenségét, aggodását és félelmét palástolja és hogy az intézőt megnyerje. — A feleségem mán ott van, én is szeretnék elmenni.

— Még mit nem? Pont kendet eresztem el. Ki ügyel föl akkor a hordásra? Nem mehet!

— De a kisebbik fiam... — nyöszörög öreg Torma Mihály.

— Nem érdekel. Itthon marad és pont. Ki a fene látott nyáron lakodalmat tartani? Azt mindig télen szokták.

— Tekintetes intéző úr, nem lehet várni...

— Mért ne lehetne?

— Vastagszik mán az asszon... Másként én se mentem vóna bele. — Reménykedve folytatja, talán ez meggyőzi az intézőt.

— Nem mehet el: végeztünk.

Elnyűtt, zsíros kalapját idegesen forgatja a kezében, mégegyszer alázatosan folyamosodik, a feleletet azonban már meg sem várja, hanem szinte a kérés folytatásaként köszönést morog, fáradt mozdulattal megfordul és az ajtó felé indul. Az ajtóból visszanéz, hátha az intéző megkönyörül rajta, de csak a gyufalángtól megvilágított, szigorú, közönyös arcát látja, amint éppen cigarettára gyújt és nagyot szippant belőle.

A rövid, töprengő csendet, mely a béresgazda után maradt vissza és megüli az irodát, Takács Endre töri meg:

— Laci kérlek, azért el kellett volna engedni az öreget.

— Nem kérdeztelek, ez rám tartozik.

— De holnap úgyis vasárnap van.

— Hallottad, hogy dolgozni kell.

— A negyven fillérért...

— Akinek nem tetszik, vegyen érte egy pakli dohányt, tömje meg a pipáját, gyújtson rá és füstölés közben eldöntheti: érdemes-e így dolgozni, vagy inkább bemegy Ladányba a cigányok közé tétlenkedni és éhendögölni. —

Az intéző fölényesen, gúnyosan, a gazdatisztek szokásos hanghordozásával ejti ki az alapigazságnak szánt szentenciát. Majd a gyakoronok felé fordul és még gúnyosabban folytatja: — Talán megint szociálpolitikai reformterveiddel akarsz előjönni? Hidd el kérlek, unom már. Eleget hallottam tőled, sőt olvastam is egy pár cikket a Gazda Szemlében. Dajka-mesék ...

Takács Endre arca lángvörös a szégyentől és a neki is kijutó megaláztatástól. Nagyon jól tudja, hogy az intézővel szemben kár minden ellenkezés és érv; nem hallgat meg senkit, most az egyszer azonban nem hagyja magát:

— Na nem egészen úgy van. Ahogy ti itt bántok az emberekkel, az egyáltalában nem felel meg a nagybirtok érdekeinek. Tudhatod, hogy a nagybirtok ellen valóságos roham indult meg. Pesten Héjjáék úgy beszélnek, mintha pár éven belül sor kerülne a nagybirtokrendszer teljes felszámolására. Ezt csak azal lehet megakadályozni, ha bebizonyítjuk a nagybirtok létjogosultságát. Az emberekkel úgy kell bánni, hogy jól érezzék magukat az uradalmakban, különben igazat adnak Héjjának és az elsők között lesznek, amikor a darabolás megkezdődik.

— Ez nagyon szépen hangzik, de csak elméletben. Hogyan akarsz te a viszonyokon változtatni?

— Rendezném a munkabér- és munkaidőkérdést. Lehetetlen tizennyolc—húszórás munkanapokkal, vasárnapi dolgoztatással, alacsony, alig filléres bérekkel fenntartani a nagybirtokrendszert. Igenis, szociálpolitikai reformokra van szükség, a cselédházakat rendbe kell hozni és...

— Fürdőszobát, villanyvilágítást, fizetett szabadságot és még mi a fészkes fenét nem? — szakítja félbe a hevülten magyarázó gyakornokot az intéző. — Jól megtanultad Pesten: itt azonban más a helyzet. A cseléd a gazdaság tartozéka éppenúgy, mint a jármosökör, vagy az igásló. Ugyanez áll a részesmunkásokra ...

— Akiknek kukacos, romlott húst adtok ... — vág indulatosan az intéző szavaiba, felugrik az asztaltól és az intéző elé áll. Kezével élénken gesztikulál, megfedkezve arról, hogy ő itt gyakornok és az intéző a principálisa. Hajdú László csodálkozva néz fel rá, a segédtsízt és a cséplőellenőr is meglepetten figyelik a vitát, bele nem szólnak, nem értenek hozzá és nem is volna ildomos. A gyakornok

már kiabál: — Nagy böjtje lesz még ennek. Ti úgylátszik nem tudjátok, hogy mi készül...

— Csillapodj le kérlek és nyugodj meg: nem lesz semmi. A kukacos marhahúst meg ne emlegesd, ahhoz semmi közöd. Ha nem tetszik a munkásoknak, mehetnek a fenébe... Nagyon csodálkozom, hogy uradalomellenes a felfogásod. Még csak gyakornok vagy, ha így folytatod, sose lesz belőled intéző. Mi rólad egészen jó információt kaptunk...

— Bocsáss meg kérlek, nagyon elragadtattam magam, — meghajtja magát, visszaül az asztalához, fejét a tenyerébe temeti és sokáig hallgat.

Az intéző a segédtsztnak utasításokat ad másnapra, kezét fog vele, a cséplőellenőrrel is, aztán odalép a gyakornokhoz. Kezét ráteszi a fejére és megértően mondja:

— Nem kell mindjárt elkeseredned, én is így voltam fiatal koromban. Majd megszokod ... — a hangja rezignált: — Az uradalom jó iskola...

— Köszönöm és mégegyszer kérlek ne haragudj. — A gyakornok arcán, amint fel-emeli, még látni a könnyek nyomát, de nem szegyenli: férfikorának első könnyei voltak...

Hajdú intéző szintén elérzékenyedik, hiszen sokszor érzi ő is, hogy az uradalomban

nincs minden rendben, de nem lehet semmit se csinálni, különben oda a tekintély, a tekintély, melyet gyakornok korában a principális vert a fejébe, az meg bizonyára szintén a principálisától tanulta és így folytatódik generációkon keresztül az uradalmi reglama. Ez tartotta fenn évszázadokon át a nagybirtokot, most Takács Endre más receptet ajánl. Talán igaza van, de miért éppen ők kísérletezzenek...

— Nem haragszom. — Ezt nagyon őszintén mondja és barátságosan kezét szorít vele. A gyakornok megállítja:

— Szeretnék valamit kérni tőled.

— Parancsolj!

— Engedd el a béresgazdát holnapra: én majd helyettesítem.

— Nem lehet! — Ismét barátságtalanra fordul az intéző hangja. — Látod ezt kell megtanulnod: az ember sohase legyen könyörületes az alattvalóihoz, mert a fejére nőnek.

— De ez jogos kivétel.

— Nincs kivétel. Én itt felelős állásban vagyok és ha kivételesen meg is tenném a kedvedért, most az egyszer nem lehet.

— Miért?

— Holnap Sil Jóskával bemész Ladányba birkanyírókat fogadni. Szervusz!

11.

A kordé mindjobban rázza őket. A majorból kimenet még jó volt az út, mert a szekerek sűrűn járnak rajta és a göröngyöket porrá zúzták, de amint távolodnak, egyre rosszabb. A nap hevülten kapaszkodik felfelé, a jegenyefasorban friss reggeli szél vág az arcukba, amikor kiérnek a szabad mezőre, a meleget is jobban érzik.

Sil Jóska hajt. Takács Endrét meglepi, hogy nem zavarja a lovat, nem üti-veri, mint várta, inkább még kíméli is. Úgylátszik szereti. A segédtsízt mintha megérezte volna, hogy a gyakor nok mellette mire gondol, megkérdi:

— Úgy-e jó a lovam?

— Igen — mosolyog —, a lovad is jó...

— Miért mondod, hogy „is”?

— Mert a szeretőd is jó.

— Szabó Juliskára gondolsz?

— Igen.

Sil Jóskának jólesik az elismerés, sötét arca felderül, amiből a lovának is kijut, mert vidáman rászól:

— Gyerünk Elza — aztán a gyakor nok felé: — Neked még nincs szeretőd?

— Nincs.

— Szerezni kell.

- A te megoldásod nem tetszik.
- Bolond vagy.
- Nem hinném, de az érzés is fontos.
- Minek az?

— Tudod a szerelem sokkal bonyolultabb, mint azt te hiszed. Lelkikapocs is kell... Érezted már valaha, hogy egyedül vagy, hogy valakire szükséged van, hogy jó lenne, ha volna valakid? És egyszer csak megjelenik az a *valaki* és mindig rágondolsz, nagyon szereted, kívánod, akarod, szóval bolondulsz utána: ez a szerelem.

— Hát ilyent még nem éreztem. — Nagyon őszintén csúszik ki a nagydarab ember száján. — És az a gyanúm, hogy nem is fogok.

Erőltetetten nevet hozzá.

— Ez baj.

— Miért volna baj? Amikor Debrecenben az akadémiára jártam, egy kicsit szerelmes voltam. A „Tücsök”-ben nagyon tetszett a pincérlány. A bestia csak hitegetett, pedig de sok pénzembe került... Egyszer eljött hozzám és azt mondta, pezsgőben szeretne fürödni. Hozattam ötven üveggel és mind beleöntöttem a kádba. Beleült, a szénsav sűrű gyöngyözéssel szállt fel és én boldogan néztem fehér habzó lestét. Éktelen dörömbölés vert

fel álmodozásomból: a cimboráim látogattak meg hivatlanul és váratlanul. Nem tudtam visszatartani őket, berontottak és amikor felfedezték a fürdőszobában a teli kádat, nekiestek és a lány mellől kiitták a pezsgőt. A bestia ott maradt pucéran, de nem zavartatta magát. „Húzzanak rám sorsot” — ajánlotta. Mondanom sem kell, hogy nem rám esett... Keserűen felnevet:

— Szerelem, érzelmek, vágyak: nincsenek. Még csak azt se mondhatom, hogy kiégtem, mert sohasem égtem... Nem mondom Daru Éva nagyon tetszett, de ő kinevetett...

— Még nem késő öregem — vigasztalja Takács Endre.

— Hagyjuk — keserűen legyint a jobbkezével, melyben az ostort tartja, megpeckeli a lovát és előremutat: — Az ott már Ladány.

A nagy táblák elmaradnak: kiértek az uradalomból. A példás rendben sorakozó keresztek a kisebb földek és a tanyák váltották fel. Az égen nincs egy foltnyi, egy árnyalatnyi felhő sem, a nap magasan áll, a levegő remeg, néha egy-egy szikes legelőn, melyek beékelődnek a szántóföldek közé, a délibáb próbálkozik. A tarlókon és a kiégett legelőkön szörnyen sovány marhák, kipányvázott, megbilincselte lovak tétlenkednek. Errefelé nem

dolgoznak vasárnap. A lovak esetlen mozdulattal emelgetik első lábaikat, melyeken a lánc megcsörren és a száraz mezőn halkan száll tova a szolgaság örök dallama. Távolabb jegenyefasor fut merészen és kis tölgyerdő zöldéi a sárga, aszott tájban. Kelet felől, a látóhatár peremén, vékonyan és halványan kéklenek a váradi hegyek. Délre Ladány közeledik, a gyakornok megkönnyebbül:

— Hála Istennek, nagyon unom már ezt a kegyetlen rázást.

— Kényes a derekad, de majd ezt is megszokod. Valahogy így mondta az intéző. Mi?...

Takács Endre vörös lesz: a döfés váratlanul és érzékenyen érte. Nem tudja mit mondjon, mit feleljen, a segédtsízt úgyse értené meg. Az este egy egész világ omlott össze benne. Annak recsegése-ropogása hallatszott indulatos szavaiból. A nagybirtok, élete célja, programja, jövője mind-mind elsúlyedt. Ezen a pályán nem maradhat, nem neki való. Az első hét végén már érezte, hiszen szegény Daru Évát is azért kínozták a kastélyparkban. Ki ebből a levegőtlen világból! De hova? Nincs senkije, semmije... Maradni kell! Akkor meg pokol lesz az élete...

— Mond csak Juszuf, olvastál te már egy

jó könyvet? — kérdésében menekülés van és elterelési szándék.

A segédtsízt nem érti a váratlan fordulatot. Az oldalvágás után elkalandozott gondolataival: valami szépet akar venni Szabó Juliskának, hogy megmutassa a gyakornoknak, azért neki is van érzelmi világa... Ez a beképzelt fráter itt mellette még talán lenézi. És most mit akar megint? A kérdés zavarba hozza, egy darabig vár és óvatosan válaszol:

— Igen.

— Mi volt az?

— Apponyi Albert Beszédei.

— Hogyan jutottál hozzá?

— Járt itt a pusztán egy ügynök, mindenféle könyv volt nála, én ezt vettem meg. Akkor halt meg az öregúr, nagy tisztelője voltam, gondoltam megveszem. Szép kötése is volt...

— Elolvastad?

— Hát persze. Nagyon szép volt. Szárnyaló képzelet, a magyar igazság diadalmaszkodása, a trianoni bilincsek szétpattanása és letagadhatatlan kultúrfölényünk bontakozott ki belőle — szavalja szajkómódra. — Mit mondjak neked, hetekig a hatása alatt voltam. Társaságban is megemlítettem, de nem értették meg... Nagy mű volt, én mégis elol-

vastam... Nem vagyunk mi műveletlenek: amiért pusztán élünk, attól még sokat tudhatunk.

— Egy pillanatig sem kételkedtem...

— Azért mondom.

— Mást nem olvastál?

— Nem.

— Miért?

— Elég volt ez is.

Hosszú kocsikaravánt érnek el: a tanyákról vonul a népség a városba, éppen vásár van, oda iparkodnak. A kocsik nyomán nagy porfelhő támad, egészen belepi őket. Prüszkölnek, krákognak, köpködnek, Sil Jóska közben nagyokat káromkodik:

— Disznó parasztok, meg kellene botozni őket.

— De öregem, erről nem tehetnek, nagyon poros az út.

— Hajtsanak lassabban, vagy várják meg, míg elmegyünk mellettük. Régen, ha a paraszt nem állt félre, deresre húzták, most is azt kellene. — Keményen biztatja a lovat, az ostort is használja és amikor kiérnek a porból, hátrafordul és az első kocsin ülő parasztra ordít: — Nem tanulta meg a tisztességet? Micsoda pimasz tempó ez? Az ember majd megfullad, olyan port vernek. Bitang parasztja...

Nagyot köp, előrefordul, sokáig káromkodik; szidja a parasztokat és az összes földettúrókat. Takács Endre alig tudja lecsillapítani, szörnyen izgul, hogy a mögöttük kocogó parasztok még megtalálják hallani és helybenhagyják a segédtsíztet. De nem történik semmi. Az első kocsin ülő öreg magyar kiveszi a pipát a szájából, a köpésre hosszú, megfontolt sercintéssel válaszol, aztán csak úgy, a maga megnyugtatóására:

— Mit óbégat ez a fécédulás? Azt hiszi, az ökrök közt van Kolontón? ...

A pipát ismét a fogai közé szorítja és ázsiai nyugalommal és egyhangúsággal szipákol tovább. Mögötte az asszony bóbiskol a zsákok tetején; az új termésből visznek eladni. Az öreg paraszt az egyre távolodó kordét nézi és még mielőtt eltűnné Ladány külvárosában, egy utolsó fohászt küld utána:

— Urak... bolond urak...

A kordé a poros útról a kövesre ér és a kerekek vígan ropognak rajta. Az út két oldalán százalmas kalyibák éktelenkednek összevissza. A segédtsízt már lecsillapodott és előre örül annak a korszó sörnek, amivel le akarja öblíteni a parasztszekerek porát. Halkan dúdol, füttyörész, nevetgél: nagyon jó kedve van. Az első házaknál megkérdi a gyakornoktól:

— Mit gondolsz, hogy hívják ezt a városrészt?

— Fogalmam sincs róla.

— Mégis.

— Nem tudom.

— Paris. Paris, öregem, mint a franciák szép fővárosa. — Nevet és borzasztóan meg van elégedve magával, hogy ilyen szellemes. A gyakornok rábámul:

— Paris?

— Igen kérlek: Paris. Persze ti Pesten azt hittétek, hogy csak egy Paris van. Mi? Tévedtetek, mert Magyarországon is van Paris. Látod, hogy igazam van; azért mi sem vagyunk olyan műveletlenek ...

A ladányi külváros valóban Paris. Az Alföldön és főleg a Tiszántúl rengeteg világvárost találni. Van London, Berlin, Varsó, Krakkó, Prága, sőt még Jeruzsálem is. Ezek a világvárosok az alföldi parasztvárosokat övezik. Eleinte csak a cigányok lakták, később mind több magyar szivárgott közéjük és most már ők vannak többségben.

A ladányi Paris a kolontói országút végén, egy régi vályogvető telep helyén épült. Az ólszerű házaknak nincs padlásuk, a tetjük simára van tapasztva és ez bizonyos keleti jelleget kölcsönöz nekik. A házak előtt topron-

gyos alakok üldögélnek, mozognak, hevernek. Sivár kis kertek, sárga virágú, hosszú napraforgók és néhány csenevész akácfa próbál csak árnyékot vetni.

Takács Endre különös érzéssel tekint végig az ázsiai képen. A nyomor olyan sereg-szemléje ez, amilyent eddig még nem látott.

— Hogy élnek itt az emberek? — minden cél és értelem nélkül kérdi, hogy szét-zavarja a lelkében sűrűsödő viharfelhőket.

— Sehogy. Aki idekerül: élőhalott. Ha Szent Mihály-napján, szólításkor valakit elbocsájtanak az uradalomból, az Parisba költözik, vályogot vet, kis házat épít magának és itt tengődik élete végéig.

— De csak öregeket látok a viskók előtt.

— A fiatalokat nem is eresztjük el: azok még tudnak dolgozni. Parisba csak az öregek kerülnek ...

— Nyugdíjat kapnak?

— Nem: nyugdíj nincs. Szorgalmas, jómagaviseletű cselédek kivételesen ötven év után némi kegydíjat kapnak, a többi semmit.

A párisi páriákról az előjáróság gondoskodik. Minden héten ínségsegélyt osztanak szét közöttük. Szombat délelőttönként a Hősök Emlékútján bevonulnak a városházára és átveszik a krumplit, a lisztet, a zsírt és még

amit kiutalnak a számukra. Persze sohasem elég és sűrű szitkok közepette vonulnak ki a városházáról és mennek vissza Parisba. A rongyos seregnek ez a megszokott felvonulása annyira hozzátartozik a város jellegéhez, hogy enélkül sokkal szegényebb volna és talán unalmasabb is.

Sil Jóskaék a Hősök Emlékútján robognak befelé. Villaszerű házak, muskátlis ablakok, az úrifogat hangjára kikandikáló lányfejek és pokoli forróság fogadja őket. A „Három Rózsa”-ban fognak ki, a lovat a szolgálégény beköti az istállóba, Sil Jóska egy korsó helyett kettővel iszik meg a frissen csapolt sörből és úgy mennek a piactérre.

A hatalmas teret szekerek, sátrak és rengeteg ember lepte el. A zszibongás olyan nagy, hogy a református templom tornyából a tűzórát jelző harangütést alig hallják.

Találomra elindulnak a legnagyobb sokaság felé. Az emberek kelletlenül húzódnak félre, némelyik hangosan köszön: ezek ismerik őket, dolgoztak, vagy dolgoznak az uradalomban és most vasárnapi tisztálkodáson vannak itthon. Negyedórai tolongás után ráakadnak a bandagazdára, a segédtszt nyersen rendelkezik:

— A birkanyírókat kerítse elő, a Három

Rózsában megtalálnak. A feltételeket közölje velük előre: a tavalyi bért kapják, csak az jöjjön, aki így vállalja, a többi maradjon a fenében. Csürhével nem tárgyalok...

A gyakornok szórakozottan hallgatja a segédtiszt utasításait; nem érdeklő és nem is ért belőle semmit. Legjobb szeretné belevetni magát a nagy sokadalomba és észrevétlenül figyelni az alföldi város lélekvilágát. Sil Jóska indítványozza, hogy menjenek vissza a vendéglőbe. Azt se hallja, csak amikor hátba vágja, figyel oda:

- Nem még nem megyek.
- Akkor az ebédnél találkozunk.
- Helyes.

Az emberáradat viszi, sodorja magával. A vásár közepén öreg ringlispíl forog. A magasban rongyos, szurtos tanyai suhancok görnyednek izzadtan a falovakat, aranyozott hintókat és kecses sziréneket tartó rudakra és olyan lelkesedéssel járnak körbe-körbe és taposnak egymás sarkába, mintha a tíz menet utáni egyszeri ingyenes felszállás a janicsároknak beígért paradicsomnál is többet jelentene.

A szórakozásra a ringlispíl mellett mutatványos bódék sorakoznak és az elmaradhatatlan lacikonyha. Jól táplált, piros pozsgás Parasztok ülnek az árnyékot vető sátorlap-

alatt és összegyűrt, színes zsebkendőikkel törülgetik gyöngyöző homlokukat. Előttük gyanús tisztaságú tányérokon a cigánypecsenye. Öntudatos mozdulattal nyúlnak a hús után, ráteszik a kenyérre és bicskával, mint a szalonnát szokták, vágják le egy-egy darabot és gyömöszölik a szájukba. Két oldalt kidomborodik a falat és nyelés közben harsogják egymás felé az üdvözlő szavakat, vagy rendelik meg a sört az asztalok között balanszírozó, izzadó és folyton siető pincérektől.

Hátuk mögött keshedt cselédek esznek némán és tartózkodóan. A koncul odavetett húst a kezükben tartják és aprólékos figyelemmel kísérik gazdáik vigadását. Egyik-másik kicsattanó arcú paraszt feláll, int az emberének és elmennek a rőfösök felé megvenni a ruha járandóságot. A silány nadrágok, kabátok, mellények ernyedten lógnak a sátrak előtt. Néha meghimbálóznak: valamelyik kényesebb béreslegény nehezen talál megfelelőt és végigtúrja az egészszet. A vásáros zsidó sorra dicséri mindegyiket és olyan fájdalmas siránkozásba kezd az alkunál, mintha minden lealkudott fillér helyett egy-egy fogát húzták volna ki. Végül mégis csak odaadja, amennyiért kérték és már az újabb vevő felé kínálja a porté-

káját és dicséri annak kiváló, elsőrangú és felemúlhatatlan minőségét.

Takács Endre a mutatványos bódékon túl a szegénypiacot fedezi fel. A földre fektett viharvert sátorlapokon, rongyos pokrócokon, elnyútt nagykendőkön mindenféle ócskaság hever. Nagyon öreg, töpörödött, süket anyóka taplót, kovát és reszelődarabokat árul. Félkörben állnak előtte a vevők és mustrálják, próbálják, szagolják az árut. Apró, gyorsbeszédű, borostásarcú munkásember hosszas vizsgálódás után fölemel egy kisebb kovakövet, a balkezébe teszi, taplót vesz melléje s a jobb kezében lévő acéldarabbal élesekét vág rajta. Néhányszor eredménytelenül próbálja, de végül is szikra pattan és a tapló füstölögni kezd:

— Mennyiért adja? — egészen odahajol az öregasszony füléhez, aki a tenyerével nagyobbította meg hallófelületét és hangosan mondja:

— Húsz fillérért.

— Annyit nem adok.

— Mit? — közelebb húzódik a munkáshoz. — Nem adsz érte húsz fillért?

— Nem, akkor inkább gyufát veszek, az ócsóbb.

— De ez egy évig is kitart.

- Aggyá ide tizenhatér.
- Tizennyóc az utolsó ára.
- Sok. Csak tizenhatot adok érte.
- Tizenhétér elviheted.
- Mondtam: tizenhat.
- Na, vidd!

A pénzt hunyorogva számolja meg a tenyerén, csupa kétfilléres. Az apró emberke kifúrja magát a tömegeből és a szomszédos ócskavasashoz áll. Sokáig néz egy méteres, vékony vascsövet. A rossz pokrócon négy ilyen rövid cső fekszik: fiatalabb, munkabíró ember reggel óta árulja, Takács Endre figyeli az alkut és amikor a gyorsbeszédű ember vétel nélkül elmegy, odalép:

- Hogy adja a csöveket?
- Darabját negyven fillérért.
- Adott már el belőlük?
- Még nem.
- Akkor nem is keres?

— Uram, évek óta így van ez. Nézzen meg engem: tudnék dógozni, de nem kapok munkát. Kénytelen vagyok kereskedni. Ez itt mind ilyen — végigmutat az ócskás soron és barátságos arca elkomorul. Szeméből eltűnik a meleg, közvetlen mosoly, szája keserűen húzódik félre:

— Mahónap kikötözhetek Parisba és szégyenszemre beállhatok az ínségesek közé.

— Mit lehetne itt csinálni? — kérdi hevílten a gyakornok.

— Aggyanak fődet. Annyi errefelé a nagybirtok, hogy napokig eljárhat benne az ember.. . Osszák fel Kolontót, az úgyse magyaré ...

Szavai fojtottan zuhognak, szemében különös tüzek gyúlnak, tekintete elszánt lesz és kemény. Úgy áll a gyakornok előtt, mint aki minden pillanatban kész megindulni Kolontóra. Takács Endre izgatottan hallgatja: az előző esti jelenet jut eszébe. Akkor még nem merte volna hinni, hogy fenyegetése egyszer beigazolódik. Úgylátszik, ez a nép már régóta készen áll az új honfoglalásra, a nagybirtokok megszállására, csak az alkalmas pillanatot várja. Mi lesz még itt?

Terhesen néz végig a zsebongó, kavargó embertömegben. Tekintete nyugtalanul kalandozza be a nagy teret. Csavarok, vasdarabok, rossz, alkalmilag párosított cipők, használt ruhák, a teméntelen rongyos árus között, akik mind kényszerből foglalkoznak ezzel, még több rongyos vevő és az egész összefolyik valami reménytelen képpé, amit sehogyse tud elhelyezni. Ázsia? Afrika? Ausztrália, vagy ta-

lán Európa? Magyarország? Olyan mindegy: nagy szegénység, elesettség, kilátástalanság. Egy nyomorba fulladó társadalom kétségbeesett kapálódzása. Nincsen remény, nincsen jövő, csak a várost szorongató perifériák vannak: London, Paris, Varsó, Krakkó. Azokon túl tanyák, uradalmak, majorok és puszták, melyekből áramlik a szegénység és itt egy félelmetes tengerré folyik össze.

Háborog a piactér, pedig most még csendes a tenger. A mélyben azonban már feszülnek az erők, melyek egyszer olyan mozgásba hozzák, hogy mindent elsöpör az ár. A felszín még csendes, nyugodt, csak néha borzolódik végig egy-egy haragos fodor a végtelen áradaton.

Éppen helyeselni akar a fiatal munkásnak, amikor a mutatványos bódék felől váratlanul szétnyílik a tömeg és vak kolduspár tántorog elő.

Az emberen annyi a rongy, hogy szinte roskadozik alatta. Fejét magasra emelve közeledik. Kiegyezett szemürege ijesztően bámul a semmiségbe, arcát, homlokát a nap veresre marta, dereka kötéllal van átkötve, a válláról fényesre kopott szíjon harmonika lóg, azt nyekergeti.

Mellette az asszony kisebb és kövérebb,

a ruhája is rendesebb. Belekarol a férjébe szorosan, a bal kezében rossz bádogpoharat tart, folyton rázza és fennhangon énekel. Az ének elkeseredetten száll a magasba, de nem bírja soká, leszáll mélyebb régiókba, ilyenkor bizonytalanabb lesz, lassan azonban ismét felkálázza. A harmonika keserű szenvedéssel kíséri, segíti, néha elmarad mellőle és megint utoléri. Így mennek előre, lassan, tántorogva, a poharat rázva, melyben néhány rézfillér csörömpöl magányosan és árván.

Takács Endre sápadtan húzódik félre és riadt tekintettel kíséri a tántorgó kolduspárt. Az asszony nyújtja, húzza, gyötri az éneket:

— Szű-űűű-űz Má-ááá-ári-iii-ia, see-giccs fi-ai-iii-idon. Szááánj meeg mi-iii-inket, lé-éé-égy jóóó-ó anyá-áá-ánk...

Mennek tovább a poharat rázva és a tömeget sodorva. Az emberek félrehúzódnak, vagy előttük hömpölyögnek. A pohárban nagy ritkán megcsörren egy-egy kétfilléres, amit beledobnak, ilyenkor az asszony félbeszakítja az éneket és a köszönést ugyanolyan elnyújtott, fájdalmas hanghordozással énekli el.

A gyakornok sokáig néz utánuk és amikor elnyeli őket a tömeg, elindul a Három Rózsába. Fáradtan dobja magát egy kerti székre. Semmihez sincs kedve, az ebédet is

kelletlenül fogyasztja el. Sil Jóska kibírhatatlanul sokat röhög, beszél, a cigányokat dirigálja. Részeg.

Ebéd után könnyű csomagot vesz le a kordérol, az ülés alól. Kibontja és a gyakor-nok elé teszi:

— Mit szólsz hozzá?

— Gyönyörű — válaszolja Takács Endre, hogy mondjon valamit. Pedig az ízléstelen, élénk tarka blúz nem tetszik neki. Sil Jóska boldogan csomagolja be újra és a részeg emberek ellágyulásával dűnnyögi:

— Szabó Juliskának vettem. Megérdemli nagyon jó lány.

Feketét rendel, a pincérlánynak int, hogy az egész lombikot hagyja ott, majd őt is leülteti és itatja. A lány kellemetlen arca borzasztóan ki van festve, hangja rekedt, nézése ijesztő: Takács Endre elhúzódik mellőle. A segédtszót mindez nem zavarja. Tapogatja, végigfogdossa, kínálja, cigarettát ad neki, tegezi és a nótáját kérdi.

A banda készenlétben áll a hátuk megett és amikor a lány vékony, hamis hangjával belekezd egy ismert műdalba, vigyorogva zendítenek rá és olyan odaadással kísérik a nagy borra való reményében, amilyenre csak a magyar cigány képes. A primás hamarosan elé-

jük kerül és bizalmasan, megértően kacsingat rájuk. A lánynak egyre jobb a kedve, a jobb kezével mutogat, pattintgat, rá-ráborul a segédtsízt vállára, az néha belebrümmög a nő-tába, aztán megint elhallgat és nehéz fejjel bólogat a zene pattogó, friss ütemére.

Sokáig, órák hosszat mulat így. Estefelé elálmosodik, ráborul az asztalra és éktelen horkolásba kezd. A banda elhúzódik, a pincér-lány újabb és hálásabb vendéghez pártol, a gyakornok unottan újságot olvas és nézelődik. Hét órakor fölrázza a segédtsíztet, befogat, a nagydarab embert a szolgálégény segítségével felteszi a kordéra, a gyeplőt, ami után a segéd-tízt tehetetlenül kapkod, a kezébe veszi és a banda fergeteges tussá mellett hajt ki a Három Rózsa kapuján, emelt fejjel, kissé rá-tartian. . .

12.

A béresház ablakán dúsan ömlik be a napsugár. A sok fény a szegényes szobát ün-nepélyessé varázsolja és a nyomasztó csendet is elviselhetőbbé teszi. Középen, a tapasztott agyagpadlón bizonytalan kréta vonal fut végig, hogy kétfelé ossza a szobát. Az egyik a bikásé,

Hamar Bénéié, a másik rész Máté Jánosé, egy öreg béresé.

Máté János az ágyban fekszik. A kopott, festetlen faagy a sarokban áll és a piroscsíkos dunyha alól alig látszik ki az öreg. Csak elfojtott nyögése és kínlódó, hörgő lélekezése halatszik. Az ágy mellett széken, agyagkorsóban víz van, odébb egy rozszant asztalon nyersvászonzkendővel letakart fekete kenyér, körülötte a nyüzsgő legyek légioja. A másik sarokban almárium áll, tetején két üres, porlepett befőttes üveg. A szoba túlsó fele is ugyanúgy van berendezve.

A falakon kifakult, bepiszkolódott olajnyomatok lógnak. Az egyiken Petőfi esküszik, mögötte nagy csatajelenet. Egy másikon az első felelős magyar minisztérium borostyánágak között. Elmosódott képről Jézus szelíd arca néz le. Az ablaknál, majdnem az ágy felett kakukos óra jelzi az időt, egyhangúan járó ingával és rézláncon mozgó hosszúkás, fekete súlyokkal.

Máté János aszott, sovány karjait kidugja a takaró alól és az izzadságtól nedves, áporodott büzt terjesztő dunyhát kapálözva gyüri le magáról. Nagyranótt fehér szakálla belepí arcát és a mély barázdákat eltünteti. Bozonotos, hosszú haja a homlokába lóg: az egész

emberből csak a ráncos, lötyögőbőrű nyaka, ugráló ádámcsutkája, megnyúlt, vékony orra és lázban égő szemei látszanak.

Megpróbál felülni, de nem tud. Sokáig erőlködik, végül is abbahagyja és oldalt fordulva nyúl a vizeskancsó után. Sovány ujjai izgatottan kaparásznak a széken, amikor eléri, görcsösen megragadja és a szájához emeli. Lefetyelve issza a vizet, az kétoldalt lecsurog a dunyhára és szétfolyik. Kissé erőre kap, biztosabban teszi vissza a kancsót, a nyögést is abbahagyja és a mennyezet füstös, fekete gerendáit nézi.

Senki sincs itthon: a közös konyhában is csend van. Az asszonyok kimentek még korán reggel a kommenciós földre kukoricát kapálni és csak estére jönnek haza. A felesége ugyan megígérte, hogy délre hazajön, már tizenegy óra és még nincs itthon. A nap lassan delelőre ér, az ablakon mind kevesebb fényt bocsájt be, elfordul délnek és a ház elejét árnyékban hagyja.

Máté János a gerendák átkutatása után a fali órát keresi, de még oda se ér a tekintete, már halkán, kis szüneteket tartva elüti a tizenegyet. Az órától Petőfihez megy, onnan a felelős minisztériumhoz, Kossuthot jól is-

meri, sokáig elidőz nála és aztán megint a füstös gerendákat számolja.

Fájdalma valamit enyhült. Zsákolásnál megemelte magát és most rettenetes kíno-
kat szenved. Ez a második megrokkánása. Először harminc éve szakadt meg. Pár napig otthon kínlódott, valahogy kiheverte és hamarosan kiment dolgozni. Néha iszonyatos hascsikarások teperték le a földre, olyankor rázkódott, vonaglott a teste, hideg veríték gyöngyözött belőle és azt gondolta, hogy itt a vég. De megint rendbejött, mignem tegnap a hordásnál egy zsák búzát akart feltenni a szekérre, erőlködött, egyszercsak éles fájdalom hasított végig a belei között, összerogyott és a béresek hozták haza trágyahordó saroglyára fektetve.

Orvost nem kért: hiába volna úgyis. Hetvenhárom éves, éppen itt az ideje, hogy meghaljon. A segédtsízt, a gyógyszereszekrényt is kezeli, ricinust küldött neki, azt ad minden betegség ellen, de nem tudta lenyelni. Keserű, undok íze volt: kiköpte. A felesége ágybafektette; majd meggyógyul, vagy meghal...

Az óra halkán tik-takol, a percek lassú egyhangúsággal peregnek, a szobában csend van, csak a legyek dongása, zümmögése és ablakelőtti vergődése szűrődik hozzá. Délben

előkerül a felesége, gyorsan levest főz, abból jóízűen eszik, az asszony tesz-vesz, elmosogat és megint kimegy a kukoricaföldre.

Ebéd után keveset alszik, álmából kibírhatatlan fájdalom ébreszti fel. Mintha késsel hasogatnák a testét, a belei csavarodnak és olyan görcsösen vonaglik, hogy az ágy recseg-ropog alatta. Egy darabig nyugodtan állja a pokoli kínokat, de nem sokáig. Könnyei végig folynak meggyötört, borostás arcán, szája ordításra torzul és öntudatlanul adja át magát az üvöltésnek. Fájdalma egyre nagyobb és amikor agyában az idegek már nem kapcsolják az újabb fájdalomigert, lecsúszik a földre és hason mászkál a tapasztott agyagon. Teste végigszántja a szobát, a közepén megáll, iszonyatos görcs hullámszik át rajta, utána merev lesz és egészen kinyújtózkodik, ősz fejét leejti a földre, könyei sűrűn áztatják az agyagot és hangosan zokog:

— Krisztusom, miért köll ennyit szenvednem? — Jézus szelíd arcába néz, az szánkozva figyeli kínlását, de nem ad választ. A csikarások rázzák, gyötrik a testét, vonaglik, állandóan sír:

— Segíccs meg Szűz-Anya, végy magadhoz, vagy szüntesd meg fájdalmimat. Nem bírom tovább ... — megint leesik a feje és

keményen kopog az agyagpadlón, amint a zokogás rázza.

A szobába halkán beszűrődik a külső világ zaja: a cséplőgép monoton bugása, szekerek zörgése, ostor-csattogás, kiabálás, ökörbögés, káromkodás, gyerekvisítás, kotkodálás és az eresz alatti fecskék csicsergése. Máté János mindezt nem hallja: benne az a régi nyár muzsikál, amikor megszakadt és most ugyancsak keserves rá a tánc . . .

Hason fekszik. A piszkos gatyá és a piszkos ing egészen rátapad izzadó testére, a veríték csurog róla, a padlón, amerre jár, látni a nyomokat. A merev görcs lassan kienged, a teste a sírásra tovább hullámzik, rövid szünet után ismét előveszik a görcsök, de már nem jön ki hang a száján. Rekedten nyöszörög, hánykolódik, ez még rosszabb. Egy újabb fájdalomhullám után elveszti eszméletét.

Sokáig fekszik mozdulatlanul, körülötte teljesen nedves az agyag. Sáros. Amikor magához tér, már az este közeledik. A szobára homályos szürkesség száll. A képek elmosódnak, csak Petőfi szikrázó tekintete világít. Hozzá fordul segítségért, de a nagy költő nem tud segíteni. Esküre emelt kezével a felelős minisztérium felé mutat: talán azok... A negyvennyolcas kormány azonban elhárít

magától minden felelősséget; a miniszterek komoran néznek maguk elé és a legkisebb gondjuk is nagyobb annál, hogy Máté Jánoson segítsenek.

— Nincs segítség! — révedezik a sötétedő szobában és megpróbál visszamászni az ágyba, de annyira gyöngé, hogy nem tud megmozdulni. Ott marad az agyagpadlón. A hideg föld jót tesz a hasának, enyhíti fájdalmát és úgy várja, hogy valaki bejöjjön és segítsen.

Kintről nehéz lépések közelednek, megismeri, a Hamar Béné. A bikás jött haza. A konyhában megáll, az edények között kutat, a vacsorát keresi, de az asszonyok még nem jöttek meg: vacsora nincs. Dühösen nyit be, amikor észre veszi az öreget, mérgesen ráordít:

— Kendnek is elment az esze. Mit keres a földön?

— Nagyon szenvedek.

— Dögöjjön meg — és belerúg a fetregő emberbe. — Majd hagatom továbbra is a kend nyögését. Az éjjel se tudtam alunni. Mit akar még? Eleget ét már.. .

Állati üvöltés szakad fel Máté Jánosból, aki a rúgástól féloldalt dül és egészen összegörnyed. Fogai veszettül csattognak, eszelősen mered maga elé, a hideg rázza:

— Mit tettél velem? — nyöszörög. —
Most végem ...

— Azt akarom: dögöjjen meg.

Szavai után ijesztő csend lesz. A sötétség már teljesen leereszkedett. Petőfi sem láthatta a rúgást, mert különben leszállt volna a falról és kardot rántott volna a brutális emberre. Senki sem látta a szörnyű jelenetet, a felelős minisztérium se: ők is bizonyára közbe léptek volna. A nagy csendben az öreg csukló sírása hallatszik csak, Hamar Béni mozdulatlanul áll mellette, dacosan nézi, amikor nem kap választ, ki akar menni, a méreg azonban fogva tartja és fojtogatja: fél saját magától.

Nem mozdul. A síró béres mind jobban ingereli, rá akar ordítani újból, hogy hallgasson, de nem tud szólni. Végül is oda megy az asztalhoz, a fiókból gyufát vesz elő, a konyhából behozza a petróleumlámpát és világságot csinál. Lámpagyújtás után Jézus feddő tekintetével találkozik, szégyenpír önti el az arcát és esetlen mozdulattal hajol le az öreghez:

— Ne haragudjon János bácsi, nem akartam bántani... — megsimogatja a fejét és óvatosan hanyatt fekteti. Amikor elfordította az öreg bérest, akkor látja, hogy vértócsa van

előtte és a szájából bugyborékol a habzó, nyálas vér. Gyorsan a karjába fogja és az ágyba fekteti.

— Nem haragszok — nyögi Máté János.
— Eccer meg köll halni. Itt az ideje...

A fiatal bikás oda ül az ágya szélére, megfogja az öreg kezét, némán a szemébe néz és lassan megerednek a könnyei.

— Krisztus is meg fogja bocsátani?

— Az is!

Máté János és Hamar Béni hívők: a pünkösdvárosi szekta tagjai. Az öreg béres már hosszú évek óta, a fiatal bikás csak most kezdi az új életet. Eddig katolikus volt, Máté János rábeszelésére hagyta ott az egyházat. Eleinte nem hitte el, hogy a túlvilág dúsán kárpótolja majd e világ szenvedéseit. Most már kezdi hinni...

Az ököristállóba minden szombat este beállít Gyarmatról a prédikátor: az öreg béresek ájtatosan hallgatják. A fiatalok néha rájuk zörgetnek, vagy be-bekiabálnak az ablakon, különben nemigen zavarják a hívő istentiszteletet, ők még e világon akarnak Boldogok, megelégedettek lenni. A túlvilág felé csak akkor fordulnak, amikor férfikoruk kiábrándítja valamennyiüket e világ siralmas, nyomorúságos voltából.

Hamar Béni ingadozik. Az ököristállóban ugyan átéli az istentiszteletek ünnepélyességét, a kollektív extázis őt is magával sodorja, hétköznapi azonban még sokat zúgolódik és elégedetlenkedik:

— Nincs igazság a földön. Az urak nagyon jól élnek, mi csak nyomorgunk, — de esténként Máté János felteszi a szemüveget, a mestergerendáról leemeli a bibliát, darabos mozdulattal fellapozza a napi textust és azt hangosan felolvassa. Hamar Béni ilyenkor megszelídül.

Délután a segédtiszt megpofozta, mert a bika a szokásos napi körútján a cséplőgép szíját letolta, az elszakadt és jó egy órára meg'állt a munka. Mérgesen és megszegyenítve jött haza. Pedig csak egy mozdulatába került volna és a segédtiszt már nem él... Otthon még csak fokozódott az ingere, amikor nem találta a vacsorát, az öreg béreessel meg már nem is tudta, hogy mit csinál, olyan dühös volt.

— Biztos benne, János bácsi?

— Megbocsát fiam, Krisztus mindenkinek megbocsát, ha megbánja bűneit. Te megbántad ...

A nagy, trabális ember sír, az öreg vigasz-

talja, időnként megtöröli a száját. Már csak vékonyan szivárog a vér.

— Vedd le a bibliát és olvasd el hangosan az irgalmas szamaritánus történetét.

A petróleumlámpa homályos pislogása, a fiatal béres tompa, könyörgő hangja és az öreg béres halk nyögése összeolvad. Az irgalmas szamaritánus észrevétlenül belép a cseledszobába és megjelenésével igazolja a példázatot. Máté János érzi, hogy Krisztus jelen van. Arcán szelíd mosoly, szemében biztató, boldog ígéret, keze áldóan terül széjjel: jószágon figyelmeztető híveit. Máté Jánost, aki már hozzá van útban és Hamar Bénit, aki a megtéréshez . . .

— Megbocsát fiam, neked is megbocsát . . . — az öreg béres magához húzza Hamar Bénit. — És én is megbocsátok . . .

Az olvasás megszakad, a szobában nagy békesség árad szét, csak az óra tik-takol és a falon lógó Krisztus-kép mozdul meg alig észrevehetően.

13.

Reggelre meghalt.

Felesége és a fiatal béres egész éjjel mellette virrasztottak, bibliát olvastak és csen-

desen énekeltek. Reggel két órakor, amikor Öreg Torma Mihály bezörgetet az ablakon, nagyot sóhajtott és a felkelésre gondolt, a hosszú évek és évtizedek, az egész élet hajnali felkeléseire.

Elvonult előtte a hetvenhárom esztendő, a sok kínlódás, szenvedés, nyomorgás és a hiábavaló, reménytelen küzdelmek. Úgy tervezte, hogy öreg korára valami keveset megtakarít és behúzódik Parisba. Pihenni szeretett volna, egy kicsit tétlenkedni, élni, élni, ami most már nem adatik meg neki.

Olyan világosan érezte, hogy nem sok ideje van hátra, hogy nem is törődött a halállal. Erőltetetten figyelte a béresgazda lépéseit, ezt a beléje ivódott hajnali akkordot, amely mindennap megisméltődött az ablaka alatt. Hosszan fülelt az egyre halkuló lépések után, egyszerre halálfélelem fogta el, görcsösen belekapaszkodott minden egyes lépésbe, mintha azok szívének verését jelentenék és ha elhallgatnak, vége az életnek.

Az ismerős hang után nyúlt, minden porcikája reszketett, szörnyű sejtelem szállta meg a szívét és csak akkor lélezett fel, amikor a béresgazda a következő ablaknál ismét megállt zörgetni.

Időt nyert.

Aztán megint hallotta a mind jobban távolodó lépéseket, aggodalom fészkelődött a keblébe, gyorsan lélezett és a veríték kiverte. A kövér vízcseppek sűrűn gyöngyözödték a homlokán, a felesége óvatosan letörölte és nagyon halkán suttopta:

— A halálvíz már kiverte.

Az öreg nem hallotta: ő az utolsó, nagy csatát vívta. Most meghal. Igen; előbb még nyugodt volt, most éles fájdalom szorongatja a keblét: fél. Nem, még ne... Az életben sokszor várta a halált, de ha megjelent volna, bizonyára úgy tesz, mint az öreg asszony az erdőn: megkéri, hogy segítse a rőzsét a hátára tenni... Szektás istentiszteleteken is hányszor kívánta az idvezülést. A prédikátor olyan szépen magyarázta, hogy a Drága Bárány várja mindnyájukat. Nem fájdalom, kín, szenvedés a halál, nem, ezerszer nem: megváltás. „Milyen szívesen meghalnék” — gondolta olyankor, most azonban élni szeretne, hiszen még nem is élt...

Szemében riadt félelem ágaskodik, a teste remeg, agyára nehéz homály borul. Úgy érzi magát, mintha nagy ködbe került volna és nem tud tájékozódni. Sűrűn gomolyognak körülötte a fehér párák, emelkedik, könnyű lesz,

nem érzi saját súlyát, keble kitágul és az egész mindenség benne van. Halk, csodálatos zene kíséri, amely egyre erősebb. Nagy fényesség szűrődik át a végetnemérő, átlátszatlan ködön, már nem fél, egyre magasabb régiókba ér: egyszerűen Krisztust látja maga előtt, éppen úgy, ahogy tegnap este a szobában megjelent. Szelíden néz, szemében boldog mosoly és a kezét nyújtja feléje...

— Meghalt! — a fiatal béres odalép az ágyhoz, Máté János szemét lefogja, állát felkötí és a két kezét örök imára kulcsolja össze a dunyha fölött.

A siratóasszonyok hamarosan előkerülnek és elnyújtott, keserű zokogással egyengetik a megboldogult útját a túlvilágra. A kemény arcok még a sírás torzulásában sem változnak: komoran, sötéten állják körül a halottat és csak a hangjuk lesz vékonyabb a siratóénekek tragikus skálázásában.

Az órák hosszat tartó komor szertartást a gyerekek kíváncsisága zavarja időnkint. Szepegve sompolyognak be a szobába és ijedten nézegetnek az ágyban fekvő halott felé. Ha többen vannak, a siratóasszonyok közé furakodnak, azok mérgesen rájuk morognak, hogy takarodjanak, esetleg egy-két pofon, vagy nyakleves is csattan és utána me-

gint felsír a hangjuk és a siratóének szomorú dallama tölti be a halottas szobát.

Délelőtt Ladányból kijön a községi orvos, aki az uradalommal szerződéses viszonyban van, de rendszerint csak a halotti bizonyítvány kiállítására érkezik meg. Az intéző nem szívesen ad kocsit, a beteg nem jut orvoshoz, meghal és a községi orvost csak a halál feltétlen bekövetkeztének a megállapításához hívják ki.

Az alacsony termetű, köpcös, kissé piszkos, gyűrött vászonruhás, cvikkeres, öregedő orvos frissen ugrik le a hintóról, bemegy a szobába, a zokogó, síró, üvöltő asszonyokat félretolja, megérinti Máté János homlokát és fejcsóválva dünnyögi:

— Ez meghalt!

Utána intézkedik, hogy vigyék a sóskamrába, mert fel akarja boncolni. A pusztán a sóskamra a leghidegebb helyiség. A cselédek kommenciós- és az ökrök takarmánysóját tartják az ököristálló végében épített kis kamrában. A sótól hűvös, nyirkos a levegő: a halottakat ott szokták felravatalozni. Nagy melegben néhány vödör jeget is beállítanak.

Gráber Ernő doktor úr vidéki magányában és unalmában szeretettel és odaadással tanulmányozza a parasztság halálozási viszonyait. Minden hullát felboncol. A falubeliek

ugyan zsörtölődnek emiatt és nem mindig engedik meg, de a pusztaiak nem mernek szólni, mert évtizedek óta egyetlen esetben sem adta ki addig a temetési engedélyt, míg alaposan szét nem nézett az élők sorából elköltözött cseléd belsejében. Megszokták és babonás félelemmel kerülnek el a sós kamrát, amikor az orvos műszertáskájával a hóna alatt belép és megkezdi titokzatos munkáját a halottal.

A cselédlakásból kilépve szivarra gyújt és elgondolkozva megy az iroda felé. Kissé hajlottan, elmaradhatatlan keménykalapját a fejetetejére tolva, hátul összefogott kezében az orvosi táskát lóbálva. Az irodában Takács Endrét, akit még nem ismer, egyedül találja:

— Nincs itt senki?

A gyakornok eléje siet, könnyedén meghajol, sejtí hogy ki a látogató és szertartásosan, mint ahogy az illik, bemutatkozik:

— Takács Endre uradalmi gyakornok.

— Dr Gráber, szervusz. Mi a fenének teszed hozzá, hogy uradalmi, más itt úgysem lehetsz.

A szivart féloldalt tolja, kémlelve a gyakornok szemébe néz és nehézkesen leül egy székre. Egy darabig hallgat, aztán váratlanul megszólal:

— Micsoda dolog ez a haláleset megint?

Nem tudtok előbb küldeni értem? Minden beteget halálra ítélték. Szörnyű népség vagytok.

— Kérlek bátyám, én nem tehetek róla, — szakítja félbe a gyakornok. — Hajdú intéző nem hajlandó kocsit adni.

— Ez mind a ti lelketeken szárad. Harminc éve járok Kolontóra, de még beteget nem láttam, csak halottat... Micsoda népség vagytok.

— Miben halt meg az öreg? — a gyakornok el akarja terelni a felelősségről az öregúr figyelmét. Kényelmetlen neki, hogy őt is bele számítja az uradalmi brancsba, melyről úgy látszik nincs valami jó véleménye.

Az orvos a cvikkere mögül kutatva pislog feléje és az ajkát biggyesztve kérdi:

— Mit érdekel az téged? Meghalt s ezért titeket kellene felelősségre vonni. De hát az uradalom... — sokatmondóan legyint.

— Érdekel: szerettem az öreget.

— Mit? — feláll Gráber doktor úr és a gyakornok arcába bámul: — Te egy bérest szerettél? Hihetetlen. Te vagy az első gazdatiszt, akitől ezt hallom, — aztán mintha csak magának mondaná: — Nincs nálad valami baj? — és megkopogtatja a homlokát.

— Nincs kérlek, — nevet a gyakornok. — Én emberszámba veszem a cselédek is.

Elég bajom van emiatt a fellebbvalóimmal, de hát én már ilyen vagyok.

— Bravó, fiatal ember, — megrázza a kezét. — Jó barátok leszünk. — Gyere, megnézzük hát, hogy mibe is halt meg az öreg?

Takács Endre bármilyen kíváncsi is, a sóskamrába mégse megy be. Kint várja meg, amíg Gráber doktor odabent működik. Egy-órai munka után kilép az orvos:

— A vastagbeléből egy arasznyi el volt rothadva. Micsoda kínokat állhatott ki ez az ember... És ti nem küldtetek értem...

— De mondom, én csak egy hónapja vagyok itt: nem tehetek róla.

— Igaz, igaz: ne haragudj. Hol a kocsim? — a hintót keresi. — Kegyes atyának majd megmondom, hogy vasárnap jöhet temetni. Nagyon fog örülni... Na szervusz! — kezet nyújt, keménykalapját ünnepélyesen megemeli, gyorsan felugrik a hintóra és kényelmesen hátravágja magát az ülésen.

14.

Vasárnap délutánra az intéző a temetés miatt, munkaszünetet engedélyezett a cselédeknek: a puszta apraja-nagyja a sóskamra

előtt tolong. Az idősebb cselédek ugyan még odébb kaszinóznak, a fiatalok az istállóban alszanak, a gyerekek azonban már délóta a sóskamra és az istálló körül hancúroznak. Vidám, gondtalan óbégatásuk sehogy sem illik a készülő szertartás komor és ünnepélyes hangulatához.

Igaz, az idő sem viselkedik megfelelően. Olyan pokoli a forróság, hogy az emberek majd elolvadnak. Így van ez már hetek óta. Utoljára júniusban esett és most augusztus elejét jelzi a naptár. Az augusztusi nap szüntelenül ostromolja a földet, biztosan lángba akarja borítani... A mezők kiszáradtak, a tarlók égnek, a levegő egész nap reszket, a kukorica sárgul, fonnyad, az intéző káromkodik, a béresek idegesek, az állatok lógó, lihegő nyelvvel húzzák a szekereket, vagy tarlóbuktatáskor az ekét.

— Eső kőne, mer minden elpusztul. — öreg Torma Mihály kiveszi a pipát a szájából, kezével ellenzöt csinál a szeme elé és úgy néz fel az égre, de nem lát egy biztatásnyi felhőt sem. Gondterhes arccal bámul a béresekre, a pipaszárral végigsodor a bajuszán és megint szortyog tovább.

Az ököristálló előtt valósággal torlódik a meleg. A nap pontosan odasüt, a béresek a

tenyerükkel törölgetik izzadó homlokukat, a fiatalok közben káromkodnak, persze csak óvatosan és halkán, nehogy a temetésre gyülekezők megbotránkozzanak.

A sóskamra előtt már ott áll az egész puszta. Öreg Torma Mihály megnézi az óráját és int két béreslegénynek:

— Három óra, tegyétek ki Jánost, mingyárt itt lesz a pap.

A sóskamra ajtaja kitárul, a gyászoló tömeg félre húzódik és a legények a Szent-Mihály lovára fektetve kihozzák a koporsót. A zsongás megszűnik. Máté Jánosnét Hamar Béni és a felesége a koporsóhoz támogatják. A bikás szótlanul és sötéten mered előre: arca feldúlt, szeme beesett, testtartása hajlott. Az utóbbi napok nagyon megviselték, állandóan lelkiismeretfurdalása van, fél, hogy nincs megbocsátás... Amikor az özvegy hangja sírásra csuklik, az ő szeméből is kibugyan a könny, próbálja visszatartani, szegyenli az emberek előtt, de végül is belenyugszik a sírásba és nem törődik a körülállókkal. A sírás ragadós. Az öregasszonyok folytatják, de hamarosan a fiatalokat is előveszi és egyetlen szem sem marad szárazon.

Annyira belemerülnek a sírásba, hogy észre se veszik a hintót, amelyiken a ladányi

pap megérkezett. A béresgazda szalad csak eléje az ököristálló elől és alázatosan, sűrű kalapemelgetéssel és elnyújtott dicsértessékekkel köszönti Kegyes Lőrinc főtisztelendő urat és Várallyay Béla kántor urat, akik alig tudnak megmozdulni az ülésen.

A két ember pontosan ellentéte egymásnak. Kegyes atya nagy és kövér. A fekete reverenda feszül rajta és hatalmas pocakja alig fér az ölébe. A kántor is magas, de borzasztóan sovány. Az ülés negyedrésztét foglalja csak el: a többi Kegyes atyáé. Kesernyés mosollyal és álszent beletörődései ül a pap mellett. Hosszú, görbe orra van, bármilyen nagyra szabályozható szája, kis pödört bajusza és félelmetesen mozgó, szinte külön életet élő ádámcsutkája.

Ez a csúf ádámcsutka nagyon elkészeríti, mert éneklésnél olyan veszett ugrándozással szaladgál le és fel sovány nyakán, hogy a legszebben megkomponált és a legszebben elénekelt búcsúztató hatását is lerontja. Sokszor van kitéve, különösen borotválkozásnál annak a kísértésnek, hogy egyetlen határozott nyiszszantással megszabadul tőle. De minden egyes alkalommal mégis megkegyelmez neki, mert arca olyan szánakozó és megértő mosollyal néz vissza a tükörből, ami a legnagyobb zsarnokot és a legkönyörtelenebb kényurat is meg-

hatná. Ilyenkor kibékül ádámcsutkájával és csak a következő borotválkozásnál vagy temetésnél keseredik el újra.

Először ő ugrik le a hintóról, aztán a béresgazda támogatásával lesegíti a főurat, aki irtózatos nyögések között ér le a földre s jobbra-balra hajlongva fogadja a köszönéseket, majd az ülés alól előkotorja kis kézitáskáját és kiveszi belőle a fehér, temetési papiruhát és a ministráns ruhákat. Míg ő nagynehezen magára húzza a fehér karinget, a kántor két cselédgyereket választ ki a tömegből, rájuk adja a ministráns ruhát és néhány fülcibálás kíséretében érteti meg velük, hogy hogyan viselkedjenek. A gyerekek ijedten pislognak egymásra, meztelen, piszkos lábuk reménytelenül lóg ki a piros ruha alól és megilletődve mennek a koporsó mellé, kezükben magasra tartott kereszttel és a bronz szentelővel. Kegyes atya közibük áll, a kántor kissé hátra marad, a népség letérdel és megkezdődik a szertartás.

A pap monoton hangon morzsolja az imákat, néha keresztet rajzol a levegőbe és a kántorral folytat latin párbeszédet, amiből a cselédek minduntalan valami „Portai Ferri”-t hallanak ki emlegetni. Ennél a szónál Hangosabb lesz a zokogás, mert azt hiszik, hogy a megboldogultat túlvilági nevéen szólít-

gatja a pap. Majd sor kerül Várallyay kántor úr búcsúztatójára.

Egészen közel áll a koporsóhoz, izzadó homlokát az ilyen alkalmakkor használt, feketezegélyű zsebkendőjével lassan és ünnepélyesen megtörli, fejét oldalt szegi, nyaka könnyedén meggöribül és megint kiegyenesedik, szemét ájtatosan az égre emeli, belső zsebéből félszeg mozdulattal előhúzza a búcsúztató éneket, a nyakat mégegyszer körülpróbálja, s elkezd a búcsúztatást:

— Immár a nap nyugovóra, megyén a hegyek alá. Azonképpen Máté János a sírjába beleszáll...

Az ádámcsutka vészesen ugrál, az erek aszott, sovány nyakán kidagadnak, szemei ájtatosan és szüntelenül forognak, a hangja ércesen szárnyal, a cselédasszonyok egymást túllícitálva zokognak, a nap kibírhatatlanul süt és egyáltalán nem készül lenyugodni. Ez azonban nem zavarja a kántort, mert már az alkony rózsaszín pírjából húzza be a menny kárpitját, mely egy pillanatra szétnyílik, hogy Máté János, a halott béres beléphessen. Az utolsó mondat kitartó, magas skálája olyan zokogásorkánba fullad, amilyent még Várallyay kántor úr sem ért meg idáig, s a feje meghatottan csuklik a horpadt mellére.

A búcsúztató után menetté formálódik a társaság. Elöl a két ministránsgyerek magasra tartott kereszttel, utánuk a pap és a kántor, akkor négy béres, vállukon a Szent-Mihály lovával és úgy a többiek, hosszú, feketén kígyózó sorban.

A ministránsgyerekek mezítláb trappolnak a porban. Lépéseik alatt kis porfelhők keletkeznek, melyek Kegyes atya meg a kántor arcába szállnak. Azok prüszkölnek, a kántor eleinte csak a fejét csóválja, a papra néz, de az nem törődik a porral, szenved úgyis a melegtől, majd halkán előre szól:

— Elverem a lábad, ha nem hagyod abba...

A gyerekek nem értik, még jobban sietnek, a porfelhők még szaporábban keletkeznek, szerencsére közel a temető, már a dögtér mellett mennek és így nem tart sokáig a kínlódás. A temető bejáratánál akácbokrok vetnek árnyékot, a kántor egy óvatlan pillanatban nyakon vágja a hozzá közelebb álló ministránsgyereket, az ordítani kezd, de a második pofon ígéretére befogja a száját. A kántor mintha semmi sem történt volna, ájtatosan lép a sírhoz, megköszörüli a torkát és rázendít az utolsó énekre.

15.

A göröngyök komor dübörgése hallatszik már, amikor kilépnek a temetőből. Az elhantolást nem várták meg: az intézői lakáshoz tartanak. Hajdú intéző nagy szívélyességgel fogadja őket s mingyárt bort és szódát hozat fel a pincéből. A hideg fröccsök felüdítik Kegyes atyát, a kántor is vígan poharaz.

Az árnyékos terraszon ülnek és eleinte csak az intézővel isznak. Az intézőné bement Ladányba, a strandra. Később előkerül a segédtszít és Takács Endre: uzsonnázni jöttek. Takács Endre a kántorral szemben ül le, sokáig nézi, valami nagyon furcsát, nagyon ismerőset fedezett fel rajta, de jóidéig nem tudja megállapítani, hogy mi az. Egyszer, amint kocintanak és a kántor a szájához emeli a poharat, hogy nyugodt, nagy kortyolással fenéig ürítse, Takács Endre szeme megakad az ádámcsutkán és mindent megért.

Várallyai Béla kántor úr ádámcsutkája ivás közben a legfélelmetesebb, egyben a legérdekesebb is. Valósággal kitombolja magát ilyenkor. Zordsága eltűnik és kedves, elbájoló lesz. Mintha csárdást járna, úgy mozog: kecsesen, frissen, szépen, hetykén, ütemesen. Néha magától is megmozdul. Ezek azok a pillana-

tok, amikor a kántor érzi, hogy *van* ádámcsutkája és letudná nyisszantani egyetlen, határozott mozdulattal, de a következő pohár bor feledteti vele csúf tartozékát és rövid időre megint kibékül vele.

— Öcsém szereted-e a bort? — Takács Endre felé fordul és az ádámcsutka tragikusan megvonaglik.

— Megiszom.

— Azért mondom. Magyar vagy, a neved után úgy látom és csak a sváb utálja a bort: annak ser kell.

Ezt már Kegyes atyának szánja, mert igazság szerint ez neki is szól. A főúr nagyon szereti a sört: minden délelőtt beül a Három Rózsába és három-négy pohárral megiszik. A célzást rögtön meg is érti és széles mosollyal veszi védelmébe a gyakornokot:

— Kántor uram, mit bántja ezt a jó fiút. Nagyon jó fiúnak látszik... — többet nem tud mondani. A számtalan mennyiségű fröccsök már ködösítik az agyát és soha jobbkor nem szólhatott volna az intéző Margit néninek, a házvezetőnőnek, hogy tálalhatja a vacsorát.

Közben ugyanis este lett. A terraszon felgyújtották a villanyt és felálltak egy keveset mozogni, hogy elnehezült fejüket kiszellőztessék. A kántor Takács Endrébe karol:

— Csak sert ne igyál öcsém soha. Elvégre magyar vagy... — alig észrevehetően meginog, de mingyárt utána ismét megszilárdul a talaj a lába alatt: — Én is magyar vagyok, ez az igazság...

— Nem, nem iszok sert, kedves bátyám. Jobb a bor...

— Ez beszéd. Már búsulni kezdtem miattad, hogy te is sert iszol.

Véget nem érő morfondírozással hasonlítgatja össze a két italt, amit Takács Endre unottan hallgat, míg meg nem terítik az asztalt és be nem hozzák a vacsorát. Akkor ott-hagyja és az intéző mellé ül.

Tíz órakor a kántor erőlködve feláll, görcsösen megkapaszkodik a szék támlájába és a főúrra néz:

— Szent Atyám, induljunk.

— Azám, miséz nem kell reggel: megyünk, — tápászkodik fel Kegyes atya is.

— Ráérték még, — próbálja marasztalni őket az intéző, de hasztalan. A kocsi előáll: a segédtszít és a gyakornok támogatásával nagy nehezen felülnek és elindulnak a sötét estében.

A gyakornok is köszön, haza akar menni lefeküdni, Hajdú intéző megállítja:

— Hova mész?

— Álmos vagyok.

— Maradj csak: ezt a bort még megisszuk. — Tele üveget emel fel, tölt sorba és mindkettőjükkel kocint, Jó kedve van. Máskor szigorú és zord hozzájuk, most nevetgél, tréfálkozik és a szeretőjük után érdeklődik udvarias, előzékeny diszkrécióval.

Féltizenegykor bekapcsolja a rádiót: Magyar Imre muzsikál a Hungáriából és kellemes, mély hangján kíséri. Eleinte csak dúdolva, később mind erősebben, a végén már tele torokkal. Sil Jóska is belebrummog, Takács Endre csak iszik. Neki rossz a hallása és a hangja is pocsék. A feje már olyan nehéz, hogy alig bírja tartani, lassan ráereszti az asztalra, de gyorsan megint felemeli: fél, hogy elalszik.

A segédtszt unja meg először kínlását: odamegy és jól hátba vágja. Attól magához tér s ő is dalolni kezd, nem törődve azzal, hogy milyen a hangja és a hallása. A csendes estében öblösen száll a nóta, a három részeg ember egymást túlkiabálva kurjong, ordít és röhög. Maguk se igen tudják, hogy miért, de néha jó inni; a bor sok titkos problémát megold.

Az intéző a feleségére gondol. Valamit gyanít: gyakran jár az asszony Ladányba. Egyszer az orvoshoz, máskor jósnő érkezik,

ahhoz, aztán zsúrra megy, vagy a patikussal kell bizonyos dolgokat sürgősen megbeszélni és a haját is rendben kell tartani. Rázsó Pista, a jóképű ügyvédbojtár sokat legyeskedik körülötte. Valami van közöttük... Sil Jóska, ha részeg, mindig sír. Ilyenkor minden keserve felszakad és zokog megrázóan, részvétkelően, hogy mindenki sajnálja. E pillanatban Daru Éva miatt bugyognak a könnyei: úgylátzik mégis csak érez valamit... Takács Endre ok nélkül iszik, legalább is azt hiszi, de a bor kimossa belőle az igazságot, örült kavargással leányarcok vonulnak el előtte: Daru Éva, Martos Vera, Darabos Ilonka. Egyik se áll meg. Rohannak, eltűnnek, ismét előkerülnek, végül Martos Vera arca tisztul le.

— Szegény kis Vera — dünyyögi alig hallhatóan. — Miért is nem írtam neked... Holnap írok, okvetlen írok . . .

— Mit dünyyögsz? — röhög feléje a segédtsízt. — Vera, Vera: hát az meg kicsoda?

— Ahá, szóval Vera? — kiált fel erőltetett kedéllyel az intéző. — Jól van Bandikám: igyál. Te legalább biztos vagy a dolgodban... Na igyál! — koccintás közben elsikkad a mondat értelme.

A köd egészen leszállt, már gondolkozni sem tudnak. Takács Endre még kutat Martos

Vera után, de nem találja és rövid keresgélés után lemond róla. Különben sincs értelme semminek. Az egész világ bizonytalan. Igen, ez a helyes megállapítás: bizonytalan. Szemei majd leragadnak, feje szörnyen nehéz, a gyomra kavarog. Ebbe a bizonytalan, ködös hangulatba reccsen bele váratlanul a parádés kocsi hangja:

— Tekintetes úr kérem, a főtisztelendő úr kiesett a hintóból.

— Mit? — néz rá értelmetlenül az intéző.
— Mit akarsz?

— Mondom, kiesett...

— Kicsoda?

— Kegyes főtisztelendő úr.

— Hol?

— A ládányi lapon, a jegenyesor végiben.

— És most hol van?

— Ott.

— Hát a hintó?

— Az itt van.

— Ökör, miért nem maradtál vele?

— Nem bírtuk beemelni és Várallyay kántor úr elküldött segítségért.

— Az más — tisztul a köd az intéző agyában. — Eriggyetek segíteni, — a segédtsízt és a gyakornok egyszerre ugranak fel és rohan-

nak a hintóhoz. A hideg éjszakai levegő hamarosan kijózanítja őket, mire a jegenyefasor végére érnek, már tiszta a fejük.

A kántor, mint az éjszaka végzete, messziről integet feléjük: a nagy izgalmak őt is kijózanították. Mellette a földön pokróccal letakarva Kegyes atya fekszik, mellén összekulcsolt kézzel, mintha imádkozna, vagy meghalt volna. Takács Endre először azt hiszi, hogy valóban halott. Az öreg pap nemrégén jött haza a kórházból és most úgylátszik az esés következtében meghalt, örökké mosolygó arca fehér, petyhüdt, szemei zárva, csak egyenletes lélegzése árulja el, hogy él.

A kántor kezeit tördelve siránkozik:

— Egész úton fogtam, nagyon bizonytalanul ült szegény, egypárszor majdnem kiesett. Itt már elzsibbadt a karom és eleresztettem. A hintó ebbe a mélyedésbe zökkent bele — mutatja az úton áthúzódó vízeresztőt — és nem tudtam elkapni. Kiesett és úgy elterült a földön, mint amikor egy liszteszsákot dobnak le a kocsiról... Mi lesz most?... mi lesz most?...

— Hagyjuk a siránkozást öregem — mordul rá a segédtsz. — Inkább segítsen a hintóba emelni a főtisztelendő urat.

Mind a négyen megfogják a magával te-

hetetlen papot és felakarják emelni, ez azonban nem sikerül, mert a kövér test olyan nehéz, mintha ólomból volna.

— Fel kell ébreszteni, akkor könnyebb lesz — okoskodik a parádéskocsis. — A részeg ember mindig nehezebb...

— Ne ugass, te állat! Nem látod, hogy csak alszik — ripakodik rá mérgesen a kántor, hogy megmentse a helyzetet.

A segédtsízt észreveszi szándékát és ő is segít:

— Mindig jár a szád, holnap már az egész puszta tudja majd, hogy mi történt, de megraklak, ha meghallok valamit. ..

— Igaz, igaz: csak alszik a főtisztelendő úr, de akkor is fel kell ébreszteni, hogy könnyebb legyen ... — nevet a bajusza alatt a parádéskocsis.

— Emeljük egyszerre, indítványozza a gyakornok.

— Ültessük fel, úgy jobb lesz. — A kántor a két karját megfogja és húzza előre, a többiek hátulról emelik és nagynehezen felültetik. Mint a halott Szolimán a sátor előtt, úgy ül Kegyes atya az útszélen és bámul félig nyitott szemmel a román határ felől hajnalodó éjszakába.

— Na most állítsuk fel — a gyakornok

a hóna alá nyúl, de hiába. A pap nem mutat hajlandóságot arra, hogy felkeljen, így minden erőlködés hiábavaló. Hátról a lábával megtámasztja, a többiek cigarettára gyújtanak és beszélgetnek.

Legalább tíz perce folyik a cigarettázás és beszélgetés, amikor Ladány felől hintórobogás hallatszik.

— Azt hiszem, a nagyságos asszony jön haza — szólal meg elsőnek Takács Endre.

— Jó későn, akarom mondani korán...
— jegyzi meg nem minden célzás nélkül a segédtsízt.

— A Pétör bácsi majd segít — reménykedik a fiatal parádés kocsis.

A lovak összenyerítenek, az asszony ijedten száll le:

— Mi az, mi történt? — és amikor meglátja a földön ülő papot, oda siet és megrázza.

— Csak nem halt meg?

— Nem — nyugtatja meg a gyakornok. — Hogy is mondjam csak: kelletténél többet ivott.

— Szent Isten, szegény Kegyes atya — és már nevet a szép intézőné. Kicsit zavarban van s mingyárt magyarázkodni kezd:

— A patikusék meghívtak vacsorára, nagy társaság volt náluk és nem tudtam szabadulni. Maguk mit csináltak Bandika?

— Ittunk, nagyságos aszony és önt vártuk.

— A férjem?

— Elázott.

— Haragszik?

— Nem tudom... azaz... izé...

— Fogd meg a kezét — szakítja félbe bosszúsan az induló kérdésáradatot Sil Jóska. Az öreg Péter segítségével talpra állítják Kegyes atyát, aki a sok cibálástól lassan magához tér, csodálkozva pislog a körülállókra és nem érti a helyzetet.

— Mi az, még nem vagyunk otthon? Azt gondoltam, már az ágyban fekszem... Jaj, de fáj a karom — jajdul fel hirtelen.

— Csak egy kis türelem, szent atyám, mingyárt otthon leszünk — aggódik a kántor és idegesen forgolódik a hintó felé támolygó pap körül. Óvatosan felültetik, Várallyay kántor úr gyorsan melléje telepszik és szorosan átfogja, hogy mégegyszer ki ne essen. A hintó lassan elindul, a segédtsízt utolsó intelmét küldi a kocsis után:

— Aztán jobban vigyázz, te barom és a szád álljon ...

Ők is felülnek a másik hintóra: az aszszony kívánságára Takács Endre hátra, a segédtsízt a parádéskocsis mellé. A béresek már

itatnak, amikor beérnek a majorba. Sil Jóska szemtelenül dörmögi:

— Lesz miről beszélni a vénasszonyoknak, ha megtudják, hogy hajnalban keveredtünk haza.

— Mi baja Jóska? — szól előre remegő hangon az asszony.

— Semmi: csak a pletyka ...

— Miféle pletyka?

— Hát a bevonulás. Hátul maga „Bandikával”, elől meg én a kocsissal.

— Jaj Istenem ...

A hintó nesztelenül áll meg az intézői lakás előtt.

16.

Két fiatal lány jött Pestről az intézőékhez. Még nem voltak vidéken, most érdeklődéssel fogadnak mindent. Megbámulják a cselédeket, az ökröket, órákig elnézik a cséplést, sikoltva menekülnek Huszár elől, ha szokásos napi riasztása során eléje kerülnek, benéznek az istállókba, a cselédlakásokba, felmásznak a kazlakra, asztagokra és merészen ugrálnak a tetejükön, korán reggel és estefelé tenniszeznek, ha észre veszik, hogy az irodában van valaki, kavicsot dobálnak be a nyitott abla-

kon, vagy a tenniszlabdát ütik be ügyesen, sokat nevetnek, még többet susognak, ha a segédtizztel vagy a gyakornokkal találkoznak elpirulnak, zavartan fogadják a köszönést: szóval gondtalan, vakációzó, pesti bakfisok.

Takács Endre sokat van velük. Kis-lányokként kezeli őket, hosszan, apáskodva magyarázza nekik a pusztai eseményeket, érdekességeket és amire csak kíváncsiak. Pár nap alatt annyira összebarátkoznak, mintha évek óta ismernék egymást.

Eleinte nagyon tetszik neki a helyzet. Sokat unatkozott Kolontón, most a lányok elszórakoztatják. Rengeteget csicseregnek mellette, mindig akad valamilyen problémájuk, nagyon komolyan hallgatják, kedvesek, szépek, vidámak és mindenre kaphatók.

Egy este a terrazon táncot ajánlanak, Takács Endre szívesen megy bele és felváltva, hol az egyikkel, hol a másikkal táncol. Sil Jóska álmosan nézi őket, Hantossy Gyurka, a cséplőellenőr már lefeküdt, az intézőék az ebédlőben ingerülten vitatkoznak, Margit néni pedig a szobájába vonult vissza. Jó egy órai tánc után leültek egy kicsit pihenni, úgy tizenegy óra lehet, a majorban már mindenki alszik, Takács Endre is elálmosodik és elszundikál. A lányok, amikor észreveszik, hogy al-

szik, egy darabig dermedten nézik, aztán határozva felébrednek:

— Csak nem álmos?

— Dehogyan — és máris keringőzni kezd arra a régi valcerre, amely folyton kísérti és emlékezteti, hiába akar szabadulni tőle. A szőke, vidám Váradi Lya táncol éppen vele, aki Pesten a Szilágyi Erzsébet-leánygimnáziumban ötödikbe jár és akinek szintén ez a kedvenc keringője.

A forgástól elszédül és még jobban elálmosodik. Szemhéjai ólomsúllyal nehezednek egymásra, gerendákkal sem lehetne feltámasztani őket, merész elhatározással elköszön táncosnőjétől és haza megy lefeküdni. A lányok csalódottan válnak el tőle és az ágyban, az esti beszélgetés alatt, egyhangúan megállapítják róla, hogy unalmas fickó. Másnap reggel hidegen viszonozzák a köszönését, nem tartanak vele a határba, délbe is elkerülik.

Takács Endre nem érti, hogy mi van velük és rájuk hagyja. „Bolond kis pesti fruskák” — gondolja magában. Két órakor be fogat, már éppen indulni akar, amikor a lányok lihegve érkeznek az istálló elé.

— Vigyen el bennünket — kérik. Ismét jókedvűek, barátságosak és gondtalanok. Nehezen férnek el a kordé ülésén: Ta-

kacs Endre közében, ők két oldalt. Ezen sokat nevetnek, rengeteget beszélnek, a gyakor-nok is nagyon barátságos, a jegenyefasorban azonban elalszik. A lányok szorosán ülnek mellette, a lova, a Nelly érzi, hogy a gyeplű meglazult, lassít és csendesen poroszkál előre. Délutánonként mindig ez a helyzet: a gyakor-nok elálmosodik, a ló egy darabig megy magától, aztán egy árnyékos helyen megáll. Most is oldalt fordul, néhányszor hátra tekint, nagyokat prüszköl, fúj és megáll. A lányok boszszankodnak, leszállnak és gyalog indulnak vissza a majorba.

Takács Endre félnégy tájban felébred, de nem emlékszik semmire. Azt hiszi, hogy csak a szokásos délutáni alvásából ébredt fel, cset-tint a lovának és a cukorrépa-munkásokhoz hajt. öreg Torma Mihály, aki éppen ott tétlenkedik, bizalmaskodva kérdi:

— A kisasszonykák hol maradtak?
Takács Endre furesán néz rá:

— Miféle kisasszonykák?

— Akikkel kikocsizott a gyakor-nok úr.

— Ja — kap a fejéhez riadtan. — Persze, persze: hol is hagytam őket?

— A majorból láttam kihajtani a gyakor-nok urat.

— Arra én is emlékszem... — de azt

már nem akarja megmondani, hogy elaludt, mert közben rájött arra, hogy valóban az történt vele és biztosan akkor szálltak le és tűntek el a lányok. Hirtelen feltalálja magát:

— Elmentek pipacsot szedni.

— Mingyárt gondútam... A százhódba sok van — sunyít ravaszul a béresgazda.

A gyakornoknak nem tetszik Öreg Torma Mihály bizalmaskodása és szigorúan kérdi tőle, hogy másra terelje a beszélgetést:

— Öregem, maga hova megy inén?

— Be a majorba.

— Akkor vigye be a kordét is. Én gyalog megyek.

A béresgazda álszent meghatódással rebegi az igent és valamivel meg akarja szolgálni a nagy kitüntetést.

— A Darabos lány már szelídül — mondja kétértelműén.

— Mire?

— Eccer beviszi a jelentést...

— Az jó lesz — mondja szórakozottan a gyakornok, hogy mondjon valamit. A nap-számosok éppen uzsonnázni mennek a gátba, ahol a fiatal akác-hajtások árnyékából elősze-dik a tarisznyákat és leheverednek a gyepre enni. A libasorban vonuló asszonyok és leányok között mingyárt megismeri Darabos

Ilonkát. Ringó járása, karcsú, szép alakja, formás lábai és kissé előre hajtott, piros kendős feje kiválik a sorból. Sokáig nézi és azon gondolkodik, hogy nem is volna olyan rossz, ha egyszer behozná a jelentést.. .

— Mehetek? — fordul feléje alázatosan a béresgazda.

— Még nem — kis szünetet tart. — Hogy is leszünk azzal a jelentéssel?

— Eccer beviszi...

— Mikor? — nagyon türelmetlen a hangja.

— Nem tudom még, de eccer beviszi.

— Biztos?

— A gyakornok úr nyugodt lehet. . .

— Hát akkor menjen.

Öreg Torma Mihály nehézkesen felkapaszkodik a kordére és elhajt a major irányába, a gyakornok pedig gyalog megy a gát hosszában Ladány felé. Itt közel van a ládányi határ: Kovács Ferenc tanyájához tart.. Ez a fiatal paraszt mezőgazdasági szakiskolába járt és értelmes, jófejű gazda. Mindenhez ért: el lehet vele beszélgetni. Sorra tárgyalták már az összes politikai, gazdasági és társadalmi kérdéseket. Héjját is ismeri, aki gyakran jár le hozzá és megígérte neki, hogy okvetlenül jelöli képviselőnek, ha

pesti barátaival megcsinálják a parasztpártot, radikális programmal. Takács Endrét eleinte idegenkedve fogadta, de hamarosan megbarátkoztak.

— Eső lesz! — kiált feléje, amikor észreveszi közeledni a gát mellett.

— Nagyon kellene már, de bajosan hiszem — rázza meg Takács Endre a jobbját. Kovács Ferenc délnek mutat:

— Abból pedig eső lesz . . .

— Nem is vettem észre, — néz arra Takács Endre.

Délről valamivel szürkébb az ég, mint a láthatár egyéb részén. A nap még magasan áll, a levegő perzsel, olyan nagy a meleg, de a fecskék bolondul kergetőznek és a földet súrolják. Egy zöldbéka is meggyőzően kuruttyol a közelben: ez pedig esőt jelent.

— Talán lesz belőle — és belép a hűs szobába.

— Régen járt erre a gyakornok úr.

— Nyírjuk a birkákat, meg a cséplés is tart.

— Na meg a pesti lánykák — nevet huncutul és megértően a fiatal gazda. — Azért mi is megtudunk egyet-mást.

— Látom.

— Jó hideg aludttej, — hatalmas zöldkölcsögöt tesz az asztalra.

— Nagyon jó lesz. — Fog hozzá mingyárt a gyakornok.

Némán kanalazzák a fehér, remegő, csípős ízű aludttejet s fehér búzakenyeret esznek hozzája. Takács Endre kezdi a beszélgetést:

— Mi újság?

— Csendőrök jártak nálam.

— Magánál? — változik komolyra a hangja — Miért?

— Faggattak, hogy ismerem-e Héjját. A könyvit, amit erről a vidékről írt, elkobozták: engem is említ benne.

— De mit akarnak magától?

— Nem tudom... A könyvet elvitték, nekem meg azt tanácsolták, hogy hallgassak: komunistákra nincs szükség...

— Vigyázzon, bele ne keverjék az ügybe. Én is olvastam az újságokból, hogy Héjjával baj van... Pesten sokat vitatkoztam vele: itt látom, hogy némely dologban igaza volt.

— Mindenben! — vág közbe gyorsan és keményen a fiatal paraszt. — Pusztulás van itt, gyakornok úr. Majd, ha jobban megismer bennünket, akkor elhiszi ezt nekem.

— Elhiszem magának, de én nem tudok semmit se csinálni.

— Igaz, a gyakornok úr nem segíthet... A gyakornok úr jól bánik az emberekkel, de a többiek... — és fojtott hangon sorolja fel a vétkeket, a bűnöket, a mulasztásokat, amelyek miatt a magyar parasztság, pusztul, sorvad, szenved. A szobában indulatosan visszhangzanak a szavak, a falról Dózsa képe tekint le, egy fiatal forradalmár festőművész fametszete, Kovács Ferenc fényezetően mutat a sötét képre:

— Egyszer még feltámad, mert közeleg az idők teljessége és a fejsze a fáknak gyökerére vettetik. — Biblikus vallomása hidegen hangzik és Takács Endre megérti a tetemrehívást:

— Igaza van, közeleg az idők teljessége. Ezt érzem én is...

Keményen néznek egymás szemébe. A gyakornok indulni akar:

— Letelt az uzsonna-idő, meg kell néznem a napszámosokat.

— Ha erre jár, nézzen be megint, — búcsúzik szelídebb hangon Kovács Ferenc.

Takács Endre zsebre tett kézzel lépked az árnyékban s a fiatal parasztra gondol, aki a maga részéről levonta a konzekvenciákat és minden pillanatban készen áll a lázadásra. Mennyire más ez az ember, mint akikkel ed-

dig érintkezett: bátor, gerinces, becsületes és nyíltgondolkodású. Van célja az életének. Rengeteg a veszteni valója, de a fajtája sorsát, boldogulását mindennél fontosabbnak tartja és egyéni sorsa, boldogulása elé helyezte. Az a világ, amelyben ő él, nem ismeri ezt a kiállást. Pesten kollégái csak járatták a szájukat, vagy hangosan tüntettek a zsidók ellen és beverték a Dob-uccai meg a Rombach-uccai szatócsboltok kirakatait. Még a tüntetést is helytelenül csinálták, mert ha tüntetéssel akarják megoldani a zsidókérdést, akkor a Gellért-hegyi meg a Rózsa-dombi villák ablakain kellett volna kezdeni.

Jelentéktelen, szürke kis stréberek voltak. Közülük alig néhányan gondolkoztak csak komolyan, a többiek egyéni karrierjüket hajszolták és kíméletlenül letaposták a másikat, ha érdekük úgy kívánta. A szemináriumban is folytonos intrika, áskálódás és féltékenység volt az élet. Maga Rittermann professzor sem az a kivétel, az a férfias eszménykép, akinek hitte. Azért védi a nagybirtokot, mert termésbecsléssel és adás-vételi szerződések felülbíráásával foglalkozik és ezzel nagyon sokat keres. Ha feldarabolnák a nagybirtokokat, elesne ettől a fontos mellékjövedelemtől ...

Az uradalmi tisztviselők is mind érdekemberek. Hajdú intéző a dzsentrí epigonságával és buta, fölényes önteltségével szinte már nevetséges. Sil Jóska a gazdasági segédtiszt szoborba való mintaképe. Üresfejű, káromkodó, részeges, kegyetlen ember. A cséplőellenőr a lecsúszó középosztály minden bűnével és hibájával csak fokozza az együttes silányságát. Aztán a vasárnapdélutáni összejövetelek! A férfiak folytonos dorbézolása és trágárkodása, az asszonyok beteges előkelőségi játzsása és reménytelen divatbemutatói mindmind olyan visszataszítók, amire most csak undorodva tud gondolni. Még Daru Éva sem kivétel, pedig vele sok szép és kellemes órát töltött el lopva a parkban, vagy náluk a kertben s néha úgy érezte, hogy szereti is. Darabos Ilonka mégis csak más ...

De nem kivétel ő sem. Eddigi élete a megalkuvások és megalázkodások sorozata volt. Eladta magát, hogy álláshoz jusson: enélkül kitudja hol lenne most? Talán munkanélkül csavarogna vagy élne az anyja nyakán a kis dunántúli faluban és a helybeli intelligenciával korhelykedne felelőtlenül. Igaz, itt se csinál mást. Az ember lassan elmerül benne. Eleinte még felháborodott a segédtiszt kegyetlenkedésein vagy szerelmi bemutatóin, ökölbe

szorult a keze, ha a cselédek és a munkások feneketlen nyomorúságát látta, vitatkozott Sil intézővel a feudális munkarendszer embertelenségéről, szomorú lett, ha a párisi szegényekre, vagy a ládányi vásárra gondolt. Néha fellázadt, ha nem bírta maga körül az életet, észrevétlenül azonban asszimilálódik és legutóbb, a Kegyes atya ittlétekor már úgy ivott, mintha egész életében azt csinálta volna és még csak nem is háborodott fel emiatt. Mi lesz ebből? — sóhajt fel aggódva és reménytelenül. Úgy látszik itt kell maradnia és az lesz a sorsa, hogy végig élje a gazdatisztek sivár életét. Bizonyára feleségül veszi Daru Évát, két-három év múlva kinevezik segédtisztnek, nyolc-tíz év múlva intézőnek és itt ragad örökre az uradalomban, önálló véleménye nem lesz és nem lehet, sodródik majd, mint eddig tette és meghal anélkül, hogy ember lett volna.

Mennyivel boldogabb és megelégedettebb Kovács Ferenc. Egy eddig ismeretlen mélységekben élő és elnyomott osztály biztató Ígérete, aki fajtájának minden erényével és erejével vágja magának az utat, hogy követhessék a többiek is. Üldözik, fenyegetik, de nem bírnak vele, nem adja meg magát és nem is lesz áruló soha. Imponáló ember. Most már

érti Héjját, hogy miért bízik annyira a magyar parasztban.

Szándékosan meglassítja lépéseit, hogy időt nyerjen a gondolkozásra, mert előtűnik a dolgozó munkások csoportja. Mégis odaér, összeírja őket és úgy megy tovább most már a jegenyefasorban hazafelé. Vászonsapkáját a kezében tartja, haját összeborzolja a frissen kerekedett szél. Délről az égbolt lassan beborul: haragos viharfelhők közelednek. A nap már lemenőben van, de még mindig erősen tűz, a szél fokozódik, a jegenyék kísértetiesen nyögnek egy-egy erősebb szélroham alatt. Meggyorsítja lépéseit, az első villám idegesen cikkázik végig az égen, dörgése elkésve érkezik: még messze a vihar.

A magas jegenyék egymás után maradnak el mögötte, messziről már látja a pusztát, de még lehet vagy négy-öt kilométerre tőle. Siet, az eget kémleli, talán még szárazon hazaér. Hirtelen azonban erős szélroham kavarja meg a felhőket és a ládányi gát felől széles esőfüggöny ereszkedik a földre. Pár perc múlva érzi az első cseppeket és hamarosan olyan zápor éri utól, hogy nem lát tovább a harmadik jegenyénél. Reménytelenül néz szét, de nem lát semmiféle menedéket. Egy vastag jegenyefa északi oldalára áll, ott valamennyire

védve van, ami azonban nem sokat ér, mert már bőrig ázott. A vászonruha hidegen tapad a testére és amikor végignéz magán, önkéntelenül hangosan felnevet.

A zápor hamarosan elhúzódik északnak és ismét kitisztul az ég. A sártengerré vált úton nehezen kecmereg a pusztának és azon mérgeződik, hogy miért is adta oda a béresgazdának a kordét. A szikesföld az esőtől nyúlós, ragadós masszává változott és annyira akadályozza a menést, hogy félóra múlva már izomláza van és tehetetlenül áll meg: nem tud előre jutni. Megpróbálja a tarlón, az még rosszabb. Amikor visszatér az útra, a répatábla felől fiatal leányt lát közeledni. Piros kendőjéről megismeri: Darabos Ilonka.

A lány mezítláb sokkal biztosabban és könnyebben mozog. A gyakornokhoz érve, mosolyogva figyeli kínlódását:

— Még elesik a gyakornok úr.

— Nem biztos, — áll meg újra Takács Endre.

— Most jó volna a kordé.

— Én is azt hiszem.

Ügyetlennek érzi a feleletet, de nem tud okosabbat mondani. Mintha zavarban volna, vagy maga se tudja, hogy mi van vele. A lány egy darabig nézi, ő se tudja, hogy mit csinál-

jon: menjen-e tovább, vagy maradjon? A ruhája csupa víz, szép, fekete haja ázottan lóg a vállára és valószínűtlenül fekete szeme lázasan csillog. Kihívóan végig nézi a gyökörököt és hosszan, gargalizálva nevet:

- Jól megázott!
- Akár csak te.
- De én hamar megszáradok.
- Én is.

Ismét szünet. Valami okosat kellene mondani, erőlködik magában, de nem jut eszébe semmi. Végülis megkérdi:

- Hová mész?
- Be a majorba.
- Akkor mehetünk együtt.
- Igen.

Elindulnak és megint csend lesz. De ez így nem mehet tovább. Hirtelen feléje fordul és mindketten megállnak:

— Van már szeretőd? — a hangja remeg és fátyolos.

A lány ráemeli nagy, fekete szemét és halgan, alig hallhatóan mondja, miközben elpi-
rul:

- Nincs... még nincs...
- Akkor jó.
- Miért? — most a lány hangja remeg.
- Nem szeretném, ha volna... — Ta-

kács Endre olyan mozdulatot tesz, mintha meg akarná ölelni, de a lány gyorsan félreugrik.

— Talán félsz tőlem?

— Nem, de ott jön a kordé, — mutat a puszta felé.

Az este már leereszkedett és az alkonyi szürkéségből a kordéja bontakozik ki. Öreg Torma Mihálynak volt annyi esze, hogy az eső elálltával az ispitályos gyereket kiküldte a répaföldre és úgy találkoztak vele. Két pokrócot és a gyakornok bekecsét is hozta.

— Úlj fel Ilonka te is.

— Nem férünk el.

— A Pista majd gyalog megy be, — kortor elő a zsebéből egy ötven fillérest és az ispitályos gyerek markába nyomja. — Úgy-e öregem?

— Igen, nekem még dogom van a határban — tűnik el gyorsan a gyerek, mert az egyik odvas jegenyében darazsak tanyáznak és azokat akarja megnézni. Eső után szelídebek és vasárnapra tervezi a kifüstölésüket.

Takács Endre az egyik pokróccal betakarja Ilonkát, a másikat a lábuk elé teszi és a lovat lépésben hajtja, hogy minnél tovább tartson az út.

Egészen sötét van. Mögöttük a napszámosok közeledése hallatszik, előttük a puszta

közelsége veszélyes: nem meri átkarolni a lányt, hátha meglátják. Darabos Ilonka szótlanul didereg a pokróc alatt, egy-egy zökkenőnél közelebb kerül a gyakornokhoz és forrón simul melléje, aztán megint elhúzódik. A gyakornok óvatosan átkarolja, a leány szabadkozik:

— Ne, nem: meglátnak és a gyakornok úrnak lesz rossz...

— Ne törődj velem — és a száját keresi. A lány csiklandósan felnevet és nem hagyja magát megcsókolni.

— Majd máskor... — súgja.

A gyakornokot lehűti a sikertelenség, gyorsabb menésre ösztönzi a lovat és nem szól többet a lányhoz. A puszta szélén zordan elbúcsúzik tőle, a lány vidáman leszáll és jókedvű nevetése sokáig kíséri még a kordét.

17.

Este a lányok végérvényesen megállapítják róla, hogy nemcsak unalmas, de kiállhatatlan és szemtelen fickó is.

— Hogy lehet mozgásban lévő kordén elaludni? — kérdi tőle sírásra álló szájjal Váradi Lya.

— És mellettünk! — teszi hozzá affektálva a másik lány, Dávid Panni.

— Amint látják, megtörtént... — nevet Takács Endre.

Az intézőné is jóízűen nevet:

— Nahát Bandika, ez is csak magával történhetett meg.

— Úgy látszik: igen. De mit csináljak, borzasztóan álmos vagyok mindig.

— Akkor siessen a vacsorával és menjen mingyárt lefeküdni — mondja haragosan a még mindig duzzogó Váradi Lya, aki pedig szívesen kibékülne az esti tánc kedvéért.

— Úgy lesz, kezét csókolom.

— Szemtelen! — és kirohan sírva az ebédlőből.

Másnap elutaztak

18.

— Nagyon szép, igazán nagyon szép, hogy eljöttetek — fogadja derűsen Kegyes főtisztelendő úr a kolontóiakat. Elsőnek az intézői pár járul eléje, hogy üdvözljék névnapja alkalmából. Mögöttük a segédtszt, a gyakor-nok és a cséplőellenőr várja ünnepélyesen, hogy rájuk is sor kerüljön.

— Óh, hisz ez természetes, főtisztelendő úr. Mi tudjuk, hogy Lőrinc napján mi a kötelességünk.

A szép intézőné kislányos pukkedlivel hajol meg Kegyes atya előtt, mert egy kissé mindig zavarban van, ha eléje kerül. A papot, lelkigondozóját, féltett titkainak őrizőjét látja benne és ez még a társas érintkezés során is félszeggé, elfogulttá, kislányossá teszi. A ceremóniás meghajlás zavarba hozza a többieket is. Sil Jóska ügyetlenül botladozik előre és iskolás elnyújtással köszön:

— Dicsértessék az Úr-Jézus-Krisztus.

A kövér pap széles mosollyal az arcán, húsos kezeit a hasán összekulcsolva és csak az üdvözlésekre előrenyújtva, áll és hallgatja a sablonos és megisméltlő köszöntéseket.

— Te is eljöttél: ennek igazán örülök — fog kezét Takács Endrével, aki az emlékezetes éjszakai események után, valóban nagy zavarban van és nem tudja, hogy mit csináljon.

— Igen, eljöttem és sok minden jót kívánok — dadogja a mondókáját.

— Na, gyertek be. Gondolom megéheztetek és megszomjajzatok a hosszú úton. — Szélesre tárja az ebédlőajtáját és betessékeli vendégeit.

Ők az elsők. Ladányban régi, bevezetett szokás, hogy Kegyes főtisztelendő urat a város és a környék intelligenciája testületileg köszönti fel névnapján. Lőrinc-nap így valószínűleg társadalmi esemény és ott kezdődik valakinek az elismerése, ha részt vehet az ünnepi vacsorán.

Az uradalmi tisztviselők nyitják meg a sort. Ők már rendszerint délre megérkeznek azzal a szándékkal, hogy délután haza mennek, mert ilyenkor nyáridőben sok a munka[^] de aztán egy kevés marasztalásra ott maradnak estére is.

Lőrinc-napokon az ebéd szerény: a meglepetés mindig vacsorára marad. Ebéd után az intézőék szokás szerint készülődni akarnak, de Kegyes atya nem engedi őket.

— Szó sem lehet róla. Hogy képzelitek el, csak nem fogok nélkületek vacsorázni?

— A mákot kezdtük csépelni és azzal sok baj van, — szabadkozik az intéző.

— Most az egyszer nélküled is meglesz a cséplés.

— Nagyon kedves tőled Lőrinc bátyám, de mennünk kell.

— Nem, nem engedlek el benneteket. A nagyságos asszonynak nincs dolga, az ő kedvéért itt maradtok. Ugye? — mosolyog az in-

tézőné felé, aki lángvörös lesz a hajatővéig, mert nagyon szeretne maradni: Rázsó Pistának még múlt vasárnap, amikor a strand és a patikusék vacsorájának ürügye alatt nála volt, megígérte.

— Igazán nagyon kedves a főtisztelendő úrtól, de mennünk kell — ismétli az ura szavait. — Az embereknek sok a dolguk, — azonban a hangja remegése és a tekintete, mellyel Sil Jóskát keresi, elárulja, hogy mást gondol, mint amit mond. Sil Jóska megérti a kérő tekintetet, sokszor segít az intézőnének egészen önzetlenül, csak néha pimaszkodik és szemtelenkedik vele, de az asszony nem haragszik érte: megéri a szolgálatokért...

— Laci kérlek, majd én hazamegyek szétnézni és estére visszajövök — fordul Hajdú intézőhöz. Kegyes atya nagy ovációval fogadja az ajánlatot és a társaság marad.

Délután részletekben megérkezik a környező uradalmak tisztikara. Kegyes atya ugyanolyan kedvességgel és udvariassággal fogadja őket, mint a kolontóiakat. Persze sok az ismerős, de vannak új arcok is, akiknek Takács Endre sorra bemutatkozik. A cséplő-ellenőrrel sakkoznak, ha valaki jön felállnak, köszönnek és megint folytatják a játékot.

Az intézőné hamarosan eltűnik, a férjé-

nek azt mondja, hogy a patikusokhoz megy, Takács Endre gyanakszik és megkérdi a cséplőellenőrt:

— Te, Hajdúnénak van valakije Ládányban?

— Azt hiszem igen, de mért érdekel az téged?

— Csak érdekel.

— Hát ne érdekeljen, inkább a sakkra vigyázz: matt!

— Hagyjuk abba... — felállnak és a jenőmajoriak érkezését szenvedik végig. Az öreg Daru főintéző nagy pocakjával és a sok bortól bibircsókos arcával úgy tolat be, mint a gyorsvonat valamelyik vidéki állomásra.

— Szervusztok, szervusz — fog kezét mindenkivel. A felesége szigorúan és valószínűtlenül dekoltált ruhában követi. Takács Endre nem szereti a főintézőnét, mert olyan szenvedélyesen emeli kézcsókra izzadó kezét, hogy kitérni nem lehet, már pedig ő nem szereti az izzadó kezű nőket. Riadtan menekül; az ajtóban Daru Évával találkozik.

— Maga már itt van? Hisz ez nagyszerű! — karol beléje a lány. — Jöjjön gyorsan, tűnjünk el: unom a sok embert. — Majd kisvártatva: — A városi parkban ilyenkor nincs senki...

Takács Endre szívesen megy vele. Daru Évával nem tudja, hogy mi a helyzet. Szereti is, meg nem is. Most például nagyon szereti.

A forró uccákon hamar a ligethez érnek. Megint borzasztó a meleg. A minapi zápor semmit sem használt: a föld száraz, a fák kókadtak és porosak, a park azonban hűvös és kihalt. Keresnek egy magányos és elbújt padot, a lány leveszi fehér szalmakalapját, fekete haját megrázza, egészen a fiú mellé húzódik, fejét a vállára hajtja és csendesen, alig hallhatóan pihegi:

— Olyan jó így magával...

19.

Az ajtók végig nyitva vannak; Ladány és környékének intelligenciája jókedvűen hullámzik egyik szobából a másikba. A vacsora még hátra van, egyelőre sörökkel készítik az útját és teszik elviselhetőbbé az esti hőséget. Külön csoportba verődtek a városi urak, összetartanak az uradalmiak is, csak a fiatalok keverednek gondtalanul, vidáman, lakóhelyre való tekintet nélkül.

A középső szobában, ahol az asztal már

terítve van, Gráber doktor úr tart előadást. A társaság nagy élvezettel hallgatja.

— Nem bírtam vele: bika ereje volt. Hiába nyomtam az ágyba, mindig felült; az Istennek sem akart fekvé maradni. Ilyen parasztot még nem láttam.

— Mi baja volt? — kérdi a patikus, egy száraz, magas, negyvenkörüli ember, az orvos örök ellenfele.

— Nem tudtam megállapítani. A felesége hívatott ki a tanyára, egy órai kínlődás után otthagytam.

— Ügyetlen vagy, mindig mondtam. Az orvos legyen pszichológus is. Bizonyára szégyelte levetni az inget.

— Nem is volt rajta. Nevetésorkán fut végig a szobán.

— Hát akkor mi volt vele? — okvetlenkedik tovább a patikus, hogy baklövését helyrehozza.

— Mondom, én se tudom.

— De doktorkám, ez mégis csak borzasztó; ne lehessen valakiről megállapítani, hogy mi a baja.

Olyan gúnyosan mondja ezt Daruné, hogy a kis orvos pulykavörös lesz a méregtől:

— Mit szól hozzá nagyságos asszony: nem tudtam megállapítani. Az orvosi tudo-

mány is véges... — felteszi a cvikkerét, a kövér asszony elé áll és grimaszt vágva kihívóan az arcába néz.

— Hogy bízunk akkor az orvosokban?
— Daruné előkelően felhúzza a szemöldökét, lilára cserzett és fehérre púderezett arcbőre megfeszül kissé oldalra fordul és úgy méri végig az orvost.

— Sehogy: a hisztériának nincs orvosszere.

A társaság idegesen figyeli a vitát, félnek, hogy a jókedv elromlik, végülis a főintéző a szomszéd szobába tereli a feleségét:

— Boszorkány vagy, mindig mondtam; még itt se nyugszol!

— De Jenő! — sikolt az asszony.

— Egy szót se, mert rögtön haza viszlek.

— Nem tűröm ezt a bánásmódot: megyünk haza! Hol van Évi?

— Drága lelkem csillapodj, ne izgasd fel magad. Mit szólnának Hajdúék, a patikusék, meg a többiek?

A szelíd szóra lecsillapodik az asszony, kibuggyanó könnyeit zsebkendőjével felszártítja és visszamennek az ebédlőbe.

Takács Endre a könyvespolc előtt áll és nagy szakértelemmel turkál a könyvek között. Kegyes atyának sok a könyve, csak az a

baj, hogy majdnem valamennyi theologiai vonatkozású. Kolontón nem jut könyvhöz, igaz ideje sem volna olvasni, most azonban az ismerős szagtól, a könyvek poros, dohos illatától megmámorosodik és mindenről megfeledkezve kutat a polcokon.

Kant filozófiája kerül a kezébe, belelapoz, de undorodva mingyárt visszateszi a helyére. Utána Prohászka-köteteket vesz le, az egyikben a földbirtok helyesebb megoszlásáról elmélkedik a nagy püspök: ez érdeklí. Pesten neves szakírókat, nagy tudású agrárpolitikusokat olvasott, itt Prohászka is jó, sőt talán a legjobb, mert fedezi az urak meg a nagybirtokosok felé.

— Az ördögbe is! Elment a jó dolgod, hogy ilyenkor szánod rá magad az olvasásra?

A doktor áll mögéje.

— Mi mást csináljak?

— Jövendőbeli anyósod szelídíthetnéd,
— fortyog még mindig mérgesen Gráber doktor úr.

— Nem tudom kire gondolsz.

— Darunéra fiatalember. Nagyon összebújtatok Évával a parkba menet... Láttalak benneteket.

— Nem veszedelmes az ügy.

— Nana: vigyázz csak! Ladányban so-

hasem a fiatalok döntenek a házasságról, hanem a mamák. Ha Daruné egyszer kiveti rád a hálóját, nem menekülsz...

— Mi bajod van az öreg hölgygel?

Gráber doktor úr zsebre teszi a kezét, néhányszor lábujjra emelkedik, kicsit előrehajol, majd párat lép, megfordul és bosszúsan feleli:

— Nem hisz az orvostudományban...

— Szóval innen fúj a szél. Az előbb halottam a nagy csetepatét.

— Na, nem izgat annyira, hogy foglalkoznék vele.

Beszélgetésüket hangos éljenzés szakítja meg. Kisietnek a dolgozószobából, az ebédlőben Kegyes atyát látják nagy gyűrű közepén, kipirultán és elmaradhatatlan mosolyával az arcán. Ködmönffy Zeke, a ládányi járás főszolgabírója éppen megszorítja a kezét, amiből nem nehéz megállapítani, hogy a névnapi gratuláció váltotta ki a nagy éljenzést. Ködmönffy Zeke a város és a járás életében a legmagasabb társadalmi és közigazgatási pozíciót tölti be, megérkezése nagy esemény és a vacsora kezdetét jelenti.

Az asztalfőre Kegyes atya ül. Jobbján a főszolgabíró felesége, balján a főszolgabíró helyezkedik el és úgy a többiek. Takács Endre

az asztal végére szorul Daru Éva és a patikus bakfis lánya közé. A patikuslány nem tud hallgatni; folyton locsog.

— Szereti a kaszinótojáást? — kérdi affektálva.

— Óh, igen.

— Imádom — és jól kipakol magának.

A vacsora ugyanis kaszinótojással kezdődik. Még elképzelni is lehetetlen, hogy Ladányban egy névnap vacsora ne kaszinótojással kezdődjön. Utána halat szolgálnak fel, majd sültet salátával és különböző befőttekkel. A patikuslány mindenből rengeteget eszik, mert mindent imád.

— A kacsasültet különösen szeretem, maga is?

— Imádom a kacsát, — feleli mély meggyőződéssel Takács Endre, hogy megnyugtassa őt.

— Ugyan hagyja már azt az affektáló kis fruskát, — súgja Daru Éva féltékenyen.

— Isteni ez a kacska — és a patikuslány még egy combot kivesz.

Takács Endre szólni akar, hogy talán sok lesz egy kicsit a kacsából, bármennyire imádja és szereti is, de halljukozás hallatszik mindenfelől és békében hagyja a nagyétkű lányt:

Hámori Imre, a ládányi református pap emelkedik fel a helyéről. Középtermetű, barna, magashomlokú, intelligens arcú fiatal-ember. Magyaros bajusza, nagy haja és a szemében lobogó fanatikus tűz érdekessé teszik.

Genfben végezte el a teológiát és sokáig volt pap egy kis francia bányavárosban, ahol a kivándorolt magyar munkásokat pásztoria-
zálta.

Kemény évek voltak. Hívei nem tartották el, annyira szegények voltak, így ő is magára öltötte a bányászruhát és leszállt a mélybe dolgozni. Naponta nyolc-tíz órát fejtette a szenet, amikor feljött, tanította az idegenben született gyerekeket a magyar nyelvre és prédikált a felnőtteknek magyarul, hogy megmaradjanak magyarnak. Nagyon szerették a bányászok, egy nap mégis elbúcsúzott tőlük és hazajött. Hívta az Alföld, ahol született; hívták a problémák, melyekről hallott és tudott és hívták a parasztok, akikből származott, akikhez tartozott.

Nagy ambícióval foglalta el a ládányi parókiát és azzal a hittel és lelkesedéssel kezdte el papi munkásságát, mint amellyel a francia bányavároska kitagadott magyarjait vette gondozásba. Ott leszállt a bányába, gondolta, itt kimegy majd az emberek közé és

világosságot gyújt a koponyákban. Azóta három év telt el és ma már ismeri az alföldi nyár tikkadt nihilizmusát...

Mély, iskolázott hangján, a gyakorlott szónok technikájával beszél:

— Nem szükséges külön kihangsúlyoznom ennek az estének a jelentőségét, hiszen mindnyájan tudjuk jól, hogy a névnapon, az ünnepi vacsorán túl egy gazdag és áldásos élet, egy tiszteletreméltó papi pálya mérföldkövéhez is elértünk. Kegyes főtisztelendő úr, a mi szeretett Lőrinc bátyánk harminc éve istápolja a lelkeket és szolgálja alázatosan Istent, mindnyájunk mennyei édesatyját. S ez különösképpen emeli ennek az estének és ennek a vacsorának a jelentőségét.

— Úgy van, nagyon helyes — bólogat a főszolgabíró.

— Éppen ezért — folytatja a pap —, úgy érzem, hogy szólanom kell az ilyenkor szokásos üdvözléseken túl arról a hivatásról, arról az eszményi magatartásról is, mellyel Kegyes atya harminc éven keresztül példát mutatott és az igazi pap — felemeli a hangját —, az igazi magyar pap karakterét ismertette meg velünk. Én azt kívánom, hogy ez a szép, áldásos papi jubileum legyen szimbólum, a lelkek megbékélésének és a magyar

összefogásnak a szimbóluma, s erre ürítem poharamat.

— Éljen, éljen — zúg a társaság.

Kegyess atya elpirul, Isten tudja, hogy ezen az estén már hányadszor, a poharak öszszecsengenek és az öblös torkok nagy kortyolásokkal eresztik le a hűsítő és üdítő érmelléki bort. Az ünnepi tortából, mellyel a házvezető kedveskedett a gazdájának, már csak az asszonyok csipegetnek és a patikuslány vesz kétszer.

A feketét a dolgozószobában isszák meg a férfiak, utána kártyázni kezdenek. Az asszonyok az ebédlőben maradnak és a legfrissebb ládányi pletykákat tárgyalják meg, a fiatalok pedig a rádiót kínozzák; mindenáron tánc-zenét akarnak fogni, mert ki a fene látott Ladányban névnapestét tánc nélkül?

20.

— Ismeritek már egymást?

Gráber doktor Takács Endrével és a református pappal leül a könyvespolc melletti díványra.

— Míg ők kártyáznak, elbeszélgetünk — bökö a hangos játékosok felé.

— Te nem kártyázol? — kérdi a pap Takács Endrétől.

— Nem.

— De táncolsz?

— Igen, talán bűnnek tartod?

— Nem, csak kérdeztem. Kint már bőg a rádió és vonaglanak a párok.

— Kell az is.

— Képzeld Imrém, fiatal barátunk komolyan, vagy ahogy ő mondta, emberszámba veszi a cselédek is — próbálja rendes vágányra terelni a beszélgetést az orvos.

— Unikum.

— Valóban, de nagy eredmény ez is. Egy uradalmi gyakornok elindul...

— Hogy merre, azt talán maga se tudja...

Hámori Imre így közéről keserű, pesszista ember. Szemében a tűz emésztően ég, tekintetét nyugtalanul hordozza körül és nehezen enged fel.

— Azt hiszem, komédiásnak tartasz a beszédem után. — Takács Endrére néz és fáradt lemondással várja a választ.

— Nem, dehogy tartalak. Még nem is ismerlek...

— Mindenesetre köszönöm, de ne udvariaskodj — és elhallgat legyintve.

A csendet, mely beállt, Gráber doktor úr szünteti meg:

— Mit szoltok a Héjja-ügyhöz? Voltam Pesten, szegény Béla nagyon el van keseredve.

— Ismerted? — kérdi hirtelen a gyakornok.

— Jó barátom. Gyakran meglátogat bennünket. Imrét is ismeri és Kovács Ferencet a kolontói határból. Nagyon értelmes paraszt.

— Ismerem.

— Ellátják a baját. A feudális körök nem hagyják magukat: még mindig nagyon befolyásosak. Pedig valamit már tenni kéne. Tönkre megy a parasztság. Ez a fene sok nagybirtok megfojtja őket. Itt vagyunk a határ mellett, odaát csupa kisbirtok, földhözkött román paraszttal, akiket semmiféle hatalom nem tud kimozdítani, itt ellenben végig nagybirtokok vannak nyomorgó cselédekkel és dolyfös nagyurakkal.

— Kérlek, azért nagybirtokra is szükség van, — védi illemből és kevés meggyőződésből a nagybirtokot a gyakornok.

— De nem itt. Egy ellenséges betörés mindent elsöpörhet. A cselédeket szétszórják és a földet betelepítik a saját népükkel.

— Ez igaz, de ne feledkezz meg a terme-

lési szempontokról. A nagybirtok óriási fölénye letagadhatatlan ...

— Remélem, ezt nem mondod komolyan. Kovács Ferencnél láthattad, hogy a kisbirtok mire képes.

— Kovács Ferenc kivétel.

— Tévedsz. A ládányi határ tele van Kovács Ferencekkel. Úgylátszik, nem ismered a viszonyokat.

— Helyes, belátom, hogy igazad van. De mit gondolsz: megoldás-e a földreform?

— Nem!

A református pap, aki eddig hallgatott, bekapcsolódik a vitába.

— Nem lesz megoldás a földreform: már sokkal mélyebb a válság és sokkal nagyobbak a bajok, mintsem földreformmal segíteni lehetne. A parasztéletforma jutott csődbe. A falu ősi keretei a technikai és világnézeti hatásokra leomlottak s többet vissza nem állíthatók. A nyugati országok ezen már régen túl vannak és éppen ezért szerencsések. A fejlődés náluk biztosítva van. Mi beleesünk abba a zónába, mely itt Kelet-Közép-Európában megmerevedett feudális viszonyokkal és a fejlődés mesterséges gátlásával reménytelenül néz a jövő fele.

— Azt hiszem, túlzol, — vág a szavába

Takács Endre. — A határban dolgozó parasztokat látni, az uradalmakban is rend van...

— De még milyen!

— ... és semmiféle csőd nem tapasztalható.

— Naiv ember vagy. A nagy társadalmi drámák mindig a felszín alatt játszódnak le. A békésen dolgozó parasztok esténként szektás istentiszteleteken verik földhöz magukat, a cselédek ökölbeszorított kézzel beszélnek rólatok, uraikról és a problémák már régen túlnőttek azon, hogy mi beleszólhatnánk a megoldásukba...

A házvezetőnő borospoharakkal megrakott tálcákkal járja végig a szobákat. Gráber doktor mingyárt magához inti, leveszi az egyiket és fenékgig üríti. A többiek is isznak. A szobában fojtogató a meleg és a füst. Az ablakokat nem lehet kinyitni, mert a földszintes ház közel van az utcához és a népet legjobb távoltartani az urak szórakozásaitól. A kártyázók levetették a kabátjukat és ingujjban játszanak. Körülöttük olyan nagy a füst, hogy alig látszanak ki belőle. A szobákat a jazz-band ideges futamai, a táncolók csoszogása, a kártyások veszekedése, az asszonyok nevetése és a sarokban vitatkozók hangja tölti be.

Ködmönffy Zeke vastag szivarral a szájában és füsttől hunyorgó szemével nézi magasratartott kezében a kártyákat. Mögötte a szolgabíró-gyakornok, Kerekes János, egy parasztszármazású, nagy orrú, nagy fülű, ripacsosarcú, borzasztóan csúnya, tömzsi fiatal ember kibicel. A főszolgabíró időnkint hátra-szól:

— Menj már a fenébe, folyton jár a szád!

— Igenis főbíró úr, a zöldászra azonban tessék vigyázni.

— Mondtam, hogy ne beszélj bele! Nem tud elvinni az ördög.

Kerekes János arcán tartózkodó mosoly fut végig és otthagyja a főszolgabírót. Kutatva néz szét a szobában, a tánc nem érdekli, amikor felfedezi a sarokban vitatkozókat, oda-somfordál:

— Miről van szó, urak?

— Ül le Jancsi, azt hallgass, — húzza maga mellé a díványra Gráber doktor.

— Persze megint a földkérdés.

— Jobb volna, ha te is a fajtáddal törődnél, a főszolgabíróságon nagyon kiforgattak eredeti mivoltodból.

— Nem érted te, Ernő bátyám az én helyzetemet...

— Na csak figyelj: itt sokat tanulhatsz.

Takács Endre a református papot sarokba akarja szorítani:

— A szekták a ti bajotok. Miért nem vigyáztok jobban a híveitekre?

— Kedves barátom, éppen az előbb mondtam, hogy a problémák már túlnőttek rajtunk. A szektáknak Magyarországon társadalmi és szociális okai vannak. Hiába prédikálok én a templomban az igaz életről, hánátok az uradalomban éheznek és nyomorognak az emberek. Ez a nép visszaadta sorát Isten kezébe ...

— És Isten elfogadta, — mondja mélyen, komoran, tetemrehívóan az orvos.

— Néha magányos tépelődéseim idején kint a határban, ha egyedül barangolok, vagy éjjel az ágyamban, ha felülök, mert nem bírom már a lelkiismeretfurdalást, a tétlenséget, a mindenbevaló beletörődést, kezdem sejteni, hogy nincs megoldás. Nagyon jól ismerem a parasztság történetét. Budai Nagy Antallal, az első parasztforradalom vezérével sokat foglalkoztam. Dózsa György ködbevesző alakja is izgat és a többiek se hagynak nyugodni, akik a századok folyamán a parasztmozgalmak élére álltak és mind meghaltak a következő generációkért.

Hámori Imre szemében pillanatra ki-alszik a tűz, de újra megint fellobog:

— Micsoda sorsok, Úr-Isten! A nagyok még csak áttörték a felszínt és szétterültek időben és térben, de a többiek, a százezrek, akik olyan nevekre hallgattak, mint a mai parasz-
tok és akik szintén mind meghaltak, azért hogy a következő paraszt generációk jobb sorsban éljenek, elmerültek. Dózsa seregéből hetven-
ezret vertek agyon és ma még mindig csak követelés a parasztság felemelése.

Az ebédlőajtóban Daru Éva alakja lesz látható: integet Takács Endrének, hogy menjen táncolni, de hiába. Takács Endre feléje fordul, aztán leejti a fejét és nem törődik a lánnyal. A pap szavai pörölycsapásokként érik. Valamit kezd érezni bent, valamit arról, hogy ő nem jó oldalon áll. Egyetemi éve, szemináriumi szereplése és az uradalomban eltöltött másfélhónapja árulás a magyar parasztság ellen. Kisnemesi családból származik, de az ősök valószínűleg beleolvadnak a parasztságba és ő most szemben áll velük. Tudat alatt hordozott mindig valamilyen lelkiismeretfurdalás-félt. Azért voltak már az egyetemen és az internátusban ellágyulásai, azért undorodik néha az uradalomtól és a tisztikartól és azért, igen most már határozottan tudja,

azért volt rá olyan nagy hatással Kovács Ferenc és azért hallgatja most eddigi életének összeomlott roncsain olyan nagy odaadással és akaratlan lelkesedéssel a református papot. A pap hevülten magyaráz, hangja ingerült, néha magasba lendül, ilyenkor a kártyázók is arra fordulnak.

— A háború előtti agrárszocialista mozgalom olyan embereket dobott ki magából, akik merték vállalni minden vonalon a sorsot és a kockázatot. Modern követelésekkel álltak elő. Földreformot, radikális mezőgazdasági szociálpolitikai törvényeket és a mezőgazdasági termelés átszervezését sürgették. Ha rájuk hallgat a nemzet, akkor ma nincsenek sorskérdések. De a felszínig soha nem jutottak el. A nemzet alatt éltek, verekedtek, harcoltak s végül valamelyik fiatal, közülük való próbaidős csendőr szúrta át őket a vásárhelyi, a csabai, vagy a ládányi piacon, ahol éppen kirobbant az elégedetlenség és a népet megrohmozta a karhatalom. Aki élve maradt, Amerikába ment, vagy szektás lett. A bajoknak itt a gyökere és a reménytelenség ettől kezdve üli meg a magyar tájakat...

— Megint csak azt kell mondanom, hogy sötéten látsz, — feleli tompán és fojtottan Takács Endre. — Ha úgy volna minden, ahogy

te vázoltad, akkor nincs jövő, nincs remény és minek dolgozzunk, reméljük, éljük? Leghelyesebb volna feladni a harcot és beletörödni a sorsba. De én ezt nem tehetem meg, mert fiatal vagyok és dolgozni akarok. Azért jöttem Kolontóra, hogy megmutassam, mit tud produkálni a nagybirtok. Ha a nagybirtok nem megoldás, akkor a kisbirtok a megoldás, de te már a kisbirtokban sem hiszel. Hát miben hiszel: Istenben? Hazában? Túlvilágban? Szörnyű ez. A történelem folyamán semmi sem sikerült, minden parasztmegmozdulást elnyomtak, a jelen szerinted a véget jelenti, a jövőről meg már nem is lehet beszélni.

— Húszegynéhány éves koromban én is úgy gondolkoztam, mint te: a kérdéseket nagyon egyszerűen láttam és azt hittem, hogy mindent egy síkra lehet állítani s a megoldás gyerekjáték. Ma már tudom, hogy az emberekben van a hiba. Többre képtelenek, mint amennyit felmutatnak.

— Ezt nem hiszem!

— Tekintsd át a történelmet kérlek. Majdnem minden korban meg voltak azok a problémák, amelyekkel ma is viaskodunk, csak más-más köntösben, más-más formában izgatták a gondolkodókat, a világosan látókat, a politikusokat és azokat, akik hittek a meg-

oldásban. És mi az eredmény? Semmi! A ke-
reték változása mellett a problémák változat-
lanok. Hiába volt annyi háború, forradalom,
gyűlölködés, viszály és vita: a társadalmi, gaz-
dasági, politikai és nemzeti ellentéteket nem
sikerült kiküszöbölni, megmaradtak mindez-
ideig és a szegények talán még szegényebbek,
a gazdagok pedig még gazdagabbak lettek.
Rossz a matéria barátom, az emberiség többre
képtelen, úgylátszik minden időben a maxi-
málisát nyújtotta.

— De annyi szép példa van a történelem-
ben ...

— Igen, hisz éppen az a történelem. A
magyarságot például minden korban négy-öt
ember jelentette. Az a négy-öt kiemelkedő
egyénség, aki megközelítette a tökéletes ember
és az ideális magyar fogalmát. Egy Könyves
Kálmán, Hunyadi Mátyás, Dózsa György, Rá-
kóczi, Széchenyi, Kossuth, vagy Áchim András,
hogy csak egy pár nevet említsek, tudták, mit
jelent magyarnak lenni, arról azonban nem
tehettek, hogy körülöttük a társadalmi közeg-
ellenállás megakadályozta az igazi magyarság
kialakulását és szétterülését. Rendszerint ki-
merültek a helyzet tarthatatlanságának a bi-
zonyításában és mire alkotni tudtak volna,
meghaltak.

— De hiszen sok minden fentmaradt utánuk.

— Kétségtelen, ez azonban engem igazol. Csak ők produkáltak és személyes életükkel alkottak: koruk nem értette meg őket, legfeljebb jól vagy rosszul statisztált nekik. Magyarországon az igazi történelem elrothad a koponyákban. Hány terv, megoldás és remény szállt sírba anélkül, hogy a nyilvánosság elé jutott volna. Ez a magyarság tragédiája ...

— Borzasztó!

— És mégis felemelő, mert a megvalósult Magyarország felett ott lebeg minden időben az a másik Magyarország, mely csak a koponyákban, egyes politikusok és írók alkotásaiban él és amelyik megvalósíthatatlansága ellenére is az igazi Magyarországot jelenti. Van megoldás fiatal barátom, de ez a megoldás egyéni és aki felelősséggel él, s cselekszik, saját maga köteles elvégezni. Ha ide eljutsz, akkor majd tudni fogod, hogy hol a helyed és mi a kötelességed.

Hámori Imre elhallgat, a csend egy pillanatra ijesztően nehezedik az agyakra, a kártya-csapkodás és a tánc-zene azonban hamar feloldja és a gondolatok újból megkezdik a csatát.

Kerekes János egy darabig gúnyosan

mosolyog, szeretne megszólalni, de fél, hogy kinevetik, mert tudálékos ember hírében áll, végül mégis csak rászánja magát:

— Furcsa ember vagy te, Imre. Sokszor hallottalak prédikálni, gazdakörökben beszélni, vitatkoztunk is eleget és mindig egy új földreformban jelölted meg a kibontakozást és most azt vallod, hogy az se megoldás. Én urak közt élek, szép karriert csináltam, mert, mint nagyon jól tudod, parasztgyerek vagyok és előbb-utóbb szolgabíró leszek. A fajtám elárultam: ez volt a karrier ára. Beismerem, hogy így van, annyit vágtatok már a fejemhez. És érzem is ... A föld azonban fogvatartott, még ma is szeretem és bent, a lelkemben a parasztság mellett állok. Persze, hogy földreform kell, de te annyira komplikálod a kérdést, hogy a magamfajta ember riadtan menekül vissza belső köreire és nem kér belőle.

— Aludtál Jánoska, vagy mi a fene van veled? — inti le haragosan Gráber doktor. — Imre mindent értelmesen megmagyarázott és egy szóval sem mondta, hogy nem kell földreform. Ellenkezőleg! Azt fejtegette, hogy a földreform egymagában nem megoldás. Teljesen igaza van, mert a földreform a megoldásnak csak egy vékony szektora. Nem elég fel-

darabolni a nagybirtokokat és helyettük életképtelen parasztbirtokokat csinálni...

— Hohó, az előbb még a kisbirtok mindenhatóságát hirdettétek és Kovács Ferencekkel raktátok tele a ládányi határt, most pedig életképtelen parasztbirtokokat emlegettek. Mit jelent ez? — Takács Endrében ismét felülkekedik a régi ember.

— Várd meg a végét. A parasztéletforma csődbejutott és a mezőgazdasági termelés elavult: ez tény. A földreform csak egy új társadalmi és gazdasági rendben jelent megoldást.

— Ez nekem magas — húzódik még gúnyosabbra Kerekes János szája.

— Nem is csodálkozom rajta. A szolgabírói hivatalban soha nem jut eszetekbe, hogy a cselédek és a munkások kora hajnaltól késő estig tartó tizenhat-tizennyolcórás munkanapjai mennyire nem valók a mai korba. Például ennek a kérdésnek a rendezése a megoldás egy újabb szektora . . .

— A nyolcórás munkaidő bevezetése felborítaná az eddigi termelési rendszert és dupla annyi munkásra lenne szükség.

— Úgy van, de mire való a gép? Be kell állítani a mezőgazdasági termelés szolgálatába a gépet és rendezni kell a gép és az ember viszonyát.

— Látod, ebben százszázalékig igazad van, — mondja őszinte meggyőződéssel Takács Endre. — sokat gondolkoztam én is ezen és nincs más kiút.

— Megint a radikális mezőgazdasági szociálpolitika! — Hajdú László intező hangja fölényesen, gúnyosan csap le a gyakornokra.

— Fürdőszoba, fizetések szabadság, szülési segély és még mi a fészkes fene nem?

Takács Endre idegesen fordul hátra, a többiek is meglepetten néznek az intező felé, aki megunt a kártyázást és a hangos beszédre észrevétlenül hozzájuk lépett.

— Te csak hallgass! — veszi védelmébe a gyakornokot Gráber doktor. — Vagy Máté János haláláról beszélj inkább! Minden cselekedet a pokolba juttatsz.

— Mi akar ez lenni: gyanúsítás?

— Nem: figyelmeztetés, gyengéd figyelmeztetés ...

Az orvos cvikkere kihívóan megvillan, az emberek hátán hideg borzolódik végig és az összecsapás elkerülhetetlennek látszik. Nagyon kínos, de elég gyakori az ilyesmi Ladányban.

Ködmönffy Zeke menti meg a helyzetet. Gyorsan ledobja a kártyát, a vitatkozókhöz siet, belekarol az intezőbe és elcipeli a sarok-

ból. Erőltetett nevetéssel, hogy a felborzolódtott kedélyeket lecsillapítsa, a szoba közepéről visszafordul:

— Nem férsz a bőrödbe Ernőkém; egyszer még kiráznak belőle.

Kártyáját felvéve pedig halkán, hogy amazok ne hallják:

— Kommunista bagázs! Különösen ez a papocska van a begyemben. De elbánok vele még egyszer. Mindig mondtam, hogy gyanús: Franciaországból jött.. .

— Ne törődj vele: nem érdemes. Bolond és a barátai se különbek. — A patikus a doktor felé küld megjegyzésével egy oldalvágást.

A vita a sarokban megakad. Az arcok értetlenül merednek előre: senkinek sincs kedve beszélni. A pap és az orvos mélyen hallgat. Kerekes János még idejében visszahúzódott a főszolgabíró mellé kibicelni, mert inkább eltűri, hogy számárnak, tolakodónak, vagy locsogónak nevezzék, mint kommunistának. Takács Endre is feláll és az ebédlő felé tart.

Az ajtóban meghökken: a kép ami eléje tárul, kiábrándító. Húsz-huszonöt pár táncol a félretolt asztal, székek és bútorok helyén s mivel kevés a férfi, a nők furcsa, groteszk mozdulattal egymásba kapaszkodtak és bizonytalanul lépkednek jobbra, balra, vagy

előre, ahogy éppen a tánc szabályai megkövetelik. Rázsó Pista, Hantossy Gyurka, Sil Jóska és a főszolgabíró fia nagy legények. Olyan sóvárgó tekintetek szállnak feléjük, hogy azért érdemes felkérni valamelyik nő-pár esedező tagját.

Hajduné idegesen figyeli Rázsó Pistát s mindenről megfeledkezve omlik karjaiba, ha egy forduló után ismét visszatér hozzá. Daru Éva a patikuslánnyal táncol, csak azért, hogy rátíporjon egypárszor a lábára és visszaadja vacsoraalatti tolakodását és affektálását. A mamák, az idősebb asszonyok a fal mellől figyelik a fiatalokat és időnként Hajdunét szapulják.

— Ez az Elza, rémesen viselkedik. Majd megbolondul Rázsó Pistáért, — Daruné felhúzott szemöldökkel és a lornyon mögül kikukucskálva súgja oda irigyen a patikusnénak.

— Ugyan kérlek, hogy mondhatsz ilyet? Jó pajtások: nincs semmi köztük. Én tudom.

— Drágám, nagyon jó a szíved és nagyon megértő vagy ...

— De Jolly, nem ismerek rád.

Az intézőné visszaül közéjük és másra terelődik a beszélgetés.

Takács Endre is vissza akar fordulni az ajtóból, de Daru Éva még idejében megállítja:

— Azt nem. Most velem fog táncolni.

— Nagyon fáradt vagyok.

— És álmos ...

— Igen, mint mindig.

— Miért olyan undok? Egész este felém se nézett. A parkban még azt mondta, hogy halálosan szeret, itt pedig rám se hederít.

— A park és a paróchia között óriási a távolság. Ami közbül van, az a magyarság és külön az én egyéni tragédiám is.

— Unom már ezeket a folytonos tépelődéseket és problémákat. Inkább szeressen! — és melegen hozzásimul. A tánc magával sodorja őket és Takács Endre érzi, hogy elveszett, hogy nincs megállás. Mi lesz ennek a vége?

Daruné nagyot sóhajt a fal mellett:

— Istenem, milyen szép pár.

— Takács Bandi? Még nem is táncoltam vele. — Hajdúné kacéran néz feléjük. — Majd felkéretem magam vele.

— Szörnyeteg! — sziszegi lila arccal és felfuvalkodva a főintézőné.

Éjfél után újra terítenek. A társaság közben megéhezett és a házvezetőnő hideg sültetket szolgál fel. Kegyes főtisztelendő úr elma-

radhatatlan mosolyával invitálja asztalhoz vendégeit. Most nincs ültetési sorrend, ki-ki odaül, ahol helyet talál. A református pap, Gráber doktor és Takács Endre egymás mellé kerülnek, szembe velük a főszolgabíró helyezkedik el társaságával. A két tábor mintha összecsapásra készülne, úgy néz át az asztalon. A patikuslány a sülteket is végigeszi, szerencsétlenségére azonban véletlenül az anyja mellé ült le, amikor észre vette, már késő volt és most semmiből sem vehet kétszer.

— Elsüllyedek a szégyentől. Hogy lehet ennyit enni? — feddi állandóan.

— Anyukám, te milyen irigy vagy!

— Hallgass, mindenki téged néz.

— Tetszem, azért.

Takács Endrének eszébe jut a patikuslány jóétvágya és átszól neki, mert most ők is szemben ülnek:

— Remélem a hideg sültet is imádja? Az egész társaság jóízűen nevet, ami egy időre feloldja a feszültséget. A két tábor különben is az evéssel és az ivással van elfoglalva, s némely arcon már látni az alkohol hatását.

A főszolgabíró fia, egy pirospozsgás arcú, vékony jogász a kolontói tanítókisasszonynak, aki a nyári vakációt Ladányban, a nagy-

nénjénél szokta tölteni, pikáns vicceket sugdos, de a vége előtt mindig elröhögi s nincs sikere. A fiatalok ezért ugratják, ilyenkor ködösen bámul a levegőbe, mint, aki nem ért valamit, a következő pillanatban azonban gondtalanul röhög megint és egy újabb viccet kezd mesélni.

Ködmönffy papa aggódva nézi a fiát, mert a tekintélytudat ingadozását kénytelen tapasztalni és mentési szándékkal hangosan dicséri az egyes sülteket:

— Kitűnő ez a lapocka, ilyent még Ladányban nem ettem. De a hideg liba is ízlik...

Takács Endre észreveszi a főszolgabíró taktikázását s nevetését alig tudja visszatarítani, amikor az orvos fülébe súgja:

— Még csak az hiányzik, hogy a főszolgabíró is bevallja: imádja a libát.

— Nagyon jó, — nevet fel hangosan Gráber doktor.

— Akkor halljuk mi is — szól át a patikus.

— Úgyse értenéd meg.

— Ha te mondod el, valószínű . . .

— Igyunk és ne veszekedjünk!

Ezt már a főszolgabíró mondja és attól kezdve isznak. Nem mérik, hány pohárral, hány üveggel: csak isznak.

A fiatalság később a tánc mellett dönt és az ivókat beszorítják a dolgozószobába. Takács Endre a papot figyeli: az is iszik. Úgy látszik Kolontón és környékén mindenki iszik, tehát ő is iszik. Néha kimegy táncolni, egyszer hosszabb időre elmarad, amikor visszajön, a református pap szaval éppen.

— Bitangok vagytok, urak. Nem törődök az országgal, pedig csődbejutott a parasztleletforma ... — szájából alaktalanul bugyborékolnak elő a szavak és többet nem tudnak értelmes mondattá formálódni. Hosszú haja csapzottan lóg a homlokába, szemében még ijesztőbb a lobogás és a feje bizonytalanul inog. Amikor meglátja Takács Endrét, feléje nyúl vékony, remegő ujaival:

— Józanul nem lehet elviselni az életet...
— és a vállára borul.

Takács Endrének nem egészen tiszta a feje, de még messze van a berúgástól. Nyugodtan tartja a papot, leülteti egy székre és melléje telepszik. A szobában egyetlen józan ember sincs. A főszolgabíró Kerekes János kezét fogdossa és csókolgatja. A rücskösarcú szolgabírógyakornok meghatódottan próbál részegségén áthágni a józanabb régiók felé, hogy valamitmegértsen az egészből, de erőlködése nem sikerül. Mereven bámul maga elé és még arra

sem tud mit felelni, amikor a főnöke meg-simogatja az arcát:

— Nagyon csúnya vagy Jánoskám, de azért visszategezhetesz.

Az értelem már egészen kikapcsolt az agyában. Egy pillanatra most mégis felvillan valami. Halott anyját látja, aki rengeteget dolgozott életében, hogy belőle úr lehessen és amit már nem tud soha meghálálni. Mindez most mindennél jobban fáj neki és hangos zokogással borul az asztalra. Rázkódó testét megütődve nézik részegségük mögül az urak. Nem értik, de mit lehet itt érteni. Kerekes János egyszerre felemelkedik: arcán a könnycseppek végiggördülnek, nagy orra a sírástól még jobban megdagadt, a füle is megnyúlt, az arca azonban most nem csúnya és amikor az utolsó köny is leesik, józan nyomatékkal és halálos komolysággal mondja:

— Igen, bitangok vagytok urak és sokkal jobb lett volna parasztnak maradnom.

— Hát az is maradtál! — ordít rá a főszolgabíró, mert most már részegen is sokalja a folytonos bitangolást. — A papoddal együtt nagy parasztok vagytok, de azért szervusztok, — és hirtelen barátságosra fordult ábrázattal koccintásra nyújtja feléjük a poharát.

Kerekes János néhányszor még megráz-

kódik, a református pap többet nem szól, a patikus barátságosan integet Gráber doktor-nak, felkelni nem tud, pedig nagyon szeretne odamenni hozzá, hogy kibéküljön vele, a főszolgabíró egyre koccint és veszedelmes tempót diktál s az értelem minden koponyában kialudt.

— Ezek mára végeztek! — hagyja ott őket Takács Endre. Kint az ebédlőben még mindig elszántan táncolnak a párok, csak a mamák ásítanak nagyokat, fáradtak már és békét hagynak Hajdúnénak. Hajdúné különben sincs a szobában, eltűnt Rázsó Pistával jó félórája: nagy a paplakás, könnyen megteheték. Daru Éva is sűrűn pislog az ajtó felé.

— Nincs kedve sétálni? — kérdi Takács Endrétől, akit nem enged el többet, folyton vele táncol.

— Nincs.

— Utálatos: gyűlölöm!

— Az is valami.

— Ne legyen ennyire undok, táncoljunk kifelé.

A dolgozószobán át kijutnak a folyosóra és találomra benyitnak az első ajtón. Ott éppen a főszolgabíró fia térdel a kolontói tanítókiasszony előtt és vall, mint egy hősszerelmes:

— Imádom, szeretem Klárika. Csak a

kezét hadd csókoljam meg. Azzal engem boldoggá tesz...

— Mamlasz! — felel a szemével a lány, de a részeg fiú nem érti.

— Itt csak zavarunk, — húzza be az ajtót Takács Endre. A következő szobában éktelen horkolás állja útjukat: Kegyes atya ruhástól alszik az ágyon.

— Reménytelen az ügy, mehetünk vissza.

— Még a kert hátra van...

— Hideg lesz kint. Hajnalodik és ilyenkor nagyon leszáll a hőmérséklet. Reggelente majd megfagyok... Tudniillik fél háromkor kelek.

— Milliószor elmondta már: tudom.

A kertben, egy öreg diófa alatt Hajduné és Rázsó Pista simul össze szenvedélyesen és szétválaszthatatlanul.

— Itt is csak zavarunk, menjünk be!

A füst és az alkoholpára nehezen üli meg a szobákat. A fiatalok fáradhatatlanul táncolnak, Takács Endre kétségbeesetten néz szét, semmi remény arra, hogy vége legyen a vonaglásnak. A rádió Európa legkülönbözőbb városaiból hozza a zenét, amikor mindenünnen csend felel a hívásra, gramofont vesznek elő, nem lehet kifogni rajtuk. Egy ilyen kényszerzünetben Sil Jóska és Hantossy Gyurka

inni hívják. Még az is jobb, gondolja, mint az örökös tánc. Az üveg hamar kiürül, Sil Jóska álmosan dörmögi:

— Gyerünk haza!

Búcsú nélkül, zajtalanul hajtanak ki a paróchia udvarából. Az utcákon már emberek járnak és a határban megkezdődött a munka.

21.

Sehol egy fa, mely árnyékot vetne, vagy a szemnek pihenőül szolgálna: hatalmas táblák váltják egymást és olyan reménytelen a táj, hogy az ember beléborzong. Ványa felé kerül el a kolontói uradalom legsivárabb része. Szikes legelők és zsombékos területek tarkítják a szántóföldeket; fa nincs sehol, nem nő meg erre.

A Tatár-út mellett, a máktábla szélén két cséplőgép áll. Harmadik napja cséplik a mákot, s az emberek állandóan zúgolódnak. Az egyik gépen agrárszocialista munkások dolgoznak, a másikon kaszáskeresztesek. Nem szeretik egymást. Az agrárszocialisták a háború előtti mozgalom programját vallják, a kaszáskeresztesek Böszörmény vezérre esküsznek, aki megüzente nekik, hogy várjanak tü-

relemmel: egy este megérkezik és akkor „rög-gere mindön másként lösz”. Karjukon zöld alapon piros körben keresztbefektetett két kasza, közepén halálfej a jelvény, amit büszkén hordanak és nagy leszámolást emlegetnek.

Hetenként egyszer kijönnek Ladányból a csendőrök, végigtúrják a szállásokat, fegyvereket, röpcédulákat és leveleket keresnek, mert legkésőbb jövő pünkösdkor ki akarják kiálltani a népköztársaságot és nagyban készülnék rá. A kaszáskeresztesektől az agrárszocialistákhoz mennek, azokat is végigkutatják, mert ők meg kommunista tanokat hirdetnek, és proletár-uralmat készítenek elő.

Amikor elmennek a csendőrök, közösen megtárgyalják, hogy kit miért vertek meg, és másnap újra hadrendbe sorakoznak és frontot alkotnak egymás ellen. Elég csak egy zsákot, kosarat, vagy vasvillát elemelni valamelyik cséplőgéptől, máris megmozdul a két tábor. Serényen vonulnak le az etetőállásból, kazalról, asztagról és úgy néznek farkasszemet, mint akik életre-halálra készek megverekedni. De aztán kibékülnek. Rendesen az öregek kezdik:

— Emberek vagyunk!

— Nem úgy: előbb magyarok! — ordítanak a kaszáskeresztesek.

— De a hasunk csak egyformán korog.

— Ez igaz! — és szent a béke egy-két napra megint.

Az ellentétek látszólagosak. Inkább a nyomor és az elesettség izgalma állítja őket szembe, de ezekben a drámai pillanatokban a közös sors mindig diadalmaskodik.

Az öregek lassan beletörődnek a szegénységbe. Mögöttük nagy múlt áll: végigküzdöttek a századforduló munkás-harcait, nagy aratási sztrájkokat csináltak, sokan Amerikát is megjárták, ők nagyon jól tudják: hiába minden ... A fiatalok még nem adják meg magukat. A több kenyér, a jobb élet és az emberibb sors tette serkenti őket. Harcolni akarnak. Ha az öregek az agrárszocialista hagyományokat őrzik, akkor ők is megmutatják, hogy ki mernek állni. A történelmi jelvény, a keresztbefektetett két kasza különben is kötelezi őket.

A mák cséplése az izgalmakat a végsőkéig fokozta. Úgy állapotok meg a tavaszi szerződéskötéskor, hogy az olyan különleges terményeket, mint a mák, repce, répa- és salátamag szintén búzarészért vállalják. Három százalék az övék: száz mázsa mák után három mázsa búzát kapnak. Papíron szépen hangzott ez, mert napi kétszáz mázsa cséplésre számítottak, de a valóságban az sült ki belőle, hogy az

ócska cséplőgépek négy-öt mázsánál többet nem tudnak elcsépelni és a huszonnégy tagból álló bandák tizenöt kiló búzát keresnek naponta. Még egy kiló se jut egy emberre...

A hadrend ezekben a napokban nem alakult ki. Az izgalom nagy volt, de most nem egymás, hanem a kizsákmányoló harmadik, az uradalom ellen fordultak. Izgatottan tárgyalták meg a dolgot, tiltakoztak a cséplőellenőrnél, de az leintette őket és káromkodva dolgoztak tovább. Két nap nehezen eltelt, harmadik nap kitört a válság.

Reggel kezdődött.

Szecsődi Pisti, a félcédulás béreslegény állt éppen szekerével a gép mellett. Lassan adogatta a kévéket és közben nagyokat röhögött.

— Vacerok vattok a' biztos.

— Ki kérdezett? — kiállt rá az egyik kévevágó és a késével megfenyegeti.

— Te nem, de nem is kérdezhetted: akkora vagy...

— Na és te? Az ökröd okosabb.

— Nálad is.

— Tartsd a szád, mer odalépek.

A munkások eleinte türelmesen hallgatták a feleselést, de aztán megunták.

— Fattyú, most csönd legyen.

— Kentektű hagassak tán.

— Túlünk!

— Azt várhatták.

— Megjárod Pisti, ha nem hagyod abba.

— Mit bánom én.

— Meddig ugat még ez a bitang fattyú? Most elbánunk vele — és az egyik kévevágó már meg is ragadja, gyorsan ott terem a másik és cipelik a gépre. Az etető, aki eddig nyugodtan figyelte az eseményeket, int nekik:

— Aggyátok csak ide, egy kéve helyett beeresztem.

A dob nyitott részén keresztül kivillan az összefolyó sínek félelmetes forgása. Néhány megakadt mákszár dobpergésszerű kerepeléssel kíséri utolsó útjára Szecsődi Pistit, mert a munkások mérgesen tuszkolják az etető állás felé és úgylátszik, hogy komolyan végezni akarnak vele.

A béreslegény szemében riadt félelem ágaskodik, teste keservesen vonaglik, mindenáron szabadulni akar, de a kévevágók erősen fogják és mind jobban közelednek a dobnyíláshoz. A többiek fenyegetnek, biztatnak, káromkodnak:

— Most járjon a szád... Szorítsd csak jobban, Sándor... Egyszerre nyomjátok bele... Az apja szentségit...

Ennek fele se tréfa, a cséplőellenőr is felugrik az asztala mellől, sápadtan nézi, hogy mi készül és éppen kiáltani akar, amikor Szecsődi Pistit a két kévevágólegény hatalmas lendülettel az etetőállásba dobja. A szerencsétlen embernek csak annyi ideje volt, hogy egyelőtte fekvő felvágatlan mákkévével belerúgjon a nyílásba. A gép nagyot nyög, a szíj leesik és a dob megáll.

— Ne mozduljon senki, mert lövök! — a cséplőellenőr hangja süvít át a hirtelen beállt csenden. Az emberek meglepetten fordulnak a lajt felé; tetején a cséplőellenőr áll, előretartott lövésre kész revolverrel.

— Mindenki levonul a gépről! — rendelkezik tovább.

A munkások teljesítik a parancsot. Nehéz, esetlen mozdulatokkal másznak le a gépről, a kazalról és a szekérről.

— Mi volt az? — csattan a cséplőellenőr hangja. Feltámadt benne a katonatiszt és nyersen beszél.

— Ezek a vacerok kezdték, — feleli még mindig sápadtan és remegve Szecsődi Pisti.

— Te járattad a szád! — harsogják feleje a cséplők. — Mindig ugatsz, nem tudsz békében maradni.

— Elég volt! — a cséplőellenőr véget vet

a vitának. — Holnap jönnek a csendőrök, azok majd elintézik a többit. Gépre: csépelünk tovább!

Az emberek nem mozdulnak. Ott állnak némán és sötéten a cséplőellenőr előtt, aki türelmetlenül várja, hogy elfoglalják a munkahelyüket:

— Mi lesz? Mozogjunk szaporán, mert így sose végzünk.

A ládányi banda-gazda kilép a sorból:

— Ellenőr úr, nem dolgozunk!

— Mit?

— Ilyen feltételek mellett nem dolgozunk tovább.

— Aláírták a szerződést!

— Elég hiba volt.

— Szóval amerikáznak. Rendben van: majd telefonálok a csendőrökért.

— Lehet, de egy kiló búzáért még akkor se dolgozunk.

A sor megbomlik, az emberek a kazal tövében és a szekerek alatt árnyékos helyet keresnek, s ott leheverednek, a cséplőellenőr pedig bemegy a majorba. Az intéző nem fogja fel tragikusan a dolgot.

— Délután kinézünk hozzájuk. Addigra vagy munkába állnak, vagy megjönnek a csendőrök...

Ebédnél szól a segédtsiztnak, a gyakor-
noknak és a cséplőellenőrnek, hogy ne men-
jenek sehova, mert a sztrájkolókat kell elin-
tézni. Négy óra tájban előáll a tisztilóré, mind
a négyen felülnek, a kocsis tempósan hajt, a
rossz sínek kíméletlenül zörögnek és a táblák
egymásután elmaradnak. Nem beszél egyikük
se. Takács Endre szorongva ül a segédtsizt
mellett és az elhúzódó tájat nézi, amelyik
olyan ismerős és most mégis annyira távol van
tőle. Félt a jelenettől.

A cséplőgéptől jó százméternyire megáll
a lóré. Az intéző leugrik és a sztrájkoló banda
felé kiabál:

— A gazdák jöjjenek elő!

A két banda-gazda lassú léptekkel kö-
zeledik a lóréhoz. Feleúton rájuk szól az in-
téző:

— Ott álljanak meg. Úgy! Mennyiért vál-
lalják?

— A három százalék búzára fejenként
még tizenöt kiló mindennap.

— Annyit nem adok.

— Akkor nem dolgozunk.

— Az majd elvállik.

A két gazda megfordul és visszaindul a
bandához.

— Várjunk csak, — kiált utánuk az in-

téző. — Remélem tudják, hogy a szerződés értelmében törvényes eszközökkel kényszeríthetem magukat a munka folytatására. Ladányból kijönnek a csendőrök.

— Így nem dolgozunk.

A két ember mögött lassan felsorakozik a munkáshad. Fenyegetően morognak és tolják előre vezéreiket.

— Ne hagyjuk magunkat... Mindig ki játszanak bennünket... Mi húzzuk a rövidebet...

Már vasvillák emelkednek a levegőbe és mind több indulattal tör előre a sereg. A helyzet aggasztó, az intéző felugrik a lóréra és ráordít a kocsisra:

— Hajts!

A lóré ellenkező irányba elzörög és amikor már nem veszélyes a banda közelsége, megáll. Hajdú intéző idegesen cigarettára gyújt, a segédtszt és a cséplőellenőr szintén, nagyokat fújnak a levegőbe: idegesek. Takács Endre is gondterhesen sétál a lóré mellett.

— Ülj csak fel Bandi: talán már lecsillapodtak.

Visszamennek és újból kezdik az alkut.

— Öt kilót adok.

— Tizenöt! — hangzik keményen a válasz.

— Megvasaltatom kendteket.

— Akkor is tizenöt!

A banda fenyegetődzik, az intéző ismét elhajt, aztán megint visszajönnek és ez így megy jóegynéhányszor. Takács Endre komoran figyel az embertelen alkut és érzi, hogy valamit csinálni kell. Hámori Imre jut az eszébe, aki az egyéni megoldás híve. Úgylátzik, hogy az ő számára most érkezett el a megoldási lehetőség. Gyors elhatározással leszáll a lóréről, zsebkendőjét előveszi s azzal mint fehér zászlóval integet és megindul a banda felé.

Száz lépés, gondolja és ez a száz lépés életének a választóvonala. Könnyedén lépked, mintha súlyos tehertől szabadult volna és érzi, hogy valami, talán egész eddigi élete kiesett belőle. Nem tudja még milyen kihatásai lesznek elhatározásának, csak azt látja, hogy negyvennyolc magyar ember áll előtte, akiket egy óra múlva talán már a csendőrök vesznek gondozásba, ha nem dolgoznak. Meg kell menteni őket! Az agrárpolitika, a viták, a sorskérdések ide egyszerűsödnek le. Negyvennyolc embernek igazságot kell szolgáltatni. A lóré, amelyik elmarad mögötte, külön felfogást, világnézetet és hatalmat jelent s más vágyakat és célokat képvisel. Ez a negyvennyolc ember

pedig a magyarságot. Kétségei nem lehetnek: mellettük a helye.

A banda csendben várja, nem értik az új fordulatot.

— Mik a feltételek? — áll a banda-gazdák elé.

— Már mondtuk: a három százalékra még tizenöt kiló.

— Elfogadom.

— Ki garantálja?

— Én! — és nyújtja a kezét.

A kérges kezek szorosán az övé körül fonódnak, keményen megrázzák, eleresztik, a szemekben meleg hála villan, megfordulnak és visszamennek a bandához. Pár perc múlva már búgnak a cséplőgépek és serényen dolgoznak az emberek.

Egy darabig nézi a munkát. Az etetők dereka keményen, férfiasan hajlong, amint ügyesen a dobba eresztik a szétnyitott kévét. A kazalrakók hatalmas mozdulatokkal formálják a folyton emelkedő szártömeget. A zsákolok gyerekes vidámsággal rakják a mázsára a tele zsákokat. A bandagazdák is villát fogtak és buzgón kaparják össze a gépek körül a hulladékot.

Az intéző nem érti a helyzetet.

— Mi történt? — kérdi tőle, amikor viszatér.

— Megegyeztem velük.

— Hogyan?

— Teljesítettem a követeléseiket.

— Megadtad a tizenöt kilót?

— Igen.

— Hát ez hallatlan! Mi jogon avatkozol bele az uradalom belső ügyeibe?

— Kérlek az embernek néha tenni kell valamit, hogy ember maradjon...

— Barátocskám, elég volt a szociálpolitikából. A tizenöt kiló nálunk marad, az esetet pedig jelentem a jószágigazgatónak.

— Parancsolj: én most már nyugodt vagyok ...

22.

A következő napok eseménytelenül peregnek. Takács Endrével nem beszél az intéző: a segédtsízt és a cséplőellenőr is elhúzódnak tőle. Mint a bélpoklost úgy kerülik s ha mégis elkerülhetetlen a találkozás, akkor az rövid, formai érintkezésre szorítkozik csupán.

Csak a cselédek és a munkások ragaszkodnak hozzá. Egyszerre megszerették és örülnek, ha valamelyikükkel szóbaáll. A csép-

lőgépek felé nem is mer menni, mert ha meglátják, már messziről éljenzik és megakad a munka. Futótűzként terjedt el a híre. Arról is suttognak, hogy a megérkező csendőröket nem engedte a géphez, visszaküldte őket Ladányba azzal, hogy már rend és nyugalom van.

— A mi emberünk! — erősítgetik a munkások ebédidőben, vagy este a munka befejezése után. Egyik reggel, amikor mégis ellátogat a cséplőgéphez a ládányi bandagazda bizalmasan kérdi tőle:

— Gyakornok úr, mikor lesz földosztás? Meglepetten néz a bandagazdára, nem tudja, hogy mit feleljen, Öreg Torma Mihály is ott van, akiről nehéz megállapítani, hogy kivel tart, azért óvatosan feleli:

— Beszélük, de én nem tudom.

— Kolontót is felosztják?

— Ha lesz földreform, biztosan.

— És megnyit kapunk?

— Nem tudom.

— Úgy mondják, minden ember tizenöt holdat.

— Lehet. Kitől hallották?

— Jönnek a hírek, Böszörmény is üzenget, meg diákok is járnak errefelé. írókról is hallottunk, akik követelik az uradalmak felosztását.

— És maguk várják?

— Várjuk: csak az segít rajtunk.

— Miből fizetik ki a földek árát?

— Kifizetni? — kételkedő hangon mondja és csodálkozva néz a gyakornokra.—
Megdolgoztunk már érte...

— Kártalanítani mégis csak kell a tulajdonosokat.

— Majd az állam...

A bandagazdát a mázsához hívják, ő pedig a kordéjához tart. A béresgazda szorosan a nyomában van és amikor fel akar ülni, félszeg mozdulattal melléje áll s szinte az előbbi beszélgetés folytatásaként kérdi:

— Szóval tizenöt hód?

— Úgy van: annyit legalább kapnak.

— Gyakornok úr, kérem... izé... nekem hat gyerekem van... izé... hát hogy is mondjam csak... a tizenöt hód kevés lesz. Legalább harminc hódra számítottam...

— Meg fogja kapni! — nevet és elhajt a major irányába.

Délután korábban befogat s hat óra felé már otthon van. Az irodában nincs semmi dolga, a szobájában marad s rendezgeti a holmiját és arra gondol, hogy írni kellene haza az anyjának: már régen írt, éppen itt az ideje. Kis, bőrkötéses naptárját, melynek az első ol-

dalán jellegzetes írással ez áll: Bandinak szeretettel és... Vera, lapozgatja. Igen augusztus 7.-én írt haza, negyed napra itt volt az anyja levele, annak már egy hete, mert ma 18.-a van, Ilona napja. Érdekes; Darabos Ilonka névnapja. Ma még nem is látta, na majd estére meghúzza a fülét.

Halkan kopognak, meg se fordul, csak hátra szól:

— Lehet!

— Az ajtó nesztelenül kinyílik, egy pillanatig csend, aztán egy nagyon ismerős hang:

— A napszámjegyzéket hoztam be... Gyorsan megfordul és izgatottan csak ennyit mond:

— Ilonka, te vagy?

— Igen.

Hosszú másodpercekig némán állnak, a lány komolyan nézi, néha lesüti a szemét, aztán megint ráemeli és átadja a jegyzéket:

— Tessék.

— Köszönöm.

A nappalok már rövidebbek, a szikes legelő szélén vörösen bukik le a nap és a szobára félhomály borul. A gyakornok a napszámjegyzéket futja át, de a betűk összefolyának előtte és nem ért belőle semmit. A lányra gondol, aki itt áll előtte és akiért csak ki kell

nyújtani a kezét s az övé. És ha ellenáll? A szekrényben van egy üveg édes pálinka: a kora reggeli felkelésekkor használja, hogy átmelegítse, majd azzal megkínálja. Nem! Ez Sil Jóska módszere, és annyira mégsem alacsonyodhatik le. Hát akkor mit csináljon? Ilonkát szereti, vagy szeretné, vagy kívánja, vagy nem is tudja, hogy mit akar vele.

— Mehetek? — a lány sötét szemét ráemeli és úgy néz, mint aki most mindent oda tudna adni.

— Ne menj, maradj még egy kicsit.

— Jó, — és mosolyog. Takács Endre odalép hozzá, két karját megfogja, egészen magához húzza, a lány nem ellenkezik, sötét szeme ég, belemélyed a gyakornokéba és amikor összeér az ajkuk, karjai lassan a nyakára fonódnak. A csók nagyon hosszú, amikor vége van, még mindig szorosan állnak, a lány liheg, lassan mosolyra húzódik a szája és hangosan nevetni kezd:

— Most nem látnak meg.

— Miért?

— Mert nem jön ide senki.

Gargarizálva nevet és most ő nyújtja az ajkát. Megint összetapadnak, a gyakornok erősen magához szorítja, a vékony vászonruha alatt érzi a lány pompás alakját, mindkettő-

jük teste forró, a szobában már egészen sötét van, halkan suttogja:

— Szeretlek.

— Nem hiszem el.

— Miért?

— Daru kisasszonnyal láttam sokat és a múltkor hajnalban jött haza az intézőnével.

— Velünk volt a segédtiszt úr is.

— Attól még köze lehet hozzá ... A gyakornok úr nagyon szereti az asszonyokat.

— Csak téged szeretlek.

— Engem nem szerethet igazán, hiszen én csak summáslány vagyok.

— Az nem számít.

— Egy-két hónapig, aztán eldob magától.

— Komolyan mondom, hogy szeretlek.

— Én is szeretem, első naptól kezdve. Amikor megláttam, úgy dobogott a szívem. A többi urak mind gorombák, de a gyakornok úr, de ... maga, maga ... nem. Soha nem szidott senkit, rám is mindig szelíden nézett és megszerettem. A Daru kisasszonyra nagyon haragszok, az intézőn ét is gyűlölöm; egyszer elveszik tőlem ...

— Nem hagylak el.

— Ezt csak most mondja.

Takács Endre szomorúan bólint, de a

lány a sötétben nem látja. Persze, hogy csak most szereti. Mindenki nevetne rajta, és céltáblául szolgálna, ha kitudódna, hogy egy munkáslányt szeret. Ebből csak olyan viszony lehet, amiről senki se tud. Nappal közönyösen mennek el egymás mellett, este besurran hozzá a lány és hajnalban visszamegy a sumástanyára. Még így is veszélyes, mert ha rájön az anyja, képes lesz botrányt csinálni, ami megint csak kellemetlen. Kár volt elkezdeni ...

Józansága nem sokáig tart, mert a lány forró testével olyan szorosan simul hozzá, hogy nem tud ellentállni. Vadul csókolja, möhön végigtapogatja, majd gyorsan a karjába fogja, az ágyhoz viszi és lassan, óvatosan végigfekteti. A lány lihegve, erőtlenül tiltakozik:

— Ne... Ne bántson... Mit akar tőlem?

— Szeretlek! — ismétli fuldokolva és melléje fekszik ...

23.

Darabos Ilonka a szeretője. Az első napokban lelkiismeretfurdalásai vannak, de amint közeledik az este, egyre izgatottabban várja és egy hét múlva már felelőtlenül gondol a viszonyra.

A lány néha sír, hogy egyszer elhagyja, sötét szemében ilyenkor megtörik a fény és szomorúan néz rá. Takács Endre nem szereti ezeket a pillanatokot, mert Hámori Imrére gondol és borzasztóan szégyenli magát. Mi lesz ennek a vége? — sóhajt és beküldi a lányt a szobájából nyíló, alkóv-szerű fürkébe fürödni. Míg a lány a vízben lubickol, addig ő sétál a szobájában, vagy kiáll az ajtóba és bele bámul az alföldi éjszaka ismeretlen mélységeibe. Augusztus vége van, sok a hulló csillag, sorsokat, emberi sorsokat jelképezve.

A puszta ilyenkor már csendes: ember, állat egyformán alszik. Vágyakozva tekint a messzeségbe, szeme nem tud áthatolni a sötétségen és csak a távolság utáni örök nosztalgia marad meg benne. Szeretne minél messzebb elkerülni. Kisgyerek korától izgatja a távoli városok, országok, földek, népek sorsa. Milyen jó volna egyszer kiszakadni a magyarságból és nyomtalanul elmerülni az emberiség végtelen tengerében. Talán az volna a megoldás...

De aztán erősödnek a szálak, melyek ehhez a földhöz és ehhez az országhoz kötik. Az anyja, testvérei, barátai, vágyai, problémái és mindaz, ami benne magyar és ami emberré teszi. Az égen merész ívben csillag fut keresz-

tül és Ványa felé lehull a földre. Vájjon kinek a sorsát példázza?

Bemegy a szobába, az ajtót bezárja, az újság után nyúl, de abban a pillanatban ki lép a fürdőfülkéből Darabos Ilonka az ő hosszú fürdőköpenyében botladozva, kezében szegényes vászonruhájával. Szép, egészséges, kívánatos a teste. Gyorsan az ágyba ugrik, a fürdőköpenyt ledobja magáról, a paplan alá bújik és szégyenkezve a fal felé fordul. Takács Endre is levetkőzik, a villanyt lecsavarja és a lány mellé fekszik. Forró testük összeér és megint nem tud a problémákról, a csillagokról, a távoli országok, városok, világrészek és emberek vonzásáról.

Szombaton este a napszámkifizetésnél kis cédulát tesz a lány elé, amelyiken az áll, hogy ma este ne jöjjön, csak holnap. A lány meglepetten elolvassa, de aztán bólint és elmegy. Később visszasomfordál és a kertből lesi, hogy a gyakornok mit csinál. Az irodaablakon sokáig világosság szűrődik ki: Takács Endre a hetijelentést írja. Egyedül van az irodában. Már megvacsoráztak, a többiek átmentek Daruékhoz, neki nem szóltak, de nem is volt kedve. Le akar feküdni: nagyon fáradt.

Az ablakon a világosság pillanat alatt szűnik meg, a lány egy orgonabokor mögé hú-

zódik, megvárja míg a gyakornok elmegy mellette és a nyomába szegődik. A csillagos ég elég fényt vet a földre és jól lehet tájékozódni. A gyakornok kényelmesen megy, az ököristállót már majdnem elhagyja, de ott váratlanul megáll. Az istálló ablakain világosság és elnyújtott, halk ima szűrődik ki. Az egyik ablakon benéz: az etetőállás közepén harminc-egyven ember átszellemült arccal imádkozik. Szektás istentisztelet, — mormogja magában s indulni akar, mert nagyon fáradt, de aztán mégis megkeresi a hátsó ajtót, résznyire óvatosan kinyitja, észrevétlenül bebújik és egy árnyékot vető oszlop mögé áll.

Lesrófolt petróleumlámpa pislákol az istálló közepén egy rozsdás drótra akasztva. Alatta őszhajú, ráncosarcú, nyílt, magas homlokú, gyermekien szelíd nézésű ember imádkozik hangosan, a többiek halkán kísérik. Minden idősebb cseléd itt van, csak öreg Torma Mihály hiányzik. A prédikátor előtt félkörben állnak és átszellemült arccal, égfelé fordított tekintettel imádkoznak.

Az ökrök nagyokat fújnak, nyögnek, a fejükkel néha oldalt vágnak, hogy a legyeket elzavarják, olyankor a láncok megcsörrennek, aztán megint csendben emésztenek tovább. A lámpához közel a Szecsődi Pisti ökrei

állnak: szomorú, bús tekintettel szemlélik a szertartást, nem értenek belőle semmit, a szemük mégis könnyes és úgy csillog, mint amikor fekete gyémánton sziporkázik a ráeső fénysugár. Az ökrök szája egyhangú mozgással jár jobbról-balra és vissza: halk böffenésekkel kérődzik fel a táplálékot és újra meg-rágják. Az istálló csendjét meleg pára, emésztés és az ima elmosódó, vontatott mormolása tölti be.

— Békesség!

A középő ajtón Hamar Béni lép be. A félhomályban óriásnak látszik, Takács Endre csak akkor ismeri meg, amikor a lámpa közelébe ér és ott letérdel. Széttárja karjait, fiatal arcát a lámpa fénye fúrja és hangosan imádkozni kezd. Takács Endréig csak hangfoszlányok jutnak el; különösen sokat hallja a „Drága Bárány”-t emlegetni. A béresek is egyre hangosabban imádkoznak, a prédikátor hangja azonban végig uralja az imát.

Így megy ez jó negyedórán keresztül, akkor váratlanul csend lesz, a prédikátor felteszi drótkeretes szemüvegét, lassan fellapozza a bibliát és Sodorna és Gomorra történetét olvassa fel hangosan.

Az emberek lehajtott fejjel hallgatják. A petróleumlámpa pislogása a falakra ijesztő

árnyakat vet. Az istálló fehérre meszelt, de a légyiszoktól és a trágyától szürkésbarnára pácolódott falain a markáns alakok és arcok úgy rajzolódnak ki, mintha az apostolok hallgatnák Krisztust. A prédikátor olvas, a béresek időnként sóhajtanak, az ökrök nyögnek, a láncok csörögnek, kint pedig egy vékony, magas lány-alak az egyik szekér mögül szorongva figyel az ajtót, hogy mikor nyílik ki.

Amikor a prédikátor befejezi Sodorna és Gomorra történetét és leveszi szemüvegét, a félköralakban álló emberek, akik eddig lélekzetfojtva hallgattak, megmozdulnak, könnyebbé teszik magukat és ismét merev, figyelő állásba helyezkednek.

A prédikátor beszélni kezd:

— Testvérek, azon az estén az angyalok csendben mentek Sodorna és Gomorra felé. Előttük a bűnös város, mellettük a földeken még dolgozó parasztok és utánuk hazafelé ballagó emberek voltak. Nagy megbízatással közeledtek a városhoz. Isten meghagyta nekik, hogy keressék fel Lóthot és beszéljenek vele. Sodorna és Gomorra bűne nagy, már az égis kiállt és tudják meg: akad-e a városban száz igaz ember, akikért megkegyelmezhetne Isten, mert Isten igazságos...

— Igazságos! — nyögnek a béresek és szemükben különös tüzek gyúlnak.

— A két angyal beér a városba, a kövek melegen tapadnak meztelen talpukra, az utcákon sok az ember, szórakozást, örömet, élvezeteket keresve. Az angyalok érdeklődnek, hogy Lóth háza merre van? Lóth a kapuban várja őket: bemennek és testvérek, megkezdődik a szörnyű alku. Először száz igaz embert követelnek, hogy megkegyelmezessenek a városnak, aztán megelégednének ötvennel, de annyi sincs...

A prédikátor komoran és vádolóan, könnyörögve és esdekelve beszél. Az öreg Szecsődi szeméből, akit bolondnak tartanak, lassan kibuggyan a könny és végigpereg ráncos, pergamentszerű arcán. A prédikátor folytatja:

— Testvérek, nincs ötven ember, az angyalok kétségbeesetten mennek lefelé, már megelégszenek negyvennel, Lóth szomorúan számlálja ujjain: nincs negyven igaz ember. Harminc, mondják az angyalok. Lóth ősz feje a mellére esik, kint a bűnös város élete lüktet és bent folyik tovább az alku. Már húsz emberrel megelégednének, aztán tízzel; és nincs tíz igaz ember.

— Bűnös város! — sóhajt nagyon melyről Hamar Béni és ő is sír.

— Az angyalok szomorúan néznek Lóthra és engednek tovább. Kilenc igaz embert követelnek, majd nyolcat, hetet, hatot, ötöt és nincs öt ember, aki megmenthetné a várost. Testvérek, ez borzasztó; Sodomában és Gomorrában nem volt öt igaz ember. De nem volt négy se, mert azzal is megelégedtek volna az angyalok. Három, kérték Lóthot, kettő, ajánlották, amikor Lóth csak tagadólag rázta a fejét. Egy; hangzott el az utolsó feltétel és végetért a szörnyű alku. Isten egy igaz emberért megkegyelmez Sodornának és Gomorrának. Lóth, hallod? Egy igaz emberért megmarad a város. Lóth reszketeg mozdulattal megtörli izzadó homlokát és halkan ki nyögi a félelmetes valóságot: nincs egy igaz ember ...

A könnyeken riadtan tör keresztül a félelem; a béresek sírnak és aggódnak.

— Az angyalok felállnak, meghagyják Lóthnak, hogy meneküljön, ők is elindulnak kifelé a bűnös városból, amelyikben nem akadt egy igaz ember, akinek a kedvéért megkegyelmezhetett volna Isten. Kénköves esőt zúdított Sodomára és Gomorrára és elpusztította a várost. Testvérek, vigyázzunk, hogy Sodorna és Gomorra sorsára ne jussunk. Ha Isten hozzánk is elküldené angyalait, találná-

nak-e száz, ötven, vagy akár tíz igaz embert? Nem találnának! Vigyázzatok, imádkozzatok és féljétek az Urat, aki eljön egyszer váratlanul és ítéletet tart: akkor majd megadatik néktek az igaz élet boldogsága, ha nem találtok bűnösnek... Ámen.

Hamar Béni egy darabig küzködik önmagával, hogy lázadó gondolatait legyűrje, így van ez minden istentiszteleten, de nem tudja magába folytatni a szót s tompa hangon a prédikátorhoz fordul:

— Testvérem, Isten igazságtalan ...

— Béni vigyázz és ne vedd szádra Isten nevét ártatlanul.

— De mér kell nekünk elpusztulnunk, amikor a gazdagok henyélnek, dőzsölnek. Mér nem azokat kénkövezi le Isten?

— Isten malma lassan öröl, te nem tudod áttekinteni az ő alkotását.

— Azt mondtad, Sodorna és Gomorra sorsára jutunk. Mi nem csinátunk semmit, csak szegények és elesettek vagyunk és egész nap dógozunk. Ezer akar elpusztítani bennünket?

— Nem akar, Béni, hiszen azér küldte alá egyszülött fiát, hogy megmentsen bennünket.

— Eddig nem tette. Egyszer benn vótam

Ladányban, a kórházban, amikor átszúrták a lábam vasvellával. Ott láttam, hogyan élnek az urak. Hát még Pesten? A fényes paloták, autók, kirakatok. Mi jut abból nekünk? Semmi! Miben váltott meg akkor bennünket?

— Nem e világon van az ő uralkodása. A túlvilág kárpótól majd mindenért.

— Ezt csak ígértek. Még egy hónap van a kommencióig, de már nincs kenyerünk... Az asszony ma korpából süttött. Ki segít ezen?

— Krisztus is böjtölt negyven napig a pusztában. Érte teszed.

— Én még fiatal vagyok: nem tudok belenyugodni a túlvilágba ...

— Ott pedig mindened meglesz.

— Nincs igazság.

— Ezen a világon.

— Onnan meg még nem jött haza senki...

— Csillapodj Béni, Istennek végtelen az irgalma; neked is megbocsát.

— Megbocsát. Mindig ezt mondod. Hát ne bocsásson meg!

— Ne káromold az Istent.

A béresek tompán hallgatják a vitát: ők már elintézték sorsukat Istennel. Nagy Gábor, a fiatal, sánta cseléd Hamar Béni mellé áll és szelíden beszél hozzá:

— Nyugodj meg Béni: nem e világért

élünk. A mi igazi életünk a halál után kezdődik. Látod, nem segített semmi. Sokszor beszéltem neked a nagy küzdelemről, a szocializmusról, a tervekről; ezen a földön más-ként nem lehet. Én is csak a túlvilágban hiszek ...

— Te hiszel? Sohase mondtad ...

— Igen és van megoldás Béni, de csak a halál után.

— Én úgy se idvezülhetek, annyit vétkeztem már...

— Megbocsát Isten, végtelen az ő jósága és irgalma.

— Megbocsát... megbocsát? — suttogja a nagydarab ember és letérdel. Hangosan zokog, a prédikátor melléje térdel, együtt imádkoznak, a többiek is mind térdreesnek és gyötrő hanghordozással, kitörésekkel és nagy sóhajtásokkal mondják az imát, mely rövid idő múlva tömegextázisba megy át. Sokan elvágódnak és az istálló piszkos kövein zokognak, rángatóznak és a túlvilági élet megnyugtató gondolatával csendesednek el, amikor fáradt, agyongyötört testük már nem bírja tovább a lélek kínzó tusáját.

Régebben korbácsot fogtak egymásra és derékig meztelen testüket verték, hogy az ördögöt elűzzék belőle. A túlvilági élet olyan

nagy vonzással és hatással volt rájuk, hogy így tették kényelmetlenné az ördög számára a „bentlakást” és biztosították az ördög távolfartásával a lélek tisztaságát és idvezülését. Most már belefáradtak a korbácsolásba. A túlvilág késik az ígéreteivel; e világ túlságosan kijózanító a nyomorúságával és a gyengék elbuknak. Kevesen tartanak ki a túlvilág mellett: a többség e világban keresi a megoldást és lázasan hallgatja szombat esténként a kaszáskeresztesek, vagy az agrárszocialisták sutogó propagandáját.

Takács Endre az oszlop mögül rémült arckifejezéssel figyeli a szertartást. Az átszellemült arcok, az elnyújtott, nehéz énekek és az extatikus imák a lelke mélyéig megrendítették. Úgy érzi, hogy a talaj megnyílt a lába alatt és iszonyatos mélységekben vonaglik az élet. Elsüllyedt a világ és az emberek az utolsó ítélet kísérteties hangulatával tapossák céltalan életüket. Nincs hit, nincs jövő, nincs remény: ez a nép végzett mindennel. Micsoda szörnyű bűnöket követhettek el ellenük, hogy idejutottak? Milyen lehetett az az élet, amely generációkon keresztül ért el a válsághoz, a dráma utolsó felvonásához? Hámori Imre Budai Nagy Antalt, Dózsát, az agrárszocialista vezéreket emlegette: a múltban tehát még volt

aktivitás, itt már csak befeléfordulás van, a híarc feladása és halál.

A rabszolga nem viselkedett így, akinek a nyelvét kitepték, hogy ne jajgasson, mert legalább levetette magát a földre és ott fetrengett tiltakozva a korbács ellen, vagy megláncolt kezével mért halálos ütet elnyomója fejére, nem törődve azzal, hogy utána mi lesz... De ezek az emberek ép nyelvvel és szabad kézzel nem cselekszenek. Valahol nagyon mélyen, a lélek titkos rekeszeiben kegyetlen fogadalom foganhatott, ami ennek a népnek a sorsát örökre megpecsételte. A nagyok, a magányos szellemek magányos óráinak kínzó lelkiismeretfurdalásai közben viaskodtak a nemzethalál víziójával és amitől félték, beteljesedett volna? ... Nem, hiszen ez örültség, ezt nem lehet folytatni, mert belebolondul az ember. Takács Endre sápadt, izzadó homlokát letöröli zsebkendőjével és ellöki magát az oszloptól, melynek nekigörnyedt nehéz gondolatainak a súlya alatt.

Félve lépked az ajtó felé, mintha a megnyílt föld valóban ott tátongana ismeretlen mélységeivel a lába alatt. Tokát sírás fojtoztatja, szemében a könnyek sűrűsödnek. Amikor kitérül az istálló ajtaja és alakja egy pillanatra kirajzolódik a derengő éjszaka hátte-

réből, rázkódó válla elárulja, hogy a sírást többé nem tudja visszatartani. Takács Endre sír: férfikönnyei, első nagy élményének döntő bizonyítékai végigperegnek arcán. Már nem nyúl a zsebkendő után, hagyja, hadd csurogjanak és hulljanak a földre évszázadok kiengeztelő áldozataként.

A hűs éjszakai levegő jólesően legyinti forró homlokát. A derengő éjszakában botorkál hazafelé, a szobájába úgy esik be, az asztalhoz tántorog, ledobja magát egy székre, nehéz fejét ráhajtja az asztalra, a teste rázkódik tovább és halkán suttogja fiatal életének legkiábrándítóbb tanulságát:

— Nincs megoldás!

24.

Szeptember melegen köszönt be. A nappali forróság nem szűnik, csak az éjszakák hidegebbek és reggelre erős harmat lucskolja be a határt. A cséplést befejezték, a munkások a major és a kazlak környékét gereblyézik: nagytakarítást tartanak a nyári munkák után.

Megérkezik a tanítókisasszony is, aki befejezte lánynyi nyaralását és elkezdte a pusztai gyerekek oktatását. Az iskola előtt már ko-

rán reggel nagy a lárma: a gyerekek hancúroznak, birkóznak, kiabálnak; a lányok csoportokba verődnek, suttognak, kuncognak, a gyerekek felé lesnek és időnkint nagyokat nevetnek. Nyolc órakor az érkező tanítókisaszszony elől berontanak a tanterembe és negyed óra múlva már az egyszeregy elnyújtott, hullámzó éneklésszerű futamai hallatszanak a nyitott ablakon keresztül.

Később az első osztályosok kiállanak az iskola elé és a fal mellett gyakorolják a keresztvetést. Százszor és ezerszer ismétlik: Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében Ámen. Az öreg Somogyi Éva a cselédházak végéről lesi őket, s rázza a fejét tagadólag. Azt suttogják róla, hogy az ördöggel cimborál és ilyenkor a sok keresztvetés nagyon felizgatja.

Takács Endre egész nap hallgat. Kerüli az embereket, szűkre szabja a beszédet, Darabos Ilonkát is távol tartja magától: nem érdekli senki és semmi. Az intézőné néha faggatja, hogy mi a baja, de nem felel, csak a fejét rázza és elmegy. Egypárszor elindult Kovács Ferenc tanyája felé is, hogy kibeszélje magát, de feleúton visszafordult; fél szembenézni a problémákkal és saját magával.

Egy világ omlott össze benne, az egész ed-

digi élete, most újra kell rendezni a színpadot, hogy a következő felvonás megkezdődhessen. A színpadok tologatása, a kellékek válogatása és a kuliszák rendezése nem megy minden nehézség nélkül. Egy-egy emlék, gondolat, élmény, esemény mélyen beléje ivódott és görcsösen kapaszkodik meg benne. Hangos recsenéssel mozdulnak a régi eresztékek és nehezen bontakozik ki a reménytelen káoszról az új élet körvonala.

A délutáni kocsizások még a legjobbak, mert ilyenkor megszabadul kínzó gondolataitól. Elfárad és bódultan ül a kordén; a lova megy magától. A ládányi út mellett megint megélnékül a határ: az őszi répamunkák megkezdődtek. Sokat jár arra, hogy a napszámokat beírja. Darabos Ilonka sötéten és szomorúan nézi, nagyon sajnálja, néha már majdnem szól neki, de aztán leejti a kezét és visszaindul az úton hagyott kordéhoz.

Egyik késő délután a jegenyefasorban hajt hazafelé s bódult öntudatlanságából ismerős hang riasztja fel. Az égen vadludak húznak át a Hortobágy felől és hangosan gágognak, sírnak. Felnéz, a jegenyék lombjai között áttörő napsugarakat a sárguló levelek élénkre színezik és ekkor döbben rá, hogy ősz van; visszavonhatatlanul és feltartóztathatat-

lanul. Ősz, a legszebb, a legkedvesebb és mégis a legkegyetlenebb évszak, melynek mindig örült s melytől mindig félt. Vége a nyárnak, a természet gazdag és áldásos életének; megkezdődik a sorvadás, a haldoklás, az elmúlás. Az örök circulus vitiosus, a taposó malom nagy kereke megint fordult egyet. Jön a következő periódus és egyszer elfogynak az évek és vége az életnek...

A kordé rázza, a jegenyék rezgő fájdalommal kísérik a puszta felé, amelyik a bágyadt őszi nap meleg özönében fürdik elnyújtózza és kényelmesen. Az iroda ablakából mégegyszer köszönti az őszt, a szikes pusztát és a megszipült majort, aztán asztalához ül és a napszamosokat kezdi bejegyezni a nagy számtartási könyvbe.

Később bejön az intéző is, köszönés-félét morog és betelefonál Ladányba a patikusékhoz: érdeklődik a felesége után. Az asszony megint az egyszer bement a strandra és nehezen akar hazajönni. A patikusék kétértelműen válaszolnak, ez felbőszíti, lecsapja a kagylót és káromkodva sétál az irodában.

A gyakornokra is szörnyen dühös, hogy miért van bent. Pont most kell neki a napszamosokkal bajlódnia, amikor ő a feleségét keresi. Mindent kiszimatol és azzal az undok, gú-

nyos, fölényes mosolyával nézi, amelyiket már nem bír soká. Nem szól, csak hallgat; ilyenkor beletudna vágni az arcába, vagy szét tudná verni a fejét. Hirtelen megáll előtte:

— Mit hallgatsz?

— Kérlek, nincs mondani, vagy jelenteni valóm.

— De azért szólhatnál: egész nap lógatod az orrodat. Mi bajod?

— Ti nem szóltatok hozzám. Bojkottáltak.

— Hagyjuk csak kérlek; jobb lesz.

— Nem én hoztam elő.

— Sil Jóska merre van?

— Nem tudom.

— Te semmit se tudsz.

— Na azért egyet-mást tudok...

— Feleselni, vitatkozni, lázítani.

— Lázítani? Hogy érted ezt?

— Úgy, ahogy mondom. A munkásoknak odaígérted a termést, szétosztod közöttük a határt és új világgal bolondítod őket. Öreg Torma Mihály szép dolgokat jelentett.

— A vén gazember... Mindig sejtettem, hogy besúgó.

— Csak a kötelességét teljesíti.

— Erről lehetne beszélni.

— Nagyon csodálkozom rajtad, és aggó-

dom a jövőéért. Nem akarlak ijesztgetni, de intéző bajosan lesz belőled. Legalábbis a Sombor-Schaumburg uradalomban nem...

— Jóslat, vagy döntés akar ez lenni?

— Majd meglátod...

Az intéző leül, az íróasztal fiókjában kotorász céltalanul, majd amikor nem talál semmit, feláll és kifelé készül. Elmenőben még odaszól a gyakornoknak:

— Holnap délután kiméred a cséplőknek a részt. Számítsd ki, hogy mennyi jár nekik, majd aláírom.

— Igen.

— A vacsoránál találkozunk, szervusz.

— Szervusz.

Másnap, szombat délután a magtár tájéka vásárhoz hasonlít. A cséplők ellepték a bejárat előtti részt és zsákokkal a hónuk alatt várják a gyakornokot. Takács Endre négy óra tájban megérkezik, a bandagazdákkal röviden tárgyal; a bandagazdák és az ő kimutatása között harminc mázsa eltérés van, azt kell elintézni. Az ő számításából az intéző ugyanis kihúzta a napi tízenöt kilós ráadást, amit a sztrájk leállításakor ígért az embereknek.

— Kezet adott a gyakornok úr! — mondja a ládányi bandagazda.

— Megtartom, nyugodtak lehetnek.

— El is várjuk. Az emberek nagyon békétlenek.

— A magtáros még nincs itt?

— Nem láttuk.

— Szaladjon érte valaki.

Nemsokára előkerül az öreg Miklós. Nagy kulcsosomó lóg a karján, zsíros, agyonhordott szalmakalapja a fejére tolva és a homlokáról csurog a veritek. Mindig siet és mindig izzad.

— Jó, jó: itt vagyok má, — inti le a zúgolódókat.

— Mindig késik kend; akár lisztet, akár babot, akár húst mér ki.

— Ne járjon a szátok, sok a dogom.

— A mi dogunk is sietős.

A nehéz, vasalt magtárajtó csikorogva kinyílik, a munkáshad beözönlik, lapátot ragadnak és az egyik búzagarmadából szaporán töltik a zsákokat. A mázsálás előtt Takács Endre elküldi a magtárost az irodára, hogy ne legyen útban. Becsülettel kiméri mindenkinek a négy napi mákcséplés után járó hatvan kiló pótlékot, mire visszaér az öreg Miklós, a bekötözött zsákok már a fal mellett sorakoznak és némán őrzik titkukat.

A magtárosnak azonban jó a szeme és rögtön látja, hogy hiányzik a búzából. Az egyik garmada nagyon megcsappant: legalább

huszonöt-harminc mázsával kevesebbet mutat. Este jelenti az intézőnek, Takács Endre már nincs az irodán, Hajdú intéző csak másnap délelőtt kérdezheti meg tőle:

— Mennyi búzát mértél ki a részeseknek?

— Amennyi járt nekik.

— Úgy! A magtáros jelentette, hogy hiányzik huszonöt-harminc mázsányi búza az egyik garmadából.

— Tudom.

— Szóval a parancsom ellenére a pótléket is kimérted.

— Megígértem, és kezet adtam rá.

— Kérlek, ez felháborító, azonnal jelentem a központnak.

Telefonon beszél a központtal, Nipolsburg jószágkormányzó ordít, lopást, sikkasztást emleget és utasítást ad az intézőnek, hogy azonnali hatállyal bocsássa el az uradalom kötelékéből a gyakornokot. Az intéző nyugodtan közli vele a végzést:

— Örülj, hogy futni hagyunk és nem jelentünk fel. Ebédnél legyen szerencsém: most már a vendégem vagy. A kocsi kettőkor majd előáll, Ladányból ötkor, Ványáról fél hatkor indul a vonat, merre akarsz menni?

— Ványa felé. Benézek Gyomára, ott rokonaim laknak, meglátogatom őket.

A csomagolással hamar végez: nagy utazó bőröndjébe minden belefér. Az ebédet kínos csöndben fogyasztják el. Búcsúzásnál az urak nem adnak neki kezet, csak alig észrevehetően meghajolnak feléje, egyedül az intézőné kíséri ki:

— Isten vele Bandika, én megértem magát...

— Köszönöm nagyságos asszony, és kérem ne haragudjon rám: én másként akartam ... Kezét csókolom.

A rosszabbik hintó, amelyiken az orvost és a papot hordják a pusztára és ezért „doktor-hintónak” is hívják, a kiskapu előtt várja. A kocsis felrakja a nagy bőröndöt, a gyakornok felül s néhányszor visszafordul, hogy az intézőné integetésére válaszoljon. Az ököristálló mellett bekanyarodnak, az intézői lakás és az iroda eltűnik, Takács Endre előrefordul, egy pillanatra a summás-tanya felől vékony, magas lány alakja villan eléje; Darabos Ilonka kis zsebkendőjével félve integet és sírva búcsúzik tőle. Soha nem fogja látni: örökre elveszítette. A rövid boldogság után jönnek a sivár napok és egyszer majd bent kell maradni a segédtnél a napszámfizetés után... Takács

Endre fáradtan emeli meg a kalapját és párszor visszaint, míg a summás tanya is el nem tűnik a temető fáin és bokrain túl.

A szikes legelő teljesen kiégett, még a szittyós mélyedésekben sincs víz; a gólyák árván lépkednek a száraz sás között és a szöcskék után kapkodnak, hogy táplálékhoz jussanak.

A kocsis kibírhatatlanul bűdös dohányt szív és olyan sűrűn eregeti a füstöt, hogy Takács Endre majd megfullad mögötte. Szerencséjére hamarosan elhagyják a legelőt, a szántóföldek közé kanyarodik az út és az alig érezhető szél oldalt tereli a füstöt.

Hallgatnak: a kocsis illemből nem szól, Takács Endre pedig mással van elfoglalva. Eddig nem mert a saját helyzetére gondolni, most azonban megrohanják a gondolatok és kínzó kétellyel latolgatja, hogy mi is lesz vele? Két és fél hónapot töltött Kolontón, van százötven pengő megtakarítót pénze, az egy hónapig elég, de mi lesz azután? Gyomán egy pár napig elidőz a rokonainál, utána hazamegy az anyjához. Megfog majd lepődni szegény, sír, hogy miért csinált ilyet, öregségét, elhagyottságát fogja emlegetni és azt, hogy alig várta már, hogy végezzon, állásba jusson és magához vegye. Most mindennek vége. Uradalomra

nem számíthat többé; előtte az összes nagybirtokok kapui betétek. Majd a mezőgazdasági kísérletügyi intézményeknél próbál elhelyezkedni, vagy valamelyik nagy terménycégnél, esetleg az államnál. Rittermann professzor bizonyára meg fogja érteni és segítségére lesz ismét.

A kolontói határt elhagyják, a ványai gazdák tanyái sorakoznak az út mellett. Sivár, reménytelen vidék. A szik fehérszürkés foltjai itt már egységes területté folytak össze, és alig terem meg valami. A tanyák árván állnak; nincs körülöttük fa, amelyik árnyékot adna, vagy enyhítené a lélekölő sivárságot. Beta-pasztatlan falaikkal és rozzant tetejükkel olyanok, mintha valamelyik ázsiai nép ideiglenesen letelepedett falujának a házai volnának. Elszorult szívvel nézi ezeket a fekete vályog épületeket, a sivár kis kertet körülöttük és odébb a csenevész kukoricaföldeket. A tanyák mellett álló kazlak elárulják, hogy a búza sem hozott sokat, a kukoricától meg annyit se várhatnak.

Egy órai kocsizás után ismét legelőhöz érnek, de ez még reménytelenebb, mint a kolontói volt. Ameddig csak ellátnak, mindenütt az ázsiai steppékre emlékeztető síkság. Az országút is teljesen elvész. Nagy szélességben

keréknyomok vannak egymás mellett, minden kocsi más-más utat vágott magának és olyan az egész, mintha egy újabkori népvándorlás hömpölygött volna végig a vidéken. Némely helyen kiszáradt kátyúk állják el az utat, azokat elkerülik a kocsik és megint összefolyik a keréknyom. A legelőn itt-ott elhagyott karám áll. Az északi oldala mindnek trágyával van magasra rakva, a többi oldal néhány szál hosszú akácrúddal hevenyészetten elkerítve. Az állatok itt szoktak éjjelezni, de most behajtották őket a városba, hogy éhen ne veszzenek. Majd csak az őszi esők után, ha ismét megélénkül a legelő, jönnek vissza.

— Ázsia! — morogja a foga között, hogy valamivel megjelölje, vagy elkönyvelje magában a tájat.

— Szőni teccett? — fordul hátra az öreg kocsis.

— Nem.

— Azt gondútam, — hallgat el a kocsis, de aztán megint megszólal, mert beszélhetnékje van. — Szegíny világ ez: nem terem itt semmi. Az uradalmat lopják a nípek, vagy együnnek napszámba. A marhát meg kocsin viszik haza, mer a lábán nem tud menni, anyyira legyöngül.

— Ismerős errefelé?

— Vótam néhányszor Ványán.

— Mennyire vagyunk még?

— Az ott már Ványa, — mutat előre, egy égnek emelkedő fehér torony felé.

A város körül jobb földek vannak. A tanyák rendesebbek, fák zöldéinek és sárgállanak előttük és mögöttük, a kertekben és az ablakokban sok a virág. Kissé felüdül és arra gondol, hogy nem kell félni: sok itt a teendő és neki is jut majd a munkából. Rendbe kell hozni az Alföldet. A sziket meszezéssel, digózással javítani lehet, legalább is így tanulta, a szárazság ellen öntözéssel kell védekezni, az uradamak helyére pedig falvakat kell telepíteni, hogy az ázsiai állapotok megszűnjenek és paradicsommá változzon az Alföld. Egyszerre jó kedve lesz: a jövő annyira lelkesíti, hogy kész volna mingyárt munkába állni. Már nem aggódik, Pestre megy: dolgozni és írni fog. Az ifjúsággal megkezdik a nagy harcot az új Magyarországért. Az öregeket félreállítják és megfogják mutatni, hogy mit lehet és mit kell itt csinálni.

Az állomáson bizakodva tekint végig a vonatra várakozó munkásokon. Mennek vissza az uradalmakba a vasárnapi tisztálkodás után dolgozni. Igen, ezekből lesznek az új telepések, akik majd csodát művelnek ezzel a földdel. A

fáradt szomorú arcok kisimulnak, megszépülnek; a rongyos ruhák lefoszlanak és új kerül a helyükbe: ezért érdemes élni! A régi Takács Endre végleg elmerült benne és az új Takács Endre boldogan ragadja meg a nagy utazó bőröndöt és sodródik a tömeggel, amikor az ajtónálló vasutas elkiáltja magát:

— Motorvonat Gyoma felé, harmadik vágány, beszállás.

(VÉGE.)